การถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษ จังหวัดสงขลา

LOCAL WISDOM TRANSFERRING MODEL OF THE INTRICATE PAPER ENGRAVING TECHNIQUE OF SONGKHLA PROVINCE

สาวิตรี หนุดหละ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

2564

การถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษ จังหวัดสงขลา

สาวิตรี หนุดหละ

ปริญญานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาศิลปศึกษา
คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ปีการศึกษา 2564
ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

LOCAL WISDOM TRANSFERRING MODEL OF THE INTRICATE PAPER ENGRAVING TECHNIQUE OF SONGKHLA PROVINCE

SAVITRI NUDLA

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

for the Degree of MASTER OF EDUCATION

(Art Education)

Faculty of Fine Arts, Srinakharinwirot University

2021

Copyright of Srinakharinwirot University

ปริญญานิพนธ์

เรื่อง

การถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษ จังหวัดสงขลา

ของ

สาวิตรี หนุดหละ

ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาศิลปศึกษา

ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

(รองศาสตราจารย์ นายแพทย์ฉัตรชัย เอกปัญญาสกุล)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการสอบปากเปล่าปริญญานิพนธ์

..... ที่ปรึกษาหลัก
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เลิศศิริร์ บวรกิตติ)

..... ที่ปรึกษาร่วม
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จักรพงษ์ แพทย์หลักฟ้า)

..... ประธาน
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์อติเทพ แจ้ดนาลาว)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เลิศศิริร์ บวรกิตติ)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จักรพงษ์ แพทย์หลักฟ้า)

ชื่อเรื่อง	การถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษ จังหวัดสงขลา
ผู้วิจัย	สาวิตรี หนุดหละ
ปริญญา	การศึกษามหาบัณฑิต
ปีการศึกษา	2564
อาจารย์ที่ปรึกษา	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เลิศศิริร์ บวรกิตติ
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. จักรพงษ์ แพทย์หลักฟ้า

การวิจัยในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษ จังหวัดสงขลา เป็นการวิเคราะห์เพื่อศึกษากระบวนการการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษและศึกษาลวดลายกระดาษที่ใช้ในงานตอกกระดาษ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม เพื่อนำข้อมูลจากการลงพื้นที่ที่สำรวจในแต่ละพื้นที่เป็นข้อมูลให้คงอยู่ต่อไป ผลการวิจัยพบว่า การตอกกระดาษทองงอังกฤษ ของจังหวัดสงขลา ได้ถ่ายทอดความเป็นเอกลักษณ์ผ่านลวดลายจากกระดาษ แต่ละลวดลายได้แสดงเอกลักษณ์ผู้สร้างสรรค์ เช่น การใช้ปากกาเคมีในการแต่งแต้มสีแทนการใช้กระดาษ การแสดงพื้นผิวรายละเอียดของลวดลายจากการตอกกระดาษ การออกแบบลวดลายเฉพาะตน เป็นต้น ในกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษของแต่ละพื้นที่ได้มีการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น มีจุดมุ่งหมายเพื่อที่จะสืบทอดความเป็นเอกลักษณ์ของศิลปะการตอกกระดาษทองอังกฤษให้คงอยู่สืบต่อไป

คำสำคัญ : การถ่ายทอดภูมิปัญญา, กระดาษทองอังกฤษ, การตอกกระดาษ

Title	LOCAL WISDOM TRANSFERRING MODEL OF THE INTRICATE PAPER ENGRAVING TECHNIQUE OF SONGKHLA PROVINCE
Author	SAVITRI NUDLA
Degree	MASTER OF EDUCATION
Academic Year	2021
Thesis Advisor	Assistant Professor Dr Lertsiri Bovornkitti
Co Advisor	Assistant Professor Dr Chakapong Phatlakfa

The objective of this research is to investigate the transfer of the knowledge of Thai perforated paper in Songkhla province. This research was an analysis and studied the process of transferring the wisdom of Thai perforated paper and exploring the paper patterns used in Thai perforated paper. The research instruments were in-depth interviews and participant observations in order to sustain the data from the field trips surveying each area. The results of the research revealed that the Thai perforated paper from gold paper of the Songkhla province conveyed its uniqueness through paper patterns. Each pattern had its own creative identity, such as using chemical pens to paint instead of paper, showing texture details of patterns from perforated paper, and designing individual patterns, etc. In the process of transferring the wisdom of Thai perforated paper in each area, it has been passed on from generation to generation. The aim was to continue to hand down the uniqueness of the Thai perforated paper art from gold paper.

Keyword : Wisdom Transmission, Gold Paper, Thai perforated paper

กิตติกรรมประกาศ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี จากความกรุณา และความช่วยเหลือเป็นอย่างดี จากผู้ช่วยศาสตร์จารย์ ดร.เลิศศิริ์ บวรกิตติ อาจารย์ที่ปรึกษาปริญญานิพนธ์ ที่ได้ให้เวลาในการให้คำแนะนำในการทำวิจัย ช่วยเหลือ ตรวจทานและแก้ไขในข้อบกพร่อง ตั้งแต่เริ่มการดำเนินการจนสำเร็จเรียบร้อยสมบูรณ์

ขอกราบขอบพระคุณอาจารย์ ดร.อธิพัชร์ วิจิตรสถิตรัตน์ อาจารย์ที่ปรึกษา และอาจารย์ภาควิชาศิลปศึกษา ผู้ช่วยศาสตร์จารย์ ดร.อติเทพ แจ้ดนาลาว ที่ได้สละมาเป็นกรรมการสอบ และขอบคุณกรรมการในการสอบคือ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เลิศศิริร์ เลิศบวร และผู้ช่วยศาสตราจารย์จักรพงษ์ แพทย์หลักฟ้า ผู้ช่วยศาสตร์จารย์ ดร.ศุภชัย อารีรุ่งเรือง ที่ให้คำปรึกษา คำแนะนำในการสอบปริญญานิพนธ์ รวมทั้งเจ้าหน้าที่ทุกท่าน ที่กรุณาให้คำแนะนำ ให้ความรู้ และให้คำปรึกษา

ขอขอบคุณนายช่างอรุณ แก้วสัตยา นายช่างสมนึก หนูประพันธ์ นายช่างวินิจ จันทร์เจริญ ที่สละเวลาในการตอบแบบสอบถาม และถ่ายทอดความรู้การตอกกระดาษให้ผู้วิจัยได้เข้าร่วมสังเกตการทำงานของนายช่าง ทำให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

สุดท้ายนี้ขอน้อมรำลึกถึงพระคุณบิดา มารดา ตลอดครูบาอาจารย์ ที่ได้สั่งสอนและอบรมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ขอบคุณพี่ๆ น้องๆ เพื่อนๆ รอบข้างและทุกท่านที่ไม่ได้เอ่ยถึงนาม ที่ให้กำลังใจในการทำวิจัยในครั้งนี้จนสำเร็จ

ผู้วิจัยขอระลึกถึงคุณงามความดีที่ทุกท่านได้ช่วยเหลือด้วยดีตลอดมา และขอให้งานปริญญานิพนธ์ฉบับนี้เป็นประโยชน์สำหรับผู้เกี่ยวข้องต่อไป

สาวิตรี หนุดหละ

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย ..... ง

บทคัดย่อภาษาอังกฤษ ..... จ

กิตติกรรมประกาศ ..... ฉ

สารบัญ ..... ช

สารบัญตาราง ..... ฎ

สารบัญรูปภาพ ..... ฎ

บทที่ 1 บทนำ 1

ความเป็นมา 1

วัตถุประสงค์ของการวิจัย 2

ความสำคัญของการวิจัย 3

ขอบเขตการวิจัย 3

1. ขอบเขตด้านประชากร 3

2. ขอบเขตด้านพื้นที่ 3

3. ขอบเขตด้านเนื้อหา 3

นิยามศัพท์ 4

กรอบแนวคิดในการวิจัย 5

บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 6

1. ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น 6

2. ความสำคัญของภูมิปัญญาไทย 8

ข้อมูลเกี่ยวกับหัตถกรรมพื้นบ้าน 8

ลักษณะเฉพาะของศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน 9

คุณค่าของงานหัตถกรรม 11
ข้อมูลเกี่ยวกับการตอกกระดาษ 13
ประโยชน์และคุณค่าของงานช่างตอกกระดาษ 40
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 41
บทที่ 3 วิธีการดำเนินวิจัย 44
พื้นที่ในการศึกษา 44
กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการศึกษา 45
การเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูล 45
วิธีดำเนินการวิจัย 46
การเก็บรวบรวมข้อมูล 48
การวิเคราะห์ข้อมูล 49
การนำเสนอข้อมูล 49
บทที่ 4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล 50
การถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษของช่างในจังหวัดสงขลา 50
ศิลปะการตอกกระดาษ จังหวัดสงขลา 50
เทคนิค และกรรมวิธี 51
ขั้นตอนการสร้างสรรค์การตอกกระดาษ 51
การถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษของนายช่างอรุณ แก้วสัตยา ตำบลท่าข้าม อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา 52
ความเป็นมาของช่างอรุณ แก้วสัตยา 52
จุดมุ่งหมายการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษ 53
กระบวนการถ่ายทอดการตอกกระดาษของช่างอรุณ แก้วสัตยา ตำบลท่าข้าม อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา 53

เทคนิคกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษของช่างอรุณ แก้วสัตยา ตำบลท่าข้าม อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา 54
การถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษของนายช่างสมนึก หนูประพันธ์ ตำบลจะทิ้งพระ อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา 56
ความเป็นมาของนายช่างสมนึก หนูประพันธ์ 56
จุดมุ่งหมายการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษ 57
ด้านความรู้ความเข้าใจ 57
ด้านทักษะ ความสามารถ 57
กระบวนการถ่ายทอดการตอกกระดาษของนายสมนึก หนูประพันธ์ ตำบลจะทิ้ง พระอำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา 57
เทคนิคกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษของนายสมนึก หนูประพันธ์ ตำบลจะทิ้งพระ อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา 58
การถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษของนายช่างวินิจ จันทร์เจริญ ตำบล สทิงหม้อ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา 60
ความเป็นมาของนายช่างวินิจ จันทร์เจริญ 60
จุดมุ่งหมายการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษของนายช่างวินิจ จันทร์เจริญ 61
กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษของนายช่างวินิจ จันทร์เจริญ 61
เทคนิคกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษของช่างวินิจ จันทร์เจริญ 62
การศึกษาลวดลายที่ใช้ในงานตอกกระดาษของช่างในจังหวัดสงขลา 65
การศึกษาลวดลายการตอกกระดาษของนายช่างอรุณ แก้วสัตยา ตำบลท่าข้าม จังหวัดสงขลา 65
การสร้างสรรค์ผลงานตอกกระดาษของช่างอรุณ ชุมชนท่าข้าม 69
กระบวนการสร้างสรรค์การตอกกระดาษทองอังกฤษของช่างอรุณ แก้วสัตยา 70
เอกลักษณ์เฉพาะตนของช่างอรุณ แก้วสัตยา 76

การศึกษาลวดลายการตอกระดาษของนายช่างสมนึก หนูประพันธ์ ตำบลจะทิ้งพระ อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา 82
การสร้างสรรค์ผลงานตอกกระดาษของช่างสมนึก ชุมชนสทิงพระ 85
กระบวนการสร้างสรรค์การตอกกระดาษทองอังกฤษของช่างสมนึก หนูประพันธ์ 87
เอกลักษณ์เฉพาะตนของช่างสมนึก หนูประพันธ์ 97
การศึกษาลวดลายการตอกระดาษของนายช่างวินิจ จันทร์เจริญ ตำบล สทิงหม้อ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา 100
การสร้างสรรค์ผลงานตอกกระดาษของช่างวินิจ จันทร์เจริญ 105
กระบวนการสร้างสรรค์การตอกกระดาษทองอังกฤษของช่างวินิจ จันทร์เจริญ 106
เอกลักษณ์เฉพาะตนของช่างวินิจ จันทร์เจริญ 112
บทที่ 5 สรุปผล อภิปราย และข้อเสนอแนะ 117
วัตถุประสงค์ของการวิจัย 117
ขอบเขตการวิจัย 117
วิธีการดำเนินวิจัย 118
การวิเคราะห์ข้อมูล 118
สรุปผลการนำเสนอข้อมูล 119
อภิปรายผล 132
ข้อเสนอแนะ 133
บรรณานุกรม 135
ประวัติผู้เขียน 138

สารบัญตาราง

หน้า

ตาราง 1 การแสดงลวดลายที่ใช้ในการประดับตกแต่งโลงศพของช่างอรุณ..... 66

ตาราง 2 การแสดงขั้นตอนการตอกระดาษของช่างอรุณ แก้วสัตยา..... 71

ตาราง 3 แสดงภาพเอกลักษณ์ลวดลายบนกระดาษทองอังกฤษ ของช่างอรุณ แก้วสัตยา 77

ตาราง 4 แสดงลวดลายตอกกระดาษทองอังกฤษ 83

ตาราง 5 การแสดงวัสดุอุปกรณ์ในขั้นตอนการตอกกระดาษของช่างสมนึก หนูประพันธ์ 92

ตาราง 6 แสดงลวดลายกระดาษทองอังกฤษ ของช่างวินิจ จันทร์เจริญ ชุมชนสิงหนคร 101

ตาราง 7 การแสดงขั้นตอนการตอกกระดาษของช่างวินิจ จันทร์เจริญ 107

ตาราง 8 แสดงเอกลักษณ์การสร้างสรรค์ผลงานลวดลายการตอกกระดาษ..... 115

ตาราง 9 แสดงกระบวนการถ่ายทอดการตอกกระดาษของแต่ละช่าง 122

ตาราง 10 แสดงเอกลักษณ์ของช่างแต่ละช่าง..... 123

ตาราง 11 แสดงลวดลายงานตอกกระดาษของช่าง..... 128

สารบัญรูปภาพ

หน้า

ภาพประกอบ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย 5

ภาพประกอบ 2 กระดาษทองลาย ที่มีลวดลายบนผิวกระดาษ 19

ภาพประกอบ 3 แสดงภาพกระดาษลักษณะต่างๆ 20

ภาพประกอบ 4 เครื่องมือสิ่วหลากหลายขนาด 21

ภาพประกอบ 5 เครื่องมือตุ๊ดตู่ ปลายแหลมมน และปลายแหลมเล็ก 21

ภาพประกอบ 6 กระดานจัดกระดาษทองอังกฤษ 22

ภาพประกอบ 7 ค้อนเหล็ก และเขียง 22

ภาพประกอบ 8 ค้อนไม้ และเขียงรองตอกกระดาษ 23

ภาพประกอบ 9 มีดขุดหนก 24

ภาพประกอบ 10 ตัวหมุดกระดาษที่ทำมาจากกระดาษขาวบาง 24

ภาพประกอบ 11 กระดานเทียนหนา 2 นิ้ว ใช้สำหรับการขุดหนก 25

ภาพประกอบ 12 ช่างได้แสดงการนับกระดาษทองอังกฤษจำนวน 75-80 แผ่น 25

ภาพประกอบ 13 แสดงการสลับกระดาษขาวบางแทรกในกระดาษทองอังกฤษ 26

ภาพประกอบ 14 แสดงการเจาะรูเพื่อการใส่ตัวหมุดกระดาษ 26

ภาพประกอบ 15 แสดงการยึดกระดาษโดยการใช้ตัวหมุด 27

ภาพประกอบ 16 แสดงการเดินเส้นโดยใช้ตุ๊ดตู่ปลายแหลมมน 27

ภาพประกอบ 17 แสดงการตอกกระดาษลวดลายทองอังกฤษบนภาพร่าง 28

ภาพประกอบ 18 แสดงการตีกระดาษเพื่อให้กระดาษคลายตัว 28

ภาพประกอบ 19 แสดงการคลี่กระดาษออกจากกัน 29

ภาพประกอบ 20 แสดงลวดลายหลังจากการคลี่กระดาษ 29

ภาพประกอบ 21 แสดงการลูบกระดาษให้เรียบที่สุด 30

ภาพประกอบ 22 แสดงการลอกกระดาษขาวที่แทรกไว้ข้างนอกออก 30
ภาพประกอบ 23 แสดงการลอกกระดาษขาวที่แทรกไว้ข้างนอกออกมาแทรกด้านในกระดาษ 31
ภาพประกอบ 24 แสดงการเตรียมนำกระดาษแข็งมารองชั้นล่างสุดของกระดาษทองอังกฤษ 31
ภาพประกอบ 25 แสดงการยึดกระดาษ โดยการใช้ตัวหมุด 32
ภาพประกอบ 26 แสดงการลอกกระดาษของอีกด้าน 32
ภาพประกอบ 27 แสดงการลอกกระดาษขาวออกจากกระดาษทองอังกฤษ 33
ภาพประกอบ 28 แสดงการรีดกระดาษที่ตอกเอาไว้จนเรียบ 33
ภาพประกอบ 29 แสดงการยึดกระดาษ โดยการใช้ตัวหมุด 34
ภาพประกอบ 30 แสดงการตอกกระดาษ โดยใช้สิ่วหลากหลายขนาด 34
ภาพประกอบ 31 แสดงการตัดแบ่งลวดลายกระดาษ โดยใช้สิ่วขนาดหน้ากว้างที่สุด 35
ภาพประกอบ 32 แสดงการเก็บรายละเอียดในส่วนของลวดลาย 35
ภาพประกอบ 33 แสดงภาพลวดลายตอกกระดาษทองอังกฤษ เสร็จสมบูรณ์ 36
ภาพประกอบ 34 การแสดง Visual Thinking ของช่างอรุณ แก้วสัตยา 55
ภาพประกอบ 35 การแสดง Visual Thinking ของช่างสมนึก หนูประพันธ์ 59
ภาพประกอบ 36 การแสดง Visual Thinking ของช่างวินิจ จันทร์เจริญ 64
ภาพประกอบ 37 แสดงภาพตัวอย่างลวดลายก้านต่อดอก 70
ภาพประกอบ 38 การแสดงลวดลายบนโลงศพรูปแบบที่ 1 75
ภาพประกอบ 39 การแสดงลวดลายบนโลงศพรูปแบบที่ 2 76
ภาพประกอบ 40 แสดงภาพตัวอย่างของการแต้มสีด้วยปากกาบนลวดลาย 77
ภาพประกอบ 41 แสดงสติ๊กเกอร์ที่ช่างได้ออกแบบ 86
ภาพประกอบ 42 แสดงภาพบล็อคสกรีนการทำแบบสติ๊กเกอร์ 86
ภาพประกอบ 43 แสดงการเตรียมกระดาษทองอังกฤษ 88
ภาพประกอบ 44 แสดงการยึดกระดาษด้วยตัวหมุดกระดาษขาวบาง 89

ภาพประกอบ 45 แสดงภาพตุ๊ดตู่ 2 ขนาด คือปลายแหลมมน, ปลายแหลมเล็ก 90
ภาพประกอบ 46 แสดงการตอกกระดาษลวดลายด้วยตุ๊ดตู่ปลายแหลมมน 91
ภาพประกอบ 47 การแสดงติดลวดลายกระดาษทองอังกฤษบนโลงศพรูปแบบที่ 1 96
ภาพประกอบ 48 แสดงรายละเอียดของลวดลายกระดาษทองอังกฤษ ที่ลงเส้นแรง 98
ภาพประกอบ 49 แสดงสิ่วหน้ากว้าง 99
ภาพประกอบ 50 แสดงการใช้กระดาษโปสเตอร์สีสะท้อนแทนการอัดสี 99
ภาพประกอบ 51 แสดงลวดลายก้านต่อดอกแต่ละรูปแบบ 106
ภาพประกอบ 52 แสดงการติดลวดลายกระดาษทองอังกฤษบนโลงศพรูปแบบที่ 1 111
ภาพประกอบ 53 การแสดงความบาศก์ของลวดลาย 112
ภาพประกอบ 54 แสดงร่องรอยของการเดินเส้นหรือร่องรอยของมุกที่มีลักษณะเด่นกลม 113
ภาพประกอบ 55 แสดงการจัดวางของลวดลายที่เว้นช่องไฟ สามารถเห็นพื้นหลังของโลงได้ 113
ภาพประกอบ 56 แสดงการยึดกระดาษโดยการใช้ลูกแม็กซ์ 114
ภาพประกอบ 57 แสดงการร่างภาพ โดยการใช้ลวดลายที่ถ่ายเอกสาร 114

บทที่ 1
บทนำ

ความเป็นมา

ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นศาสตร์และศิลป์ของการดำเนินชีวิต ซึ่งผู้คนได้สั่งสมมาช้านาน สืบทอดจากพ่อแม่ปู่ย่าตายาย และถ่ายทอดไปยังลูกหลายจากคนรุ่นหนึ่งไปยังสู่รุ่นหนึ่ง จากอดีตเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน (เสรี พงศ์พิศ, 2529) นับได้ว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่าอย่างหนึ่งซึ่งปัจจุบันภูมิปัญญาชาวบ้านได้เกิดขึ้นอย่างแพร่หลาย เพราะนอกจากความจำเป็นเพื่อประโยชน์ในการดำเนินชีวิตประจำวัน ยังสะท้อนถึงค่านิยมรากเง้า ความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม รวมถึงประวัติศาสตร์ของชุมชนนั้น ๆ ได้เป็นอย่างดี จึงจำเป็นที่ต้องมีความเข้าใจในภูมิปัญญาอย่างถ่องแท้ มีความสัมพันธ์กับวิถีการดำเนินชีวิตและสภาพแวดล้อม เพื่อนำมาประกอบการแก้ปัญหาสังคม และประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนอย่างแท้จริง ทั้งยังควรแก่การส่งเสริมให้มีการสืบทอดรักษามรดกทางภูมิปัญญาของชาวบ้านไว้อีกด้วย

ภูมิปัญญาศิลปะชาวบ้านในแต่ละชุมชนเป็นแหล่งรวบรวมการศึกษาประเพณี และวัฒนธรรมที่หลากหลายประกอบไปด้วยกลุ่มชนที่มีเอกลักษณ์ เทคนิค วิธีการของตนเองอย่างชัดเจน ซึ่งเป็นงานศิลปะที่เกี่ยวข้องกับหัตถกรรม จากภูมิปัญญาชาวบ้านหรือช่างพื้นบ้านที่ไม่ได้ผ่านการศึกษาศิลปะอย่างเป็นระบบ จนเกิด ความชำนาญ เกิดประสบการณ์ในการสร้างสรรค์จนช่างสามารถขัดเกลา แก้ไขความบกพร่อง ความขัดแย้งในงานหัตถกรรมให้มีความประสานกลมกลืนกันทั้งประโยชน์ใช้สอยและความสวยงาม จึงกลายเป็นงานศิลปหัตถกรรม ซึ่งหัตถกรรมหมายถึง กระบวนการผลิตสินค้าด้วยมือ โดยใช้แรงงานคนเป็นปัจจัยในการผลิต ประกอบกับฝีมือที่ประณีต และความชำนาญที่สืบทอดกันมาหลายชั่วคน เพื่อให้ได้ผลิตภัณฑ์ที่มีประโยชน์ใช้สอยและมีความ ซึ่งสะท้อนถึงศิลปวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ไทย (ราชบัณฑิตยสถาน, 2550) สิ่งที่ชาวชุมชนได้ผลิตสร้างสรรค์ผลงานนั้น ล้วนมาจากมันสมองของมนุษย์ เกิดจากการลองผิดลองถูก และบางครั้งเกิดจากแรงผลักดันที่จะเอาชนะธรรมชาติ แรกเริ่มในการคิดประดิษฐ์สิ่งต่าง ๆ นั้น คงเพียงเพื่อเอาไว้ใช้ประโยชน์หรือใช้แก้ปัญหาบางอย่างเท่านั้น งานศิลปหัตถกรรม ล้วนเป็นสิ่งที่แสดงออกถึงความเป็นลักษณะเฉพาะ เป็นพฤติกรรมหรือกิจกรรมร่วมกันของกลุ่มคนในสังคม บางครั้งในกิจกรรมต่าง ๆ ก็สามารถผลักดันให้เกิดศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านได้ เช่น การตอกกระดาษพื้นบ้าน มีการคิดประดิษฐ์ลวดลาย ตอกกระดาษ และแกะจนเกิดเป็นลวดลายในรูปแบบต่าง ๆ ด้วยวัสดุอุปกรณ์ที่หาได้ง่าย

งานช่างตอกกระดาษ เป็นงานช่างที่แยกตัวออกจากมาจาก “ช่างสลัก” ถือเป็นงานช่างประเภทหนึ่งที่สามารถพบทั่วไปในทุกภาคของประเทศไทย อยู่ในจารีตขนบวัฒนธรรมตามชุมชนและท้องถิ่นต่าง ๆ

ถือเป็นงานช่างฝีมือพื้นบ้านที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ประจำท้องถิ่นต่าง ๆ ช่างตอกกระดาษแต่ละสกุลช่าง มีการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษลงมานานชั่วอายุคน ลวดลายการตอกกระดาษต่าง ๆ ที่แสดงออกมาในรูปแบบของลวดลายเชิงสัญลักษณ์ บ่งบอกถึงแนวคติความเชื่อในเรื่องจารีตประเพณี และวัฒนธรรมได้เป็นอย่างดี ในงานช่างตอกกระดาษของภาคใต้นั้นได้มีการใช้ในงานประเพณีที่เป็นงานบุญต่าง ๆ เช่น ประเพณีลากพระหรือชักพระ ประเพณีบุญสารทเดือนสิบ ประเพณีวันว่าง ประเพณีแห่ผ้าขึ้นพระธาตุ และงานประดับโลงศพ สิ่งเหล่านี้จะถูกสร้างขึ้นด้วยภูมิปัญญาของช่างที่อยู่ในท้องถิ่นต่าง ๆ ในการตอกกระดาษนั้นจะมีลวดลายและรูปแบบที่ปรากฏ บางลวดลายจะมีคติสอดแทรกความนึกคิดของช่างผู้ประดิษฐ์ บางลวดลายได้รับแรงบันดาลใจจากเรื่องราวในพุทธศาสนา บางลวดลายได้แรงบันดาลใจจากสิ่งของใกล้ตัวธรรมชาติ จึงถือว่าเป็นความงามที่มีคติแฝงอยู่ในลวดลายประจำตัวในท้องถิ่นต่าง ๆ

จากสภาพสังคมในปัจจุบัน ที่มีความเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะสังคมเมืองที่มีความเร่งรีบต่อการพัฒนา เพื่อก้าวไปให้ทันสู่โลกที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งได้มีความเจริญทางด้านวัตถุ เทคโนโลยี เป็นสิ่งที่กำลังพัฒนา ในงานศิลปหัตถกรรมตอกกระดาษนั้นครูช่างบางท่านไม่ได้รับการเอาใจใส่คอยส่งเสริมสนับสนุนเท่าที่ควร ขาดการสืบทอดที่น้อยลง และไม่ค่อยมีการถ่ายทอดให้กับคนรุ่นหลัง ซึ่งในปัจจุบันจะเห็นถึงวัสดุใหม่ ๆ เข้ามาแทนที่กระดาษ เพราะค่าใช้จ่ายในการตอกกระดาษนั้นได้มีค่าใช้จ่ายในราคาที่สูง และได้ใช้ขั้นตอนกระบวนการที่ซับซ้อน จึงอาจจะมีแนวโน้นในอนาคตนั้นช่างตอกกระดาษคงต้องเสื่อมสลายไปตามกาลเวลา

ผู้วิจัยจึงมีความสนใจเกี่ยวกับภูมิปัญญาการตอกกระดาษของชุมชนในพื้นที่จังหวัดสงขลา ลวดลายที่ใช้ในการประดับตกแต่งซึ่งเป็นประโยชน์ทั้งในด้านการอนุรักษ์ การสืบสาน และการพัฒนาให้คงอยู่ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษของช่างในจังหวัดสงขลา
2. เพื่อศึกษาลวดลายที่ใช้ในงานตอกกระดาษของช่างในจังหวัดสงขลา

ความสำคัญของการวิจัย

1. เพื่อส่งเสริมในการอนุรักษ์ การพัฒนาการตอกกระดาษให้สืบทอดตลอดไป

2. ข้อมูลที่ได้จากการวิจัย สามารถนำไปใช้ประโยชน์ต่อการศึกษา นำไปเผยแพร่ตามศูนย์การเรียนรู้, โรงเรียน, มหาวิทยาลัย, ชุมชน และสามารถนำไปพัฒนาในด้านท้องถิ่น

ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัย ได้เจาะจงดำเนินการศึกษาเฉพาะภูมิปัญญาศิลปะการตอกกระดาษในภาคใต้คือ จังหวัดสงขลา ซึ่งได้แบ่งเป็น 3 ขอบเขตดังนี้

1. **ขอบเขตด้านประชากร**

ช่างตอกกระดาษในจังหวัดสงขลา โดยใช้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 3 คน โดยเป็นการศึกษาแบบเจาะจง ซึ่งได้เรียนรู้จากแหล่งชุมชม 3 แหล่ง ได้แก่ แหล่งชุมชนท่าข้าม,แหล่งชุมชนสทิงพระ, แหล่งชุมชนสิงหนคร ซึ่งได้มีช่างดังต่อไปนี้

1.1 ช่างอรุณ แก้วสัตยา (ช่างแทงหยวกและช่างตอกกระดาษ)

- ครูช่างจากแหล่งชุมชนท่าข้าม
- บ้านเลขที่ 14/2 ตำบลท่าข้าม อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา

1.2 ช่างสมนึก หนูประพันธ์ (ช่างตอกกระดาษ)

- ช่างจากแหล่งชุมชนสทิงพระ
- บ้านเลขที่ 3/1 หมู่ที่ 5 ตำบลจะทิ้งพระ อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา

1.3 ช่างวินิจ จันทร์เจริญ (ศิลปินดีเด่นจังหวัดสงขลา สาขาช่างฝีมือ พ.ศ. 2545)

- ช่างจากแหล่งชุมชนสิงหนคร
- บ้านเลขที่ 159/2 หมู่ที่ 4 ตำบล สทิงหม้อ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา

2. **ขอบเขตด้านพื้นที่**

พื้นที่ที่ใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่ภายในจังหวัดสงขลา ที่มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษ

3. **ขอบเขตด้านเนื้อหา**

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาประเด็นดังต่อไปนี้

- ความรู้ทั่วไปของการตอกกระดาษ
- เทคนิคกระบวนการของการตอกกระดาษ
- ลวดลายของการตอกกระดาษ แบบโบราณ – แบบร่วมสมัย
- กระบวนการถ่ายทอดความรู้

- ความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตนของช่าง
- คุณค่าทางสังคม / วัฒนธรรม / เศรษฐกิจ
- การส่งเสริม การอนุรักษ์ และสืบทอด

นิยามศัพท์

การถ่ายทอดภูมิปัญญา หมายถึง การถ่ายทอดความรู้ ความเข้าใจ จากผู้ที่มีความรู้ในด้านภูมิปัญญาการตอกกระดาษ จังหวัดสงขลา ครูช่างไปสู่ลูกศิษย์ ตลอดจนผู้ที่สนใจในงานศิลปวัฒนธรรม ซึ่งจะเห็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาได้ตามชุมชนโดยผู้ถ่ายทอดจะเป็นผู้แนะนำถ่ายทอดประสบการณ์เพื่อที่จะได้สั่งสมไปทีละเล็กทีละน้อย

การตอกกระดาษ หมายถึง การตอกกระดาษหรือการสลักกระดาษ โดยใช้วัสดุมีคม ที่เรียกว่า ตุ๊ดตู่ ตอกลงไปลงบนกระดาษจนเกิดเป็นรูปแบบลวดลายต่าง ๆ มักใช้ในการประดับตกแต่งบนโลงศพหีบศพ เรือพระ เบญจาสรงน้ำ หรือในงานประเพณีบุญต่าง ๆ

ลวดลายศิลปะการตอกกระดาษ หมายถึง ลวดลายไทยที่สร้างสรรค์ขึ้นมาผ่านกรรมวิธีตกแต่งบนกระดาษทองอังกฤษ โดยใช้เทคนิคการตอกกระดาษ

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ในการวิจัยการศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษ ของชุมชนในพื้นที่จังหวัดสงขลา มีแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย ดังนี้

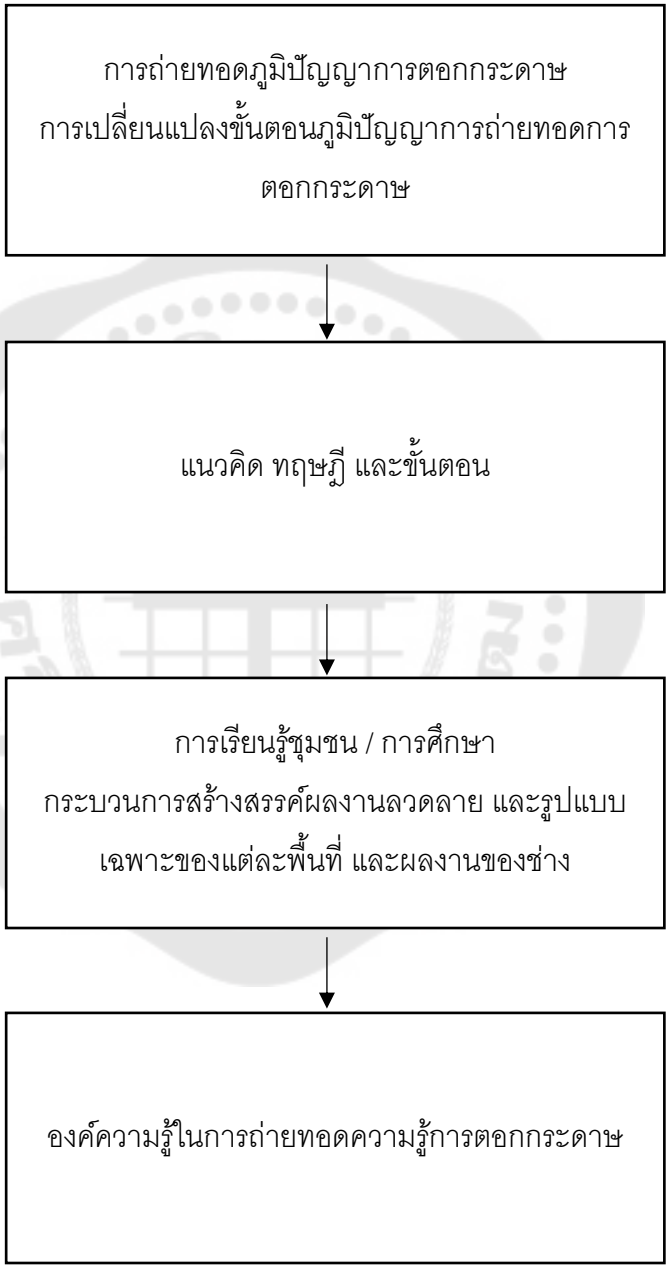

ภาพประกอบ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 2
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยของภูมิปัญญาศิลปะการตอกกระดาษ จังหวัดสงขลา ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษางานตอกกระดาษจากเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี หรือหล่งข้อมูลจากแหล่งสื่อต่าง ๆ โดยมีการแบ่งแยกข้อมูลดังต่อไปนี้

1. ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น
2. ความสำคัญภูมิปัญญาไทย
3. ข้อมูลเกี่ยวกับหัตถกรรมพื้นบ้าน
4. ข้อมูลเกี่ยวกับการตอกกระดาษ
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น

หมายถึง ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ในชีวิตของคนเราผ่านกระบวนการศึกษา สังเกต คิดวิเคราะห์จนเกิดปัญญา และตกผลึกมาเป็นองค์ความรู้ที่ประกอบกันขึ้นมาจากความรู้เฉพาะหลาย ๆ เรื่องความรู้ดังกล่าวไม่ได้แยกย่อยออกมาเป็นศาสตร์ เฉพาะสาขาวิชาต่าง ๆ อาจกล่าวไว้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นจัดเป็นพื้นฐานขององค์ความรู้ สมัยใหม่ที่จะช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหา การจัดการ แลการปรับตัวในการดำเนินชีวิตของคนเรา ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ ที่มีอยู่ทั่วไปในสังคม ชุมชนและในการตัวของผู้รู้เอง หากมีการสืบค้นหาเพื่อศึกษาและนำมาใช้ก็จะเป็นที่รู้ จักกันเกิดการยอมรับ ถ่ายทอด และพัฒนาไปสู่คนรุ่นใหม่ตามยุคตามสมัยได้(กระทรวงศึกษาธิการ, 2539)

ภูมิปัญญา คือ กระบวนการเรียนรู้ของคนในกลุ่มหนึ่งที่ปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่คิดอะไรต่าง ๆ เพื่อดำรงให้อยู่รอดคือ ศักยภาพของคนเราที่ปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมนั่นเองนี่คือกระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์เกิดจากศักยภาพของมนุษย์ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2548)

ภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ องค์ความรู้ความสามารถของชุมชนที่สั่งสมสืบทอดกันมานานเป็นความจริงแท้ของชุมชนเป็นศักยภาพที่จะใช้แก้ปัญหา จัดการปรับตน เรียนรู้ และถ่ายทอดสู่คนรุ่นใหม่ เพื่อให้ดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างผาสุก เป็นแก่นของชุมชนที่จรรโลง ความเป็นชาติให้อยู่รอดจากทุกข์ภัยพิบัติทั้งปวง (ศักดิ์ชัย เกียรตินาคินทร์, 2548)

ภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ แบบแผน การดำเนินชีวิตที่มีคุณค่าแสดงถึงความเฉลียวฉลาดของบุคคล และสังคมซึ่งได้สั่งสมและปฏิบัติต่อกันมา ภูมิปัญญาจะเป็นทรัพยากรบุคคล หรือทรัพยากรความรู้ก็ได้ (จารุวรรณ ธรรมวัตร, 2543)

ภูมิปัญญาเป็นความรู้ ความสามารถ ความเชี่ยวชาญ และศักยภาพในการแก้ปัญหาของมนุษย์ที่สืบทอดจากอดีตสู่ปัจจุบันอย่างไม่ขาดสายและมีความเชื่อมโยงกันทั้งระบบไม่ว่าเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม ภูมิปัญญาที่มีความต่อเนื่องยาวนานและทันสมัย เกิดจากการสะสมองค์ความรู้ ทุกด้านที่ผ่านกระบวนการสืบทอด พัฒนา ปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับยุคสมัยและสิ่งแวดล้อมที่มีความหลากหลายทั้งทางชีวภาพและวัฒนธรรม ทั้งนี้โดยมีเป้าหมายสำคัญคือ ความสมบูรณ์พูนสุขของประชากรทุกชาติ ชั้นวรรณะมิใช่แต่จำกัดเฉพาะกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง (แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย, 2548)

เสรี พงศ์พิศ (2529) กล่าวว่าภูมิปัญญามี 2 ลักษณะ คือ

ลักษณะนามธรรม ได้แก่ ทฤษฎี ปรัชญา หรือหลักการอันลึกซึ้งซ้อนเร้นนัยแห่งความหมายอันแท้จริงเอาไว้ ซึ่งต้องมีการวิเคราะห์ออกมาให้สอดคล้องกับชีวิตความเป็นอยู่ และลักษณะความเชื่อบุคคลในยุคสมัยนั้น ๆ จึงจะสามารถเข้าใจได้ ภูมิปัญญาไทยในลักษณะความเชื่อจะปรากฏออกมาในรูปของนิทาน คำบอกเล่า บทเพลง ภาษา วรรณคดี เป็นต้น เช่น สุภาษิต คำพังเพยเคล็ดลางและคำสั่งสอนของบรรพบุรุษเกี่ยวกับข้อห้ามและข้อปฏิบัติ ฯลฯ

ลักษณะรูปธรรม ได้แก่ สิ่งที่เป็นผลผลิตที่ปรากฏออกมาให้เห็นได้ เช่น อาคารสถานที่จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม และแม้แต่ดนตรี อาหาร และเครื่องนุ่งห่ม เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เมื่อแสดงหรือปรากฏออกมาย่อมเป็นที่รู้กันโดยทั่วไปว่าเป็นเอกลักษณ์ของมนุษย์กลุ่มไหนเผ่าไหน หรือชนชาติไหน ชาติไทยเป็นชาติเก่าแก่มาแต่โบราณกาล ชนชนติไทยได้แสดงภูมิปัญญาให้เป็นที่ปรากฏมาช้านานมีหลักฐานบันทึกไว้ในรูปของสารนิเทศประเภทต่าง ๆ ตลอดจนแสดงตัวออกมาเป็นรูปธรรม เช่น อาคารสถานที่ดังที่กล่าวมาแล้ว

ลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่น

ลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่น มีดังนี้

1. เป็นความคิด ความเชื่อและหลักการที่เป็นพื้นฐานขององค์ความรู้ที่สั่งสมถ่ายทอดกันมา

2. เป็นผลงานศิลปะ วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณี ที่เป็นแบบแผนของการดำเนินชีวิตที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา

3. เป็นการประกอบอาชีพในท้องถิ่นที่ยึดหลักการพึ่งตนเอง และได้รับการพัฒนาให้เหมาะสมกับยุคสมัย

4. เป็นแนวคิดหลักปฏิบัติ และเทคโนโลยีที่ชาวบ้านดัดแปลงใช้ในชุมชนอย่างเหมาะสมกับสภาพแวดล้อม และความเป็นอยู่ (กระมล ทองธรรมชาติ, 2544)

2. ความสำคัญของภูมิปัญญาไทย

1. ช่วยสร้างชาติให้เป็นปึกแผ่นมั่นคง

2. สร้างความภาคภูมิใจและศักดิ์ศรีเกียรติภูมิแก่คนไทย

3. สามารถปรับ ประยุกต์หลักธรรมคำสอนทางศาสนาใช้กับชีวิตได้อย่างเหมาะสม

4. สร้างความสมดุลระหว่างคนกับสังคม และธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน

5. ช่วยเปลี่ยนแปลงปรับปรุงวิถีชีวิตของคนไทยให้เหมาะสมได้ตามยุค

จึงสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นความรู้ สภาพการณ์ ที่ได้สั่งสมมาตั้งแต่รุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งเพื่อเป็นความรู้ให้ยุคปัจจุบันได้นำปัญญาไปถ่ายทอดองค์ความรู้ และนำความรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่นไปพัฒนา แก้ไขปัญหา ในแบบแผนของการดำเนินชีวิต เพื่อที่จะได้ดำรงชีวิตได้อย่างสุขสมบูรณ์

จากข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นข้างต้นนั้น งานวิจัยนี้จะกล่าวถึง ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีทั้งความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น ลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อที่จะได้ทราบถึงภูมิปัญญา ที่ได้สั่งสมถ่ายทอดมารุ่นสู่รุ่น ซึ่งเป็นข้อมูลที่สามารถดำเนินต่อไป

ข้อมูลเกี่ยวกับหัตถกรรมพื้นบ้าน

ความหมายของหัตถกรรมพื้นบ้าน

นักวิชาการได้ให้ความหมายของหัตถกรรมพื้นบ้านไว้ซึ่งพอประมาณได้ดังนี้

วรรณี วิบูลย์สวัสดิ์ แดนเดอร์สัน ได้กล่าวไว้ว่า หัตถกรรมพื้นบ้าน หมายถึงงานช่างฝีมือที่เป็นไปตามรูปแบบประเพณีที่มีอยู่ในแต่ละท้องถิ่น การประดิษฐ์การสร้างสรรค์เป็นไปตามเทคนิคและรูปแบบที่ถ่ายทอดภายในครอบครัวโดยตรงจากพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย หรือเป็นการถ่ายทอดโดยผู้ที่ต้องการเรียนงานช่างฝีมือประเภทนั้น ๆ เข้าไปรับการฝึกอบรมจากผู้อื่นเป็นเวลานานฝีมือใช้การได้ ลักษณะอีกประเภทหนึ่งของงานช่างฝีมือพื้นบ้านก็คือผลงานหรือสิ่งประดิษฐ์ประเภทที่จะต้องเป็นวัตถุสิ่งของหรือสิ่งก่อสร้างที่ทำขึ้นเพื่อคนทั่วไปใช้ นอกจากนี้หัตถกรรมต้องเป็นผลงานที่บุคคลหนึ่งออกแบบและประดิษฐ์ขึ้นมาจนเป็นผลงานสำเร็จรูปตั้งแต่ต้นจนจบด้วยตนเอง

หัตถกรรม (CRAFT) หมายถึง สิ่งที่สร้างขึ้นด้วยฝีมือมนุษย์ แสดงออกถึงความชำนิชำนาญของผู้ผลิต ในชั้นแรกสร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวัน ต่อมามีการพัฒนาและ ปรับปรุงรูปแบบ การใช้วัสดุและกรรมวิธีการผลิตมาโดยตลอดเป็นเวลานับพันปีจนเป็นงานศิลปะที่ตอบสนองประโยชน์ใช้สอยและมีคุณค่าความงามจนแยกไม่ออกจึงเรียกว่า “ศิลปหัตถกรรม” (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, 2539)

ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน หมายถึง สิ่งที่ชาวบ้านสร้างสรรค์ขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยใน ชีวิตประจำวัน โดยกลุ่มชนแต่ละกลุ่มจะพัฒนาสิ่งของขึ้นมาใช้โดยสอดคล้องกับวิถีชีวิตและสภาพแวดล้อม ดังนั้น อาจจะเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “ศิลปะชาวบ้าน” หรือ “ศิลปะพื้นบ้าน” (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, 2553)

ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านได้เริ่มจากการที่มนุษย์ได้ใช้เครื่องมือดัดแปลงสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติให้มีรูปร่างผิดไปจากเดิมเพื่อให้ใช้สอยได้เหมาะสมนี้ เป็นการเริ่มต้นสร้างงานหัตถกรรมมนุษย์ จนปัจจุบันมนุษย์ได้พัฒนาหัตถกรรมให้มีประโยชน์ใช้สอยได้ดียิ่งขึ้นเรื่อย ๆ และรู้จักเสือกสรรวัสดุ มาสร้างงานหัตถกรรมให้สามารถใช้สอยได้ตามต้องการ

ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านไทยจะมีขอบเขตเนื้อหาครอบคลุมงานทัศนศิลป์ คือ ศิลปะที่รับรู้ความงามด้วยการมอง สัมผัสคุณค่าทางสายตา ครอบคลุมงานศิลปกรรมที่เป็นสถาปัตยกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม ศิลปหัตถกรรม ส่วนประเพณีหรือขนบธรรมเนียม ที่แสดงออกถึงความเป็นลักษณะเฉพาะท้องถิ่น เป็นพฤติกรรมหรือกิจกรรมร่วมกันของกลุ่มคนในสังคมนั้น

ลักษณะเฉพาะของศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน

ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านมีลักษณะเฉพาะถิ่นแตกต่างกันไปตามถิ่นกำเนิด รูปแบบ กรรมวิธีการผลิต วัตถุดิบ และขนบประเพณี ความเชื่อ วิถีชีวิตของกลุ่มชน องค์ประกอบเหล่านี้ทำให้ ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านมีลักษณะเฉพาะได้หลากหลาย

1. สร้างขึ้นความต้องการของชุมชนที่มีลักษณะทางวัฒนธรรมร่วมกัน อาจทำเพื่อประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวัน เช่น เครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ หรือสร้างเพื่อตอบสนองความขนบประเพณี เช่น งานตอกกระดาษ ที่มักจะใช้ในการประกอบพิธีทางศาสนา มักจะเห็นได้ชัดในงานศพ งานทำบุญเดือนสิบ ชักพระ นอกจากนี้ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านที่ประกอบการแสดงเพื่อความบันเทิง เพื่อความสนุกสนานตามสภาพ และความนิยมของแต่ละท้องถิ่น เช่น การทำตัวหนังตะลุง สำหรับเชื่อ แสดงหนังตะลุง การทำเครื่องดนตรี

2. มีความเรียบง่ายตามวิถีชีวิตของชาวบ้าน และแสดงออกอย่างซื่อตรงเพื่อประโยชน์ใช้สอยสอดคล้องกับวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณี และความเชื่อของชุมชน

3. สร้างโดยครูช่างหรือช่างอิสระ ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านเป็นผลิตชุมชนหรือกลุ่มชนที่มาจากขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อและความนิยมของผู้เสพและผู้สร้าง เป็นเสมือนสมบัติร่วมกันของชุมชนหรือกลุ่มชน ไม่ใช่ผลงานของช่างโดยตรงเหมือนผลงานวิจิตรศิลป์ ในปัจจุบัน ที่สร้างขึ้นตามความต้องการ และความรู้สึกนึกคิดของศิลปิน โดยผู้ใช้สนใจว่าใครเป็นผู้ทำให้ความสนใจกับประโยชน์ใช้สอยสิ่งนั้น ๆ เป็นสำคัญ มากกว่าชื่อเสียงของช่าง

4. ลักษณะเฉพาะถิ่น ซึ่งเป็นคุณลักษณะสำคัญประการหนึ่ง อาจเกิดจากการใช้วัตถุดิบที่มีอยู่ในท้องถิ่น เช่น เครื่องจักสานภาคใต้ สานด้วยต้นจูด ยานลิเพา วัตถุดิบเหล่านี้มักจะพบในภาคใต้เป็นส่วนมาก จึงทำให้ทางภาคใต้โดดเด่นในเรื่องของการทำเครื่องจักสาน ซึ่งมีลักษณะเฉพาะถิ่นต่างจากเครื่องจักสานภาคอื่น ๆ หรือศิลปหัตถกรรมที่ทำขึ้นในบางท้องถิ่นเท่านั้นเช่น การทอผ้าขิต ผ้ามัดหมี่ เป็นศิลปหัตถกรรมที่มีลักษณะเด่นของภาคอีสาน นอกจากนี้ลักษณะเฉพาะถิ่นยังเกิดจากความนิยม ขนบธรรมเนียมประเพณีและวิถีชีวิตของแต่ละท้องถิ่น

ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านในโลกปัจจุบัน

การศึกษาเรื่องศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านของไทยนั้น ยังไม่กว้างพอ โดยโลกสากลจึงช่วยให้เห็นภาพของศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านชัดยิ่งขึ้น เพราะวิวัฒนาการของศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านแทบทั่วโลกมีลักษณะคล้ายคลึงกันแทบทั้งสิ้น ความเสื่อมถอย ล้วนมาจากผลกระทบที่คล้ายกันเช่น ผลกระทบที่เกิดจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมในคริสต์วรรษที่ 19 ส่งผลกระทบไปทั่วโลกโดยเฉพาะในประเทศอังกฤษซึ่งได้มีความก้าวหน้าในเรื่องของอุตสาหกรรมมาก ทำให้ประชาชนส่วนใหญ่ให้ความสนใจงานผลิตภัณฑ์ทางอุตสาหกรรมมากกว่างานหัตถกรรมดั้งเดิม ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ช่างฝีมือลดจำนวนลง และคุณภาพของงานศิลปหัตถกรรมด้อยลงไปเรื่อย ๆ สภาวะเช่นนี้ สร้างความวิตกกังวลให้กับผู้ที่มองเห็นคุณค่าทางศิลปะ และสุนทรียภาพของงานศิลปหัตถกรรม จึงเกิดขบวนการศิลปหัตถกรรมขึ้น ดังนั้นในปัจจุบัน หลายประเทศในยุโรปยังให้ความสนใจ และสนับสนุน ส่งเสริมให้มีการสร้างงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านในหลายประเทศ เช่นอังกฤษ เยอรมัน รัสเซีย โปแลนด์ รวมถึงประเทศตุรกี บราซิล เม็กซิโก และประเทศในเอเชีย เช่นจีน ญี่ปุ่น เกาหลี ฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย และไทย การสร้างงานศิลปหัตถกรรมในประเทศต่าง ๆ เหล่านี้มักเปลี่ยนรูปแบบ วัตถุดิบ กลวิธี ไปตามการใช้สอย

ตัวอย่างงานศิลปหัตถกรรม “การตอกกระดาษ” ซึ่งแต่เดิมนั้นได้ผลิตจากวัตถุแผ่นโลหะเป็นหลัก แต่กลวิธี และกาลเวลาได้มีการพัฒนานำแผ่นโลหะทุบให้เป็นแผ่นบาง ๆ

เพราะเนื่องจากเศรษฐกิจ ที่แผ่นโลหะมีราคาที่ค่อนข้างสูง จึงเลยทำแผ่นโลหะทุบแผ่นบาง ๆ เพื่อที่จะได้เป็นกระดาษทองอังกฤษที่มีปริมาณมากขึ้น แต่ก็ยังใช้งานได้เหมือนเดิม เพียงแต่ความหนา ความลึกตื้นของลาย จะไม่เห็นชัดเท่ากับแผ่นโลหะ กระดาษทองอังกฤษ ๆ เหมือนกระดาษมีสีหน้าเดียวที่มีด้านหนึ่งเป็นสีโลหะตะกั่ว อีกด้านหนึ่งเป็นสีต่าง ๆ ผิวกระดาษมีความมันวาว ลักษณะคล้ายกระดาษตะกั่ว ซึ่งเป็นการเปลี่ยนวัตถุประสงค์จากการใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันมาเป็นการสร้างขึ้นสนองความรู้นึกคิดของศิลปิน เช่นเดียวกับงานวิจิตรศิลป์ อื่น ๆ

ครูช่างในปัจจุบันมีความรู้สึก และความคิดเกี่ยวกับการตอกกระดาษ ที่แตกต่างกันไป เช่นบางคนเห็นว่าการตอกกระดาษเป็นที่สามารถทำได้ทั้งแบบ 2 มิติ และ 3 มิติ ยังมีให้ปรากฏอยู่ ได้มีรูปแบบของลวดลาย พื้นผิว จังหวัดช่องไฟของลาย ครูช่างบางคนเห็นว่า งานตอกกระดาษเป็นงานหัตถกรรมพื้นบ้านอย่างหนึ่ง เป็นงานที่สื่อออกมาเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน ลวดลายมักจะเป็นจุดเด่นของช่าง มีการเพิ่มลูกเล่น จังหวะ เพิ่มสีสัน เข้าไปในตัว กระดาษเพื่อที่จะให้ผลงานมีความงดงามมากขึ้น

แนวคิด รูปแบบ กลวิธีการสร้างงานการตอกกระดาษ สร้างสรรค์จากครูช่างที่แตกต่างกันมีทั้งอิงกับรูปแบบ กลวิธีการตอกแบบดั้งเดิม แต่เปลี่ยนวัสดุ บางคนใช้ลวดลายอิสระตามความคิดของตน ไม่เหมือนลวดลายแบบประเพณีดั้งเดิม เช่น เดียวกับการเลือกใช้วัสดุที่แตกต่างกันไป บางคนยังใช้วัสดุแบบโบราณ บางคนใช้วัสดุแบบสมัยใหม่ เปลี่ยนเทคนิคกระบวนการใหม่เพื่อที่จะประหยัดเวลาในการทำ งานมากขึ้น

หัวใจสำคัญของงานศิลปหัตถกรรม โดยเฉพาะงานตอกกระดาษ นับเป็นศิลปะพื้นบ้านแขนงหนึ่งซึ่งมีความสำคัญ และถูกนำไปใช้ในวิถีชีวิตของชาวบ้านอย่างหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นการใช้ในการประดับตกแต่ง การใช้ในการที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมทางศาสนา งานบุญประเพณีต่าง ๆ ตลอดจนการใช้ในการประดับตกแต่งโลงศพ ซึ่งจะเห็นได้ว่า ในงานตอกกกระดาษนี้มักจะหาได้ยากมากแล้ว เนื่องจากลูกหลานไม่ค่อยเห็นความสำคัญในการสืบทอดงานศิลปะแขนงนี้

คุณค่าของงานหัตถกรรม

ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน เป็นศิลปกรรมที่ได้เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของมนุษย์ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เป็นผลผลิต ทางปัญญาของคนระดับชาวบ้านพื้นถิ่น ผู้คนโดยส่วนใหญ่มักจะมองข้ามคุณค่า และความสำคัญของศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านแขนงต่าง ๆ และอาจจะทำให้สูญหายไปในที่สุด จะเห็นได้ว่าผู้ที่สร้างสรรค์ผลงาน ได้มีการผลิตผลงานตามความรู้สึกนึกเห็นจากภูมิปัญญา จิตวิญญาณ จึงเกิดเป็นผลงานศิลปะของชาวบ้าน บางรายได้ผลิตผลงานจนสามารถ

นำไปประกอบเลี้ยงชีพ ซึ่งในคุณค่าของศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านเป็นแง่มุมที่สามารถทำความเข้าใจของศิลปหัตถกรรมได้ดังนี้

1. คุณค่าในการแสดงออก ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านเป็นผลงานแนวคิดการออกแบบอย่างตรงไหนตรงมาเพื่อสนองประโยชน์ใช้สอยให้มากที่สุด มีรูปแบบเรียบง่ายตามความสามารถของช่างที่ไม่ได้ขัดเกลาด้วยวิชาการทางศิลปะ ซึ่งไม่ใช่แค่คนที่มีความรู้ด้านศิลปะล้วนแต่ประชาชนทั่วไปก็สามารถที่จะรับรู้ได้ไม่ยาก

2. คุณค่าของลักษณะเฉพาะถิ่น ศิลปะสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ ค่านิยม การแสดงออกทางสุนทรียภาพ และรสนิยมของท้องถิ่นที่แตกต่างกัน เช่น รูปแบบลวดลายของการตอกกระดาษที่แตกต่างกันสะท้อนให้ถึงความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตนของช่างที่จะสื่อออกมาเป็นผลงาน

3. คุณค่าทางปัญญา ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านหลายประเภท แสดงให้เห็นความชาญฉลาดของช่างที่สามารถคิดค้นนำวัสดุมาใช้ให้เกิดประโยชน์

ศิลปกรรมหัตถกรรมพื้นบ้าน จึงเป็นสิ่งสำคัญเพื่อสร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอย จึงเกิดเป็นรูปแบบเฉพาะถิ่น เพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตประจำวันในการดำรงชีวิต ไว้ใช้ประโยชน์และแก้ปัญหาในชีวิตประจำวัน ให้ความสำคัญในด้านรสนิยมทางความงาม เพื่อแสดงให้เห็นถึงรสนิยมของผู้สร้าง แม้จะเป็นสิ่งประดิษฐ์ของชาวบ้านในชุมชนหรือของช่าง แต่ในผลงานนั้นล้วนมีสุนทรียภาพเช่นกัน ในงานศิลปหัตถกรรมนั้นจึงได้บ่งบอกถึงระดับภูมิปัญญา บ่งบอกเรื่องราวในอดีต ที่มีการพัฒนาการมาหลายยุคหลายสมัย พัฒนาจนเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน เพราะทุกอย่างย่อมมีคติความเชื่อ ขนบประเพณี วัฒนธรรมที่แตกต่างกัน รวมทั้งการใช้วัสดุอุปกรณ์ในการผลิตผลงานย่อมมีความแตกต่างกัน ซึ่งจะเป็นได้ถึงความเป็นจุดเด่น และเอกลักษณ์เฉพาะตัวตนได้เป็นอย่างดี

ซึ่งจะเห็นได้ว่างานของศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านนั้น เป็นการสร้างงานเพื่อเป็นประโยชน์ในการใช้สอยในชีวิตประจำวัน ที่ได้มีการผลิตเครื่องไม้เครื่องมือเพื่อใช้สอยได้อย่างเหมาะสม ซึ่งในการตอกกระดาษในแหล่งชุมชนภายในจังหวัดสงขลานั้น ได้เป็นส่วนหนึ่งของด้านศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน ที่มีการพัฒนารูปแบบจนมาถึงทุกวันนี้ แต่ละชุมชนได้มีการพัฒนารูปแบบเครื่องมือของช่าง รูปแบบของงานตามความถนัด โดยส่วนมากรูปแบบผลงานของช่างนั้นจะขึ้นในความต้องการ ความนึกคิดของช่าง จะมีความเป็นเอกลักษณ์ ในการสร้างสรรค์ผลงานการตอกกระดาษสงขลานั้น ได้มีความใช้กระดาษทองอังกฤษเป็นซะส่วนใหญ่ จึงเป็นที่น่าสนใจ แต่การตอกกระดาษที่ใช้กระดาษทองอังกฤษไม่ได้มีแค่จังหวัดสงขลาเท่านั้น มักจะมีทุกภาค ขึ้นอยู่กับว่า

จะมีช่างในด้านนี้จำนวนที่มากหรือน้อยเพียงใด ซึ่งนี้ก็เป็นปัญหาอย่างหนึ่งที่งานตอกกระดาษทางจังหวัดสงขลา จะพบได้น้อยลงไปทุกที และนี่จึงเป็นปัญหาในงานศิลปหัตถกรรมที่เป็นสิ่งหนึ่งที่กำลังจะไม่เห็นถึงความสำคัญ

ข้อมูลเกี่ยวกับการตอกกระดาษ

ความเป็นมาของศิลปะการตอกกระดาษในประเทศไทย

งานตอกกระดาษ คือ งานช่างใช้กระดาษชนิดต่าง ๆ มาตอกทำให้เกิดรูปภาพหรือลวดลายต่าง ตามแบบแผนอย่างศิลปะแบบไทยประเพณี และทำขึ้นด้วยวิธีการอย่างโบราณ โดยใช้เครื่องมือในการตัด การตอก การฉลุ การะสลัก การแกะ การตุน อันได้แก่ ตุ๊ดตู่ ค้อน สิ่ว ตัวตุน กรรไกร มีดแกะ แล้วนำไปปิดประดับเป็นงานตกแต่งสิ่งต่าง ๆ ทั้งที่เป็นสิ่งถาวรอยู่ได้นานเช่น ปิดเป็นลวดลายที่ใช้เป็นงานชั่วคราว เช่น ปิดลวดลายตกแต่งพระเมรุตกแต่งฐานเบญจา ตกแต่งเรือพระของประเพณีทำบุญเดือนสิบชักพระของทางภาคใต้ ตกแต่งบนโลงศพในงานพิธีกรรมทางศาสนา เป็นต้น ทั้งนี้อาจมีชื่อเรียกที่แตกต่างกันไป เช่น การฉลุกระดาษ การปรุกระดาษ การสลักกระดาษ การตอกกระดาษ การฉลักกระดาษ การแกะกระดาษ การตัดกระดาษ การตีสิ่ว และการสับกระดาษ เป็นต้น

งานศิลปะการตอกกระดาษในประเทศไทยนั้น ถือว่าเป็นงานศิลปะที่ก่อกำเนิดจากช่างสิบหมู่ ตามพงศาวดารกล่าวไว้ว่า ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถพระเจ้าแผ่นดินลำดับพระองค์ที่ 8 แห่งกรุงศรีอยุธยาได้โปรดให้ตราพระอัยการตำแหน่งนาพลเรือน และนาทหารหัวเมืองขึ้นเป็นระเบียบในการบริหารราชการระบุถึง “กรมช่างสิบหมู่” ซึ่งประกอบด้วยช่างในสาขาต่าง ได้แก่

1. ช่างเขียน
2. ช่างมุก
3. ช่างแกะ
4. ช่างหุ่น
5. ช่างปั้น
6. ช่างปูน
7. ช่างรัก
8. ช่างบุ
9. ช่างกลึง
10. ช่างหล่อ

11. ช่างไม้สูง

12. ช่างสลัก

13. ช่างไม้

14. ช่างฉลุกระดาษ (รุ่งอรุณ กุลธำรง, 2550)

นอกจากนี้ยังปรากฏชื่อช่างกระดาษจากคำโคลงพระนิพนธ์ใน พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าประดิษฐวรการ ผู้ทรงกำกับดูแลกรมช่างสิบหมู่ในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งทรงนิพนธ์ความว่า“เขียน, กระดาษ, แกะ, หุ่น, ปั้น, ปูน, รัก, บุ, กลึง, หล่อ, ไม้สูง, สลัก, ช่างไม้”

และจากหลักฐานตามพจนานุกรมศัพท์ศิลปกรรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน อ้างถึงสมเด็จพระบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวงศ์ ทรงมีลายพระหัตถ์ประทาน พระยาอนุมาราชธนลงวันที่ 31 สิงหาคม 2479 มีใจความตอนหนึ่งว่า “”ช่างสิบหมู่เป็นชื่อกรม ที่รวมช่างไว้ได้ 10 หมู่ด้วยกัน ไม่ใช่ว่าช่างในบ้านเมืองมีแค่ 10 อย่างเช่น ช่างเลื่อย ช่างก่อ ช่างดอกไม้เพลิง ช่างปืนช่างสนะ ช่างเขียน ช่างแกะ ช่างสลัก ช่างกลึง ช่างหล่อ ช่างปั้น ช่างหุ่น และช่างรัก เป็นต้น ซึ่งได้ระบุไว้ว่า หมู่ช่างสลักประกอบด้วย ช่างฉลุ ช่างกระดาษ ช่างหยวก ช่างเครื่องสด (สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม, 2550)

จากที่กล่าวมาสันนิษฐานได้ว่า ศิลปะการตอกกระดาษในประเทศไทยน่าจะมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ซึ่งงานช่างสิบหมู่ได้เผยแพร่ออกมาสู่ช่างพื้นบ้านตามคำกล่าวที่ว่า กรมช่างสิบหมู่นี้ถือได้ว่า เป็นสถาบันผลิตต้นแบบว่าด้วย รูปลักษณ์ หลักการ และวิธีการช่างศิลป์ แบบไทยประเพณี งานของช่างสิบหมู่แต่ละสาขา ที่ได้รับการสร้างสรรค์และแสดงออกให้เห็น สามารถนำไปใช้เป็นแบบแผนของช่างพื้นบ้านสร้างทำงานศิลป์ แพร่ออกไปเป็นลำดับทุกสมัย

ศิลปะงานตอกกระดาษจัดเป็นงานช่างแขนงหนึ่งในช่างสิบหมู่ สมัยโบราณได้ตอกกระดาษเพื่อใช้ประดับพลับพลา หรือพระเมรุของพระมหากษัตริย์ และพระราชวงศ์ แต่ในปัจจุบันงานตอกกระดาษค่อนข้างหาดูได้ยาก โดยเฉพาะในภาคใต้ น้อยมากที่ผู้คนจะรู้จักหรือกล่าวถึงนึกศิลปะงานตอกกระดาษพื้นบ้านภาคใต้ จังหวัดสงขลานั้น ถูกสร้างสรรค์มาจากภูมิปัญญา และความชำนาญที่สั่งสมมาจากบรรพบุรุษผ่านทายาทผู้รับช่วง ช่างตอกกระดาษพื้นบ้านจึงนับเป็นบุคคลสำคัญที่มีบทบาทต่อการอนุรักษ์ ส่งเสริม และสืบทอดงานศิลปะอันมีค่านี้แต่ในปัจจุบันกลับพบว่า มีผู้สืบทอดงานแขนงนี้น้อยมาก เนื่องจากการถ่ายทอดฝีมืองานศิลปะในอดีตไม่ได้มีในตำราเรียนที่เป็นหลักฐานบันทึกไว้อย่างแน่นอน เป็นการถ่ายทอดด้วยการสอนด้วยวาจาและให้ลงมือปฏิบัติฝึกหัดทำเรียนรู้ด้วยตนเองจนกว่าจะชำนาญ ช่างโบราณต่างก็สอนและฝึกฝนกันเอง และมักจะไม่ยอมเผยแพร่หรือสอนแก่คนทั่วไป จะเลือกโดยเจาะจงตัวบุคคลที่จะถ่ายทอด

วิชาให้ หรือไม่ก็ถ่ายทอดให้บุคคลในครอบครัวเท่านั้น เพราะเกรงว่าจะมีผู้แข่งขันซึ่งเท่ากับเป็นการตัดทางทำมาหากินเลี้ยงชีพของตนเอง

ตอก ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตสถาน 2554 ได้ให้ความหมายไว้ว่า ตอก หมายถึงเอาค้อนหรือสิ่งอื่นตีตะปูหรือหลักเป็นต้นให้เข้าไป จนเกิดเป็นลวดลายในลักษณะนั้น ๆ ซึ่งจะมีกระบวนการที่แตกต่างกันหลากหลายเทคนิค การตอกโดยใช้สิ่ว ตุ๊ดตู่หรือเครื่องมือมีคม

งานตอกกระดาษ คือ งานที่ช่างใช้กระดาษชนิดต่าง ๆ มาตอกทำให้เป็นรูปภาพหรือลวดลายต่าง ๆ ตามแบบแผนอย่างเป็นศิลปะแบบไทยประเพณี และทำขึ้นด้วยวิธีการอย่างโบราณ โดยใช้เครื่องมือในการตัด ตอก แกะ ดุน อันได้แก่ ค้อน ตุ๊ดตู่ ตัวดุนลาย เขียง มีดแกะ แล้วนำไปปิดประดับตกแต่งสิ่งต่าง ๆ เช่น ปิดลวดลายตกแต่งพระเมรุ ตกแต่งฐานเบญจา ตกแต่งบนเรือพระของภาคใต้ หรือสิ่งที่เห็นได้บ่อยคือ ตกแต่งบนโลงศพ ทั้งนี้อาจจะมีชื่อเรียกที่แตกต่างกันไป เช่น การฉลุกระดาษ การปรุกระดาษ การตอกกระดาษ การแกะกระดาษ การตัดกระดาษ การตีสิ่วกระดาษ และการสับกระดาษ เป็นต้น

สันนิษฐานได้ว่า ศิลปะการตอกกระดาษในประเทศไทย น่าจะมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ซึ่งงานช่างสิบหมู่ได้เผยแพร่ออกมาสู่ช่างพื้นบ้านตามคำกล่าวที่ว่า กรมช่างสิบหมู่นี้ถือได้ว่า เป็นสถาบันผลิตต้นแบบว่าด้วย รูปลักษณ์ หลักการ และวิธีการช่างศิลป์แบบไทยประเพณี งานของช่างสิบหมู่แต่ละสาขา ที่ได้รับการสร้างสรรค์ และแสดงออกให้เห็น สามารถนำไปเป็นแบบแผนของช่างพื้นบ้านสร้างทำงานศิลป์ แพร่ออกไปเป็นลำดับมาทุกสมัย (อรอนงค์ ฤทธิ์ฤาชัย, 2552)

ศิลปะการตอกกระดาษจัดงานเป็นช่างแขนงหนึ่งในช่างสิบหมู่ สมัยโบราณได้ตอกกระดาษเพื่อใช้ประดับพลับพลา หรือพระเมรุของพระมหากษัตริย์ และพระราชวงศ์แต่ในปัจจุบันงานตอกกระดาษค่อนข้างที่จะหายาก

งานช่างตอกกระดาษเป็นงานช่างที่แยกตัวออกมาจาก “ช่างสลัก” ถือเป็นงานช่างประเภทหนึ่งของไทย ช่างกระดาษพบทั่วไปได้ทุกภาคในประเทศไทย อยู่ในจารีตขนบวัฒนธรรมตามชุมชนและท้องถิ่นต่าง ๆ เช่น ภาคเหนือ จะพบงานช่างกระดาษทองอังกฤษหรือกระดาษสี ประดับประสาท หีบศพ หรือปะรำ ในจารีตประเพณีของชาวล้านนา ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จะพบงานช่างกระดาษ ประดับประดาในงานบุญต่าง ๆ ในฮีตสิบสองคลองสิบสี่ เช่น ประดับประดาบั้งไฟงานบุญเดือนหก เรือไฟบกในงานประเพณีไหลเรือในประเพณีออกพรรษา มีการประดับตกแต่งบ้องไฟ ขบวนแห่ปราสาทผึ้งหรือไม่ก็ต้นเทียนพรรษาไปตลอดจนงานศพตามแบบพื้นฐานอีสานที่มีการฉลุลวดลายทองปิดสวยงาม ซึ่งในปัจจุบันในภาคอีสานจะมี

ลวดลายฉลุกระดาษทองจำหน่ายตามร้านเครื่องสังฆภัณฑ์ ก็แสดงว่าภาคอีสานยังคงนิยมนำลายฉลุกระดาษไปใช้ปิดโลงศพกันอยู่ ส่วนภาคกลางจะพบงานช่างกระดาษในงานช่างสิบหมู่ของไทย ในงานพระเมรุท้องสนามหลวง การตอกกระดาษประดับพระเมรุ ตลอดจนปะรำ อาคารสิ่งปลูกสร้างในงานพระราชพิธี ที่รู้จักกันในนาม"ช่างกระดาษทองย่น" ถึงแม้ว่าปัจจุบันงานตอกกระดาษจะดูบางตาลงไปบ้านในหมู่สังคมไทย ซึ่งในอดีตนั้นมีการทำตอกกระดาษกันอย่างมากมาย ทั้งของชาวบ้านและของชาวเมือง และในราชสำนักที่จะหาดูได้ก็ต่อเมื่องานออกนอกเมรุเจ้านายหรือชั้นพระบรมวงศานุวงศ์ เป็นต้น แต่การตอกกระดาษก็ยังใช้ประกอบให้เห็นกันมากมาย ถือเป็นงานกำมะลอที่จะใช้ประดับตกแต่งเป็นการชั่วคราวเท่านั้น และส่วนทางภาคใต้จะพบงานช่างกระดาษในการประดับประดา เรือพนมพระในประเพณีชักพระทั้งทางบกและทางน้ำ แต่จะฉลุลวดลายประดับตกแต่งรถชักพระมากกว่า นอกจากนี้ การทำนกการะเวกสำหรับแห่งานบุญเดือนสิบ หรือบุญสำคัญ ก็นิยมฉลุลวดลายประดับเช่นกัน และมีการประดับประดาหีบศพและเมรุเผาศพของชาวไทยพุทธ ซึ่งจะเห็นได้ตามชุมชน ตามท้องถิ่น ในเมืองจะไม่ค่อยพบเห็นเท่าไหร่นัก อย่างไรก็ตามงานฉลุกระดาษนั้นจะเป็นความถนัดของคนภาคใต้อยู่แล้ว เพราะภาคใต้จะมีการตอกหนังตะลุงเป็นสำคัญการตอกกระดาษจึงเป็นเรื่องย่อย ๆ เท่านั้น

งานช่างตอกกระดาษที่พบอยู่ในชุมชนต่าง ๆ ทุกภูมิภาคของประเทศไทย ถือเป็นงานช่างฝีมือพื้นบ้านที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ประจำท้องถิ่นต่าง ๆ ช่างตอกกระดาษแต่ละสกุลช่าง มีการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษลงมานานหลายชั่วอายุคน ลวดลายตอกกระดาษต่าง ๆ ที่แสดงออกมาในรูปแบบของลวดลายเชิงสัญลักษณ์ บ่งบอกถึงแนวคติความเชื่อในเรื่องจารีตประเพณี และวัฒนธรรมของตนเองได้อย่างดี อาคารสิ่งก่อสร้างชั่วคราว หรือสิ่งของสร้างขึ้นเพียงใช้งานชั่วคราวไม่ถาวร ล้วนแล้วแต่ต้องอาศัยงานช่างตอกกระดาษ ประดับประดาเสมอ เช่น หีบศพ ปะรำ เมรุ พลับพลา ปราสาท ขบวนบั้งไฟ เรือไฟ ตลอดจนธรรมสาสน์เทศในเทศกาลงานบุญผะเหวดของชาวอีสานเป็นต้น สิ่งเหล่านี้ถูกสร้างขึ้นด้วยภูมิปัญญาของช่างที่อยู่ในท้องถิ่นต่างๆ ลวดลายและรูปแบบทีปรากฏ บางลวดลายมีคติสอดแทรกความนึกคิดของช่างผู้ประดิษฐ์ บางลวดลายได้แรงบันดาลใจจากเรื่องราวพุทธศาสนา เช่น ภาพตอกกระดาษในงานบุญผะเหวด บางลวดลายได้แรงบันดาลใจจากสิ่งของใกล้ตัวและธรรมชาติ นับเป็นความงามที่มีคติแฝงอยู่ในลวดลายประจำตัวในท้องถิ่นต่าง ๆ

กระดาษที่ใช้เป็นกระดาษทองอังกฤษหรือกระดาษทองเกรียบที่ในอดีตมาจากประเทศออสเตรีย ปัจจุบันส่วนใหญ่จะมาจากสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนจีน แต่ยังมีบางส่วนที่มาจากประเทศออสเตรีย กระดาษแก้ว กระดาษย่น กระดาษตะกั่ว กระดาษมันปู

นอกจากนี้ยังพบว่า มีการใช้กระดาษเหลือใช้มาแบบเป็นลาย ได้แก่ กระดาษร้อยปอนด์กระดาษแข็งขาว-เทา กระดาษหน้าปกสมุดทั่วไป เป็นต้น ซึ่งการนำกระดาษเหลือใช้มาตอก สะท้อนให้เห็นถึงความเรียบง่ายของช่างที่สร้างสรรค์ผลงาน รู้จักประยุกต์ใช้สิ่งที่มีอยู่ใกล้ตัวมาสร้างสรรค์ให้เกิดประโยชน์ ลวดลายหลักของงานตอกกระดาษเป็นลายลูกฟักก้ามปูหรือลายประจำยามก้ามปู ปัจจุบันจะพบเห็นการใช้ประดับโลงศพเป็นหลักและจะมีการประดับบนเรือชักพระช่วงงานสารทเดือนสิบอยู่บ้าง การกระจุกตัวของงานช่างตอกกระดาษยังคงมีอยู่ที่จังหวัดสงขลาและจังหวัดนครศรีธรรมราช ส่วนจังหวัดตรังและจังหวัดใกล้เคียงพบว่ามีความเบาบางความโดดเด่นของลวดลายที่จังหวัดสงขลาและจังหวัดนครศรีธรรมราชมีความแตกต่างกัน ลวดลายกนกโลงหรือกระหนกโลงทองที่จังหวัดสงขลายังคงมีความเป็นลวดลายไทยดั้งเดิมอยู่แต่ที่จังหวัดนครศรีธรรมราชลวดลายไทยจะมีการเน้นความคิดสร้างสรรค์ที่มีการแต่งเติมเพิ่มความเป็นอัตลักษณ์ของตนเอง เช่น การสร้างลวดลายไทยและการเดินมุก

1.ศิลปะการตอกกระดาษจังหวัดสงขลา

งานตอกกระดาษ หรืองานสลักกระดาษ บางทีเรียกว่า “ปรุกระดาษ” คืองานที่ช่างฝีมือประเภทหนึ่งที่ความรู้ ความสามารถ ในการฉลุวัสดุที่เป็นกระดาษชนิดต่าง ๆ เป็นศิลปะงานช่างโดยการตอกกระดาษให้เป็นลวดลาย ซึ่งมีทั้งลายไทย หรือลายประดิษฐ์ อย่างอื่นตามความต้องการที่ใช้ประดับหรือตกแต่ง ที่มีความประณีตงดงาม ศิลปะการตอกกระดาษในจังหวัดที่มักใช้ในการประดับประดาบนโลงศพหีบศพ เมรุเผาศพของพุทธ เรือพระ หรือในประเพณีงานบุญต่าง ๆ มักจะพบเจอในพื้นที่ของชุมชนท้องถิ่น ตามภูมิปัญญาชาวบ้าน

ช่างตอกกระดาษพื้นบ้านในจังหวัดสงขลาสามารถแบ่งออกตามเครื่องมือที่ใช้ตอกได้เป็น 2 กลุ่มคือ กลุ่มที่ตอกโดยใช้ตุ๊ดตู่กับมีดแกะ กลุ่มที่ใช้ตุ๊ดตู่กับสิ่ว ช่างตอกกระดาษพื้นบ้านสงขลานั้น ส่วนใหญ่มักจะมีฝีมือในเชิงช่างอื่น ๆ ด้วย เช่น การแกะสลักไม้ การแทงหยวก การปิดทอง เป็นต้น ทั้งนี้ เพราะงานตอกกระดาษถือได้ว่า เป็นพื้นฐานของงานช่างอื่น ๆ

งานตอกกระดาษจังหวัดสงขลา เป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่สามารถพบเห็นงานสลักกระดาษ ได้ทั่วไป ซึ่งยังมีความนิยมและใช้งานกันอย่างแพร่หลายอีกพื้นที่หนึ่ง สามารถพบเห็นงานสลักกระดาษที่นำมาประดับตกแต่งในงานหรือเทศกาลต่าง ๆ เช่น งานประดับโลงศพ งานประดับเรือพระในเทศกาลวันออกพรรษา งานตกแต่งต้นเทียนพรรษา เป็นต้น ในการตอกกระดาษของจังหวัดสงขลานั้น จะเน้นการใช้กระดาษทองอังกฤษเป็นหลัก หรือจะเรียกว่างานช่างทองอังกฤษ ซึ่งในพจนานุกรมศัพท์ศิลปกรรม อักษร ก – ฮ ได้มีคำศัพท์ช่างทองอังกฤษไว้ว่า“ช่างทองอังกฤษ เป็นช่างฝีมือประเภทหนึ่งผู้นำแผ่นทองอังกฤษหรือที่เรียกว่ากระดาษทองอังกฤษ มาฉลุ

สลัก ให้เป็นลวดลายหรือใช้เป็นพื้นรองรับลาย แผ่นทองอังกฤษนี้เมื่อใช้งานอาจใช้รองเป็นพื้นเรียบ ถ้าต้องการให้เกิดแสงสะท้อนแวววาวมากขึ้นก็จะเคาะบุบเพื่อให้แผ่นทองเกิดรอยยับย่น ทำให้เกิดแสงสะท้อนได้” (โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน, 2550)

งานตอกกระดาษของจังหวัดสงขลา ส่วนมากจะพบในพิธีกรรมงานศพ ของชาวบ้าน พระสงฆ์ ซึ่งการนำมาใช้งานนั้นจะสลักกระดาษทองอังกฤษเป็นลวดลายประดับตกแต่งโลงศพ งานตกแต่งเรือพระในประเพณีชักพระวันออกพรรษา ซึ่งแต่ละพื้น ได้มีการนำเอาศิลปกรรมพื้นบ้านไม่ว่าจะเป็นงานแทงหยวก งานแกะสลักของสดไม่ว่าจะเป็นผัก ผลไม้ หรือแกะโฟมต่าง ๆ และงานตอกกระดาษ ที่นำเอามาตกแต่งในผลงานเรือพระ ซึ่งเป็นลวดลายของแต่ละช่างที่ได้สร้างสรรค์ผลงานออกมา

ดังนั้น รูปแบบของงานตอกกระดาษ ที่นำมาใช้เป็นส่วนหนึ่งในพิธีกรรมงานศพ หรืองานประเพณีลากพระ และงานพิธีกรรมทางศาสนา จึงมีรูปแบบที่หลากหลาย มีลวดลายแตกต่างกันไปตามการออกแบบของช่างนั้น ๆ โดยการออกแบบจะยึดหลักความเชื่อ คตินิยมและโครงสร้างลายที่ใกล้เคียงกัน แตกต่างกันในส่วนรายละเอียดของลวดลาย ที่บ่งบอกถึงเอกลักษณ์ของช่างนั้น ๆ จึงทำให้งานสลักกระดาษ ของแต่ละช่างมีความน่าสนใจและแตกต่างกันไปปัจจุบันยังมีการว่าจ้างงานตอกกระดาษอยู่บ้าง เช่น การตอกกระดาษเพื่อใช้ในการประดับตกแต่งเรือพระประดับตกแต่งบนโลงศพ หรือการตกแต่งใช้ในพิธีกรรมทางศาสนาทั้งนี้พบว่า ผู้สืบทอดงานตอกกระดาษ จังหวัดสงขลานี้มีน้อยมาก ลูกหลานส่วนใหญ่มักไปประกอบอาชีพด้านอื่น สาเหตุอาจเป็นเพราะการตอกกระดาษที่มีขั้นตอน และกรรมวิธีที่ยากเกินไป ค่อนข้างใช้เวลานานจึงไม่ค่อยอยากสอนให้ใคร ทำให้ปัจจุบันการใช้งานตอกกระดาษมีน้อยลงมีการปรับเปลี่ยนวิธีการให้ตามยุคสมัย เช่น งานตกแต่งโลงศพก็ใช้แบบสำเร็จรูปซึ่งทำได้ง่ายกว่า (วินิจ จันทร์เจริญ, 2560, สัมภาษณ์)

2. ชนิดของกระดาษ

2.1 กระดาษทองอังกฤษ

คือกระดาษอลูมิเนียมทุบแผ่นบาง คล้ายคลึงกับกระดาษทองน้ำโกลว (กระดาษฟรอยด์) ด้านหนึ่งมีสีฟรอยด์ อีกด้านหนึ่งจะเป็นสีต่างๆ ได้แก่ สีทอง, สีแดง, บานเย็น, สีน้ำเงิน, สีเขียว,สีเงิน(พลิกด้านของฝั่งที่เป็นด้านสีมาใช้งานทดแทนกันได้) ซึ่งกระดาษทองอังกฤษมีลักษณะที่แวววาว ตอกง่ายและสวยกว่ากระดาษชนิดอื่น ซึ่งเหมาะสำหรับการเดินมุกเดินลายเล่นแสงไฟได้เป็นอย่างดี และมีเสียงดัง เพราะพื้นฐานเป็นอลูมิเนียม กระดาษทองอังกฤษ เล่มหนึ่ง

จะมีประมาณ 100 แผ่น ข้อเสียคือ กระดาษชนิดนี้จะลอกออกยาก เพราะเป็นแผ่นบางเสี่ยงต่อการขาด การทำให้กระดาษดูย่น อาจจะต้องเบามือในการลอก

2.2 กระดาษทองน้ำตะกู (กระดาษทองน้ำโกลว)

คือกระดาษที่ผิวหน้าเป็นสีคล้ายทองคำเปลว เป็นกระดาษที่ทำขึ้นใช้ในการประดับตกแต่งสมัยโบราณโดยใช้ตะกั่วดาดลงแล้วทายางใสสีเหลืองชนิดหนึ่งเรียกว่า “ยางแต้ว” ให้เห็นสีคล้ายทอง จะเรียกได้ง่ายคือ กระดาษตะกั่วที่พบเห็นได้ปัจจุบัน มีลักษณะแวววาว ด้านหนึ่งเป็นสีอีกด้านหนึ่งเป็นกระดาษสีขาว แต่จะหนากว่ากระดาษทองอังกฤษ ส่วนมากจะนำไปใช้ในการแทรกสี สอดสี เพื่อให้ดูมีสีสด ข้อเสียคือ สีจะจาง และสีลอกถ้าโดนน้ำ

2.3 กระดาษทองลาย

คือกระดาษที่มีลักษณะแวววาว คล้ายคลึงกับกระดาษทองน้ำโกลว แต่มีลวดลาย

ภาพประกอบ 2 กระดาษทองลาย ที่มีลวดลายบนผิวกระดาษ

ที่มา: ผู้วิจัย (2561)

2.4 กระดาษโปสเตอร์

คือกระดาษสีที่เห็นได้โดยทั่วไป ไม่มีความแวววาว แต่จะมีความด้าน เป็นกระดาษที่ไม่ได้เล่นกันแสง ไม่เหมาะกับการตอกเดินมุก หรือเดินลาย แต่จะเหมาะกับการนำไปสอดสี แทรกสีเพื่อให้เกิดมิติ เกิดสีสันให้ดูสดใส

2.5 กระดาษมันปู

ลักษณะจะคล้ายคลึงกับกระดาษสีโปสเตอร์ต่างๆ อีกด้านจะเป็นมันแวว แต่จะมีลักษณะเด่นคือ กระดาษจะมีความมันแวว ไม่ได้เล่นแสงสี แต่จะเป็นกระดาษเพิ่มสีสันให้ดูสดใส ดูฉูดฉาดมากขึ้น

2.6 กระดาษทองย่น

คือกระดาษบางที่มีลักษณะผิวหน้าที่ย่นเป็นริ้วสีทอง ด้านหลังมีกระดาษว่าวหรือกระดาษทองน้ำโกลวรองใน ใช้สลักทำลวดลาย มีทั้งของจีนและฝรั่ง

3. วัสดุ – อุปกรณ์ในการตอกกระดาษ

วัสดุ – อุปกรณ์ที่ใช้ในการสร้างสรรค์งานตอกกระดาษ ของจังหวัดสงขลา ได้ยึดหลักความเป็นโบราณอย่างหนึ่ง คือในอดีตใช้อย่างไร ปัจจุบันก็ใช้อย่างนั้น แต่อาจจะเพิ่มวัสดุ - อุปกรณ์เข้าไปเพื่อความสะดวก และเป็นความถนัดของช่าง

3.1 กระดาษ : กระดาษเป็นสิ่งหนึ่งที่จำเป็นต่องานตอกกระดาษเป็นอย่างมาก และกระดาษที่สามารถพบเห็นได้ตามงานประดับตกแต่งคือ กระดาษทองอังกฤษ, กระดาษทองน้ำโกลว, กระดาษมันปู เป็นต้น และงานตอกกระดาษเป็นการสร้างสรรค์ผลงานชิ้นต่อชิ้น ไม่สามารถนำกลับมาใช้ใหม่ได้

ภาพประกอบ 3 แสดงภาพกระดาษลักษณะต่างๆ

ที่มา: ผู้วิจัย (2561)

3.2 สิ่ว : มีลักษณะหัวสิ่วที่ขนาดแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับความโค้งของลวดลาย

ภาพประกอบ 4 เครื่องมือสิ่วหลากหลายขนาด

ที่มา: ผู้วิจัย (2561)

3.3 ตุ๊ดตู่ : มีลักษณะปลายแหลม แต่หัวตัน ไว้สำหรับการเดินมุก หรือเดินลาย มี 2 ขนาด หัวเล็ก และหัวใหญ่ หัวเล็กจะมีลักษณะปลายเล็กแหลม โดยมีขนาดเล็กประมาณ 0.5 มิลลิเมตร ซึ่งจะใช้สำหรับกระดาษทองอังกฤษ ส่วนหัวใหญ่จะมีลักษณะปลายแหลมมน โดยมีขนาดที่ใหญ่กว่าขนาดหัวเล็กเพียงเล็กน้อย มีขนาดประมาณ 1-1.5 มิลลิเมตร ซึ่งจะใช้สำหรับกระดาษทองน้ำโกลว เพราะกระดาษทองน้ำโกลวเป็นกระดาษที่มีความหนา จึงจำเป็นต้องใช้ตุ๊ดตู่หัวเล็กเพื่อให้การเดินมุกจนเกิดเป็นลวดลายได้

ภาพประกอบ 5 เครื่องมือตุ๊ดตู่ ปลายแหลมมน และปลายแหลมเล็ก

ที่มา: ผู้วิจัย (2561)

3.5 กระดานไม้จัดกระดาษ คือ กระดาษที่มีกรอบตะปูล้อมรอบ เพื่อเป็นการจัดกระดาษทองอังกฤษก่อนที่จะเข้าสู่การตอกกระดาษ

ภาพประกอบ 6 กระดานจัดกระดาษทองอังกฤษ

ที่มา: ผู้วิจัย (2561)

3.6 ค้อน : มีทั้งค้อนไม้ และ ค้อนเหล็ก ขึ้นอยู่กับความถนัดของช่าง

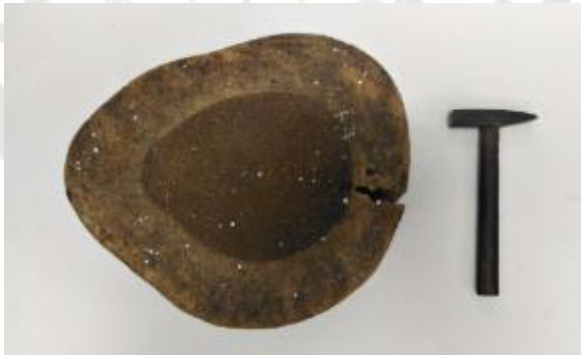

ภาพประกอบ 7 ค้อนเหล็ก และเขียง

ที่มา: ผู้วิจัย (2561)

3.7 เขียงตอกกระดาษ : ในงานตอกกระดาษ นิยมใช้เขียงมะขามเพราะเป็นเนื้อที่แข็ง และเหนียวยกเว้นไม้ที่มีแกน เพราะแกะจะมีลักษณะที่แข็งเกินไป จึงทำให้สิ่วแหว่ง เกิดความเสียดายต่อหน้าสิ่วได้ และเขียงที่ช่างตอกกระดาษมักจะนิยมใช้คือ เขียงไม้ขาม เพราะเป็นเขียงที่หาได้ง่าย ไม้น้น ไม้กระถินณรงค์ ไม้ตำเสา เป็นต้น ในการใช้เขียงนั้น ต้องมีการปรับหน้าเขียงเพื่อให้มีความเรียบอยู่เสมอ เพื่อไม่ให้ตัวหน้าสิ่วกับกระดาษเสีย

ภาพประกอบ 8 ค้อนไม้ และเขียงรองตอกกระดาษ

ที่มา: ผู้วิจัย (2561)

3.8 เขียงขุด คือเขียงไม้ที่ใช้สำหรับการขุดกระดาษ โดยเขียงไม้ทัง จะมีลักษณะเนื้อสีเหลืองหรือน้ำตาลเหลือง และสีจะเข้มขึ้นจะทิ้งไว้นานๆ เนื้อไม้ค่อนข้างหยาบเป็นมันอ่อน ผึ่งแห้งได้ง่าย ซึ่งเนื้อไม้ที่จะนำมาใช้ในการขุดกระดาษนั้นต้องเลือกในลักษณะที่เป็นไม้เนื้ออ่อน เนื้อกลาง ถ้าแข็งเกินไปก็จะส่งผลให้ใบมีดสึก และหักได้ ส่วนถ้าใช้เนื้อไม้ที่อ่อนเกินไปทำให้ดาษเสี่ยงขาดมากขึ้น

3.9 มีดขุด คือมีดที่มีลักษณะปลายสั้น มีความคม และมีด้ามจับ จะนำไปใช้ในการขุดและแกะกระดาษ ในลวดลายที่มีความโค้ง ซึ่งในสมัยโบราณยังไม่ได้นิยมใช้สิ่วกันมากนัก แต่จะเป็นการใช้มีดขุดกระดาษ เพราะ เป็นการทำให้ลวดลายที่คม เนียบ แต่ใช้เวลามากกว่าการใช้สิ่ว

ภาพประกอบ 9 มีดขุดหนก

ที่มา: ผู้วิจัย (2561)

3.10 ตัวหมุดกระดาษ คือตัวที่ใช้ในการหมุดกระดาษเพื่อกันความเคลื่อนของกระดาษ ในโบราณได้ใช้ตัวหมุดกระดาษ ที่ทำมาจากกระดาษรองสีขาวขุ่นของกระดาษทองอังกฤษ นำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ ในปัจจุบันช่างบางท่านได้เปลี่ยนจากตัวหมุดกระดาษ มาเป็นแม็กซ์เย็บกระดาษมาใช้ทดแทนกันได้ เพื่อเป็นการประหยัดเวลา

ภาพประกอบ 10 ตัวหมุดกระดาษที่ทำมาจากกระดาษขาวบาง

ที่มา: ผู้วิจัย (2561)

3.11 กระดานเทียน คือเป็นแผ่นกระดานที่ทำด้วยเทียน เพื่อเป็นตัวรองในการขุดกระดาษ และเป็นการรักษาใบมีดขุดกระดาษได้เป็นอย่างดี

ภาพประกอบ 11 กระดานเทียนหนา 2 นิ้ว ใช้สำหรับการขุดหนก

ที่มา: ผู้วิจัย (2561)

4.เทคนิคและกระบวนการทำ

4.1 ขั้นตอนการเตรียมกระดาษ

4.1.1 ในขั้นตอนแรก ช่างจะเริ่มอัดกระดาษทองอังกฤษจำนวน 75 – 80 แผ่น หลังจากได้กระดาษทองอังกฤษครบแล้ว จำเป็นต้องเอากระดาษขาวบางมารองไว้เพื่อป้องกันกระดาษทะลุ และเสียหายได้

ภาพประกอบ 12 ช่างได้แสดงการนับกระดาษทองอังกฤษจำนวน 75-80 แผ่น

ที่มา: ผู้วิจัย (2561)

4.1.2 นำกระดาษสีขาวรองแผ่นกระดาษทองอังกฤษไว้บนสุดประมาณ 5 แผ่น ซ้อนสลับกันไป-มา พร้อมด้วยกระดาษสีขาวเป็นการรองบนอีก 6 แผ่น และนำกระดาษทองอังกฤษเพิ่มอีก 1 แผ่น วางกระดาษขาวอีก 6 แผ่น (ที่เป็นการสลับกันไป-มา สำหรับกระดาษทองอังกฤษและกระดาษขาวนั้น เป็นการป้องกันกระดาษชำรุดเสียหาย เนื่องจากกระดาษทองอังกฤษเป็นกระดาษที่บางพิเศษ ถ้าได้ตอกลงไปโดยไม่มีกระดาษมารอง จึงทำให้กระดาษทองอังกฤษทะลุและเสียหายได้) และนำต้นแบบลายที่ถ่ายเอกสารไว้มาวางบนสุดของกระดาษที่เตรียมสลับกันไว้

ภาพประกอบ 13 แสดงการสลับกระดาษขาวบางแทรกในกระดาษทองอังกฤษ

ที่มา: ผู้วิจัย (2561)

4.1.3 หลังจากเตรียมกระดาษที่พร้อมจะตอกนั้น ก่อนที่จะตอก ควรที่จะยึดกระดาษให้แน่นก่อนที่จะลงมือ ช่างจึงใช้วิธีในการยึดตัวกระดาษโดยการใช้ตัวตอกหมุดกระดาษจำนวน 8-10 จุด เพื่อป้องกันความเคลื่อนของกระดาษ และทำให้ลวดลายสัดส่วนเท่ากันทุกแผ่น

ภาพประกอบ 14 แสดงการเจาะรูเพื่อการใส่ตัวหมุดกระดาษ

ที่มา: ผู้วิจัย (2561)

ภาพประกอบ 15 แสดงการยึดกระดาษโดยการใช้ตัวหมุด

ที่มา: ผู้วิจัย (2561)

4.2 ขั้นตอนการตอกกระดาษ

4.2.1 ในขั้นตอนการตอกกระดาษ มีแค่วัสดุ-อุปกรณ์เพียงแค่ ค้อน เขียง และตุ๊ดตู่ ตอกตามแบบลวดลายที่เตรียมไว้ โดยการใช้ตุ๊ดตู่เป็นการเดินเส้นของลวดลายหรือจุดไข่ปลา เพื่อแสดงรายละเอียดของลวดลายกระดาษ ตุ๊ดตู่ที่ใช้ควรใช้เบอร์เล็กขนาดปลายแหลมมน

ภาพประกอบ 16 แสดงการเดินเส้นโดยใช้ตุ๊ดตู่ปลายแหลมมน

ที่มา: ผู้วิจัย (2561)

ภาพประกอบ 17 แสดงการตอกกระดาษลวดลายทองอังกฤษบนภาพร่าง

ที่มา: ผู้วิจัย (2561)

4.3 ขั้นตอนการลอกกระดาษ

4.3.1 หลังจากตอกเสร็จแล้วเสร็จแล้ว ต้องตีกระดาษโดยใช้ในการเคาะกระดาษประมาณ 30 – 40 ครั้ง เพื่อให้กระดาษที่ตอกจนติดกัน ให้คลายตัว และเพื่อให้ลอกกระดาษได้ง่ายขึ้น หลังจากลอกกระดาษจนหมดชุดแล้ว จึงนำตัวหมุดกระดาษออกจนหมด และพลิกกระดาษแล้วลูบกระดาษที่ลอกให้เรียบที่สุด

ภาพประกอบ 18 แสดงการตีกระดาษเพื่อให้กระดาษคลายตัว

ที่มา: ผู้วิจัย (2561)

ภาพประกอบ 19 แสดงการคลี่กระดาษออกจากกัน

ที่มา: ผู้วิจัย (2561)

ภาพประกอบ 20 แสดงลวดลายหลังจากการคลี่กระดาษ

ที่มา: ผู้วิจัย (2561)

ภาพประกอบ 21 แสดงการลูบกระดาษให้เรียบที่สุด

ที่มา: ผู้วิจัย (2561)

4.3.2. หลังจากลูบกระดาษให้เรียบหมดชุดแล้ว จึงลอกกระดาษขาวชั้นบนสุดประมาณ 2-3 แผ่น นำมารองด้านในของกระดาษทองอังกฤษอีกชั้น เพื่อเป็นการเตรียมการตอกกระดาษแกะลาย หรือขูดกระหนกในขั้นตอนต่อไป

ภาพประกอบ 22 แสดงการลอกกระดาษขาวที่แทรกไว้ข้างนอกออก

ที่มา: ผู้วิจัย (2561)

ภาพประกอบ 23 แสดงการลอกกระดาษขาวที่แทรกไว้ข้างนอกออกมาแทรกด้านในกระดาษ

ที่มา: ผู้วิจัย (2561)

4.4 ขั้นตอนการขุดกระหนก หรือขั้นตอนการแกะลาย

4.4.1 นำกระดาษแข็งมารองชุดกระดาษทองอังกฤษชั้นล่างสุดของกระดาษ เพื่อเป็นการขุดกระหนกหรือแกะลาย ทำให้กระดาษด้านในไม่เสีย และตอกตัวหมุดกระดาษ ตามริมข้างใดข้างหนึ่ง เพื่อกันความเคลื่อนของกระดาษในขั้นตอนการลอกกระดาษขาวออก

ภาพประกอบ 24 แสดงการเตรียมนำกระดาษแข็งมารองชั้นล่างสุดของกระดาษทองอังกฤษ

ที่มา: ผู้วิจัย (2561)

ภาพประกอบ 25 แสดงการยึดกระดาษ โดยการใช้ตัวหมุด

ที่มา: ผู้วิจัย (2561)

4.4.2. พับกระดาษแข็งมาริมสุด และลอกกระดาษขาวที่รองไว้ข้างในออกจนหมด หลังจากลอกกระดาษขาวออกจนหมด ก็ลูบกระดาษให้เรียบให้เพื่อกระดาษทองอังกฤษเข้าที่ และตอกตัวหมุดกระดาษตามมุมต่างๆ ป้องกันความเคลื่อนของกระดาษในการขุดกระหนก หรือแกะลาย

ภาพประกอบ 26 แสดงการลอกกระดาษของอีกด้าน

ที่มา: ผู้วิจัย (2561)

ภาพประกอบ 27 แสดงการลอกกระดาษขาวออกจากกระดาษทองอังกฤษ

ที่มา: ผู้วิจัย (2561)

ภาพประกอบ 28 แสดงการรีดกระดาษที่ตอกเอาไว้จนเรียบ

ที่มา: ผู้วิจัย (2561)

ภาพประกอบ 29 แสดงการยึดกระดาษ โดยการใช้ตัวหมุด

ที่มา: ผู้วิจัย (2561)

4.5 ขั้นตอนการขุดกระหนก หรือการแกะลวดลาย

4.5.1 ทำการตอกลายกระดาษ ด้วยสิ่วตอกกระดาษหน้าต่าง ๆ และขนาดต่าง ๆ ขึ้นอยู่กับลวดลายของกระดาษ และขุดกระหนกโดยใช้มีดขุด เพื่อแสดงรายละเอียดความคมชัดของลวดลาย

ภาพประกอบ 30 แสดงการตอกกระดาษ โดยใช้สิ่วหลากหลายขนาด

ที่มา: ผู้วิจัย (2561)

ภาพประกอบ 31 แสดงการตัดแบ่งลวดลายกระดาษ โดยใช้สิ่วขนาดหน้ากว้างที่สุด

ที่มา: ผู้วิจัย (2561)

4.5.2 หลังจากขุดกระหนก หรือแกะลายเสร็จ ก็จะเก็บรายละเอียดต่างๆ เอาส่วนที่ไม่ต้องการออก จนเสร็จสมบูรณ์ พร้อมนำไปใช้งาน

ภาพประกอบ 32 แสดงการเก็บรายละเอียดในส่วนของลวดลาย

ที่มา: ผู้วิจัย (2561)

ภาพประกอบ 33 แสดงภาพลวดลายตอกกระดาษทองอังกฤษ เสร็จสมบูรณ์

ที่มา: ผู้วิจัย (2561)

4. รูปแบบและลวดลาย

การสร้างสรรค์ลวดลายการตอกกระดาษ ของจังหวัดสงขลานั้น ช่างตอกกระดาษแต่ละช่างจะเรียนรู้ และฝึกฝนมาแตกต่างกัน บางท่านได้มีครูบาอาจารย์เป็นลูกศิษย์บางท่านได้ เกิดจากครูพักลักจำ เรียนรู้ ฝึกฝนด้วยตนเอง ซึ่งบางท่านจะมีลวดลายที่สืบทอดมาจากลวดลาย ดั้งเดิมที่ได้รับการสอนมา แต่บางท่านจะคิดออกแบบพัฒนาลวดลายตอกกระดาษขึ้นมาใหม่ จน เป็นลวดลายเฉพาะตนของตัวเอง

สมศักดิ์ สินธุระเวชญ์ และคณะ (2548) กล่าวว่าในภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย ไม่ว่าจะภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ ต่างมีรูปแบบของงานศิลปะประจำท้องถิ่นนั้น ๆ แตกต่างตามลักษณะภูมิประเทศ แรงจูงใจ วัสดุอุปกรณ์แต่มีความคล้ายคลึงกันในแนวคิดที่นำรูปร่าง รูปทรงจากธรรมชาติมาประดิษฐ์ใหม่ให้งดงาม มีความนุ่มนวล ประณีต และรวมถึงความเชื่อทางศาสนาที่เหมือนกันจนกระทั่งพัฒนาขึ้นเป็นศิลปะในท้องถิ่น และศิลปะไทย

ศิลปะไทยเป็นพื้นฐานสำคัญต่อการสร้างสรรค์งานศิลปะในแต่ละภูมิภาคของไทยทั้งนี้ลวดลายของศิลปะไทยที่มีเอกลักษณ์อันงดงามอ่อนช้อย นับว่ามีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์ลวดลายตอกกระดาษพื้นบ้านของจังหวัดสงขลาอีกด้วย

จะสังเกตได้ว่า ลวดลายการตอกกระดาษพื้นบ้านของสงขลานั้น จะไม่เน้นการสร้างลวดลายที่เป็นเรื่องราวที่เหมือนภาพวาด แต่จะเป็นการเน้นลวดลายไทยที่เห็นได้ในปัจจุบัน ที่สามารถรับรู้และเข้าใจได้ง่ายกว่า แต่ลวดลายตอกกระดาษของจังหวัดสงขลานั้นเป็น ลวดลายที่

ได้รับอิทธิพลจากศิลปะไทยภาคกลางเป็นส่วนใหญ่ และได้พัฒนาปรับเปลี่ยนจนกลายมาเป็นลักษณะเฉพาะตัวของช่างสงขลา ซึ่งเป็นลวดลายที่มีลักษณะแบบอุดมคติ เช่น ลายประจำยามก้ามปู ลายน่องสิงห์ ลายพุ่ม ลายกาบ ลายกระจังตาอ้อย เป็นต้น นำไปใช้ประกอบเพื่อการประดับตกแต่งมากกว่าการแฝงความหมายและเนื้อหาเรื่องราวต่าง ๆ

โดยรูปแบบการตอกกระดาษของจังหวัดสงขลา ครูช่างบางท่านได้คิดค้นประดิษฐ์ลวดลายเป็นลักษณะเฉพาะตน ช่างบางช่างได้มีการแลกเปลี่ยนความรู้ ในเรื่องของเทคนิค กระบวนการ ทดลองทำสิ่งใหม่ ๆ บางท่านได้มีการคิดออกแบบลวดลายที่ได้ดัดแปลงขึ้นมาจาก ธรรมชาติ เช่น ใบไม้ แมลง ผีเสื้อ ดอกไม้ ฯลฯ นำมาดัดแปลงเป็นลวดลายที่แปลกใหม่แต่ก็ยังคง ความเป็นลายไทย และลวดลายการตอกกระดาษเอาไว้

ลวดลายการตอกกระดาษ จังหวัดสงขลาโดยการใช้สิ่วฉลุนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นลายที่จบในตัว จะเป็นการฉลุด้วยสิ่ว โดยจะนำกระดาษทองอังกฤษวางซ้อนกันประมาณ 60-70 ใบ แล้วนำสิ่วมาตอกลงบนลวดลาย จะเป็นลวดลายที่มีรูปแบบที่ตายตัว คือ ทำตามแบบที่เขียนไว้แล้ว ส่วนใหญ่จะใช้เพื่อประกอบในการประดับตกแต่งบนโลงศพ บนเรือพระ เป็นต้น

ลายที่ใช้ในการตอกกระดาษแบ่งได้เป็น 11 กลุ่มลาย ดังนี้คือ

1. กลุ่มลายหน้ากระดาน หรือเรียกว่า “ลายหน้าดาน” เช่น ลายลูกฟักก้ามปู ลายประจำยามก้ามปู

กลุ่มลายหน้ากระดาน คือ ลักษณะเป็นแนวยาวเหมือนแผ่นกระดาษ หรือส่วนกว้างของแผ่นกระดาษหรือเสาเหลี่ยม ลักษณะดังกล่าวนี้เป็นชื่อ และรูปแบบซึ่งมีให้เห็นทั่วไปว่า “หน้ากระดาน”เป็นชื่อเรียกส่วนของบัวที่ขนาบบน และล่างท้องไม้ พื้นที่หน้ากระดานมีลักษณะแบนราบ มักจะใส่ลวดลายลงไปเป็นลายติดต่อกันทั้งซ้ายขวา จึงเรียกลายบนเนื้อที่นี้ว่า “ลายหน้ากระดาน”

ลายบนพื้นที่หน้ากระดานมักใช้ลายประเภทติดต่อกันซ้ายขวา เช่น ลายประจำยามก้ามปู ลายลูกฟักก้ามปู เป็นต้น

การนำไปใช้ ใช้ประดับตกแต่งชั้นลายหน้ากระดาน ทำหน้าที่เป็นฐานของลายหรือคานรองรับ นำไปกระหนาบระหว่างลายท้อง เป็นการแบ่งแยกระหว่างลวดลายต่างๆ

2. กลุ่มลายขนาบ หรือเรียกว่า “ลายลูกหนาบ” เช่น ลายเกลียว ลายเข้มขาบแบบต่าง ๆ ลายมะลิเลื้อย

ลายเกลียว คือ ลวดลายที่มีลักษณะรอยพันหรือบิด โดยต่อเนื่องเหมือนอย่างสว่านหรือตะปูควงหรือเชือกที่ฟั่น ลายเกรียวจะใช้ตรงส่วนที่เป็นท่อนกลมหรือเหลี่ยม และใช้ตาม

พื้นที่ราบซึ่งเป็นลายต่อเนื่องกันแบบหน้ากระดาน หรือเรียงไปในทิศทางเดียวกันหรือเหมือนกัน เช่น การเขียนหรือสลักลวดลายด้วยลายกระหนกชนิดต่างๆ เมื่อใช้ลายชนิดใดมาผูกก็เรียกชื่อลายชนิดนั้น เช่น เกลียวใบเทศ, เกลียวเปลวใบเทศ, เกลียวกระหนก เป็นต้น

การนำไปใช้ นำไปประกอบเป็นลายต่อเนื่องกันแบบหน้ากระดาน คือเรียงไปในทิศทางเดียวกัน และเหมือนกัน

ลายเข้มขาบ คือ ชื่อลายไทยชนิดหนึ่งเป็นติดต่อกัน มักใช้แนวตั้งเหมือนลายก้านต่อดอก และลายมะลิเลื้อย แต่ลายเข้มขาบจะมีเส้นขอบนอกเป็นกรอบ เป็นลายอิสระสามารถประดิษฐ์อย่างไรก็ได้ เช่น ลายเข้มขาบมะลิเลื้อย, ลายเข้มขาบลูกโซ่ เป็นต้น

การนำไปใช้ นำไปประกอบเป็นลายต่อเนื่องกันแบบหน้ากระดาน คือเรียงไปในทิศทางเดียวกัน และเหมือนกัน หรือนำลายไปขนาบกับลายอื่นๆ

ลายมะลิเลื้อย คือ ลายไทยแบบหนึ่งซึ่งใช้ในที่แบนราบ เป็นลายติดต่อกันมักใช้ทางด้านตั้ง มีลักษณะการประดิษฐ์โดยใช้ลายเครือเถาโค้งเลื้อยสลับไปมาติดต่อกันเป็นคลื่น ช่องว่างของลูกคลื่น แต่ละข้างใส่ลายแยกออกจากเถา จึงเรียกว่าลาย มะลิเลื้อยชนิดเถา หรือการนำลายลักษณะอื่นมาประกอบเช่น ใช้ลายกนกใบเทศมาผูก คือ มะลิเลื้อยใบเทศ ใช้กระหนกหางโต คือ มะลิเลื้อยหางโต เป็นต้น

3. กลุ่มลายกรวยเชิง หรือเรียกว่า “ลายช่อ” เช่น กรวยเชิงใบเทศ กรวยเชิงเปลว

กลุ่มลายกรวยเชิง คือ ลายไทยที่ประกอบด้วยลายต่างๆ เป็นชุดประกอบกัน ได้แก่ ช่อแทงลาย, ลายหน้ากระดาน และกรวยเชิง เป็นลายช่วยประกอบลายอื่น ซึ่งมีลักษณะทรงกรวยผสมกันระหว่างแม่ลายกระหนกกับลายกระจัง แต่ยืดลายให้เรียวยาวขึ้นในแนวดิ่งสลับกับตัวแทรก เมื่อประกอยเข้าเป็นชุดจัดว่าเป็นลายหน้ากระดานชนิดหนึ่ง

ลายกรวยเชิงใช้ตกแต่งส่วนที่เป็นเชิง ขอบส่วนตัวหรือปลายวัตถุต่างๆ เป็นริมผ้าหรือเชิงผ้า และนิยมประดับที่เชิงเสาของโบสถ์วิหาร

การนำไปใช้ ลายกรวยเชิงในงานศิลปะตอกกระดาษทองอังกฤษ ลายกรวยเชิงนำไปประกอบขนาบข้างลายท้อง ซ้าย ขวา บน ล่าง ลายกรวยเชิงจะเป็นลายประกอบติดต่อกันกับลายอื่นอีกต่อหนึ่ง ในระหว่างลายกรวยเชิง และลายท้องนั้น จะมีเส้นกันลาย

4. กลุ่มลายเสา (ลายรักร้อย) เช่น ลายรักร้อยใบเทศ ลายรักร้อยเปลว ลายรักร้อยกาบปลี ลายรักร้อยก้านต่อดอก

กลุ่มลายเสา หรือ ลายรักร้อย ประกอบด้วย ลายประจำยาม และกระจังใบเทศ หรือกระจังตาอ้อย ลายรักร้อยใช้ลายประจำยามเป็นที่ออกลายประจำยามเป็นที่ออกลาย เอากระจังใบเทศหรือกระจังตาอ้อยเรียงต่อกันไปทั้งซ้ายและขวาจนถึงที่ๆ ต้องการ ลายรักร้อยเป็นลายช่วยประกอบกับลายอื่นๆ ถ้าเป็นลายรักร้อยใหญ่ จะใช้วิธีแบ่งตัวเหมือนกระจังใบเทศ หรือจะเอาวิธีแบ่งตัวของกระจังหูมาใช้ได้

เป็นลายติดต่อกันเป็นหน้ากระดาน เป็นลายช่วยประกอบกับลายอื่น ส่วนมากใช้ในแนวตั้ง มักใช้ประดับฐานส่วนที่เป็นลูกแก้วอกไก่ และรัดอกรัดเอว

5. กลุ่มลายน่องสิงห์ เช่น น่องสิงห์เปลว น่องสิงห์ใบเทศ น่องสิงห์เปลวใบเทศ น่องสิงห์หอยเกาะไม้

กลุ่มลายน่องสิงห์ คือ ลายไทยแบบหนึ่งอยู่ในทรงสี่เหลี่ยมทแยงมุมคล้ายโครงร่างลายบัวรวนเรียงร้อยต่อกันตั้งแต่หนึ่งตัวขึ้นไป ลายแข้งสิงห์ส่วนใหญ่ประกอบกับลายไทยลายอื่น เช่น ลายกระจัง ในงานศิลปกรรมอื่นๆ มักใช้ลายแข้งสิงห์ประกอบ หรือประดับตามแนวตั้งหรือแนวนอนทำนองลายหน้ากระดานได้ เช่น ตามแนวเสาหรือเป็นส่วนหนึ่งของลายที่เรียกว่า ลายสาหร่ายรวงผึ้ง ที่ประดับอยู่ระหว่างช่วงเสากับใต้ขื่อ

การนำไปใช้ ลายน่องสิงห์ หรือลายแข้งสิงห์ ช่วยประกอบประดับตกแต่งลายเสาให้เด่นขึ้น ประดับตามแนวตั้งหรือแนวนอน ทำนองลายหน้ากระดานได้

6. กลุ่มลายกาบ เช่น ลายบัวกลีบขนุน กาบพรหมศร กาบหน้าขบ กาบใบเทศ

กลุ่มลายกาบ เป็นส่วนประกอบในทางศิลปกรรมทั้งการเขียนลาย ผูกลาย หรือเป็นลานปั้นสลัก ได้ความคิดมาจากธรรมชาติ คือพันธุ์ไม้เมื่อแตกใบ หรืองอกต่อออกไป เช่น ต้นไผ่ ต้นหมาก ต้นมะพร้าว เป็นต้น ลายกาบจะทำหน้าที่เป็นที่กำเนิดตัวลาย ช่อลาย และแยกเถาลาย

การนำไปใช้ ลวดลายในการตอกกระดาษทองอังกฤษช่างบางช่างได้นำลายกาบไปใช้เป็นลายมุม หรือ ลายเสา

7. กลุ่มลายท้องไม้ หรือเรียกว่า “ลายท้อง” เช่น ลายประจำยาม ลายดอกดวง ลายพุ่มทรงข้าวบิณฑ์ ลายหน้าขบ ลายราชวัตถ์ ลายก้านแย่ง ลายกุดั่น ลายดอกลอย

8. กลุ่มลายค้างคาว หรือเรียกว่า “ลายมุม” เช่น ลายค้างคาวใบเทศ ลายค้างคาวเปลว

9. กลุ่มลายกระจัง หรือเรียกว่า “ลายจัง” เช่น กระจังตาอ้อย(ตุ๊ดตู่) กระจังใบเทศ กระจังเจิม กระจังปฏิญาณ

10. กลุ่มลายลูกแก้วอกไก่ หรือเรียกว่า “อกไก่” เช่น ลายรักร้อยใบเทศ ลายดอกซีก ดอกซ้อน

11. กลุ่มลายเบ็ดเตล็ด เช่น ลายเฟื่อง ลายดอกจำปา ลายดอกไม้ ใช้เพื่อประกอบตกแต่งลายหลัก ๆ

ดังนั้น รูปแบบของงานสลักกระดาษ ที่นำมาใช้เป็นส่วนหนึ่งในพิธีกรรมงานศพ จึงมีรูปแบบที่หลากหลาย มีลวดลายแตกต่างกันไปตามการออกแบบของช่างนั้น ๆ โดยการออกแบบจะยึดหลักความเชื่อ คตินิยม และโครงสร้างลายที่ใกล้เคียงกัน แตกต่างกันในส่วนรายละเอียดของลวดลาย ที่บ่งบอกถึงเอกลักษณ์ของช่างนั้น ๆ จึงทำให้งานสลักกระดาษ ของแต่ละช่างมี ความน่าสนใจและแตกต่างกันไป (ระพี ชีวะสาโร. 2553)

ประโยชน์และคุณค่าของงานช่างตอกกระดาษ

ศิลปะการตอกกระดาษ เป็นศิลปะพื้นบ้านที่ยังคงอยู่ ซึ่งไม่ค่อยเป็นที่นิยมแต่มีประโยชน์และคุณค่าหลายประการดังนี้

1. ด้านประโยชน์ใช้สอย ใช้สำหรับประดับตกแต่งหีบศพ ประดับตกแต่งเรือพระในประเพณีงานชักพระ เป็นภูมิปัญญาทางศิลปะอย่างหนึ่งที่สามารถนำกระดาษมาสร้างสรรค์เป็นผลงานเพื่อเป็นประโยชน์ในการใช้สอย

2. ด้านความงาม ศิลปะการตอกกระดาษมีความงาม ละเอียดอ่อน มีความประณีตตามลักษณะไทย เป็นการอนุรักษ์ศิลปะไทยให้ยืนยาวต่อไปได้อย่างดี

3. ด้านความเชื่อ การประดับตกแต่งหีบศพ หรือ ประดับตกแต่งเรือพระ เป็นการประดับตกแต่งให้เกิดความวิจิตรแสดงถึงความระลึก ความเคารพ ความศรัทธา กตัญญูต่อผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งเป็นวัฒนธรรมอันดี ในด้านจิตวิญญาณของคนไทย

4. ด้านสังคม การตอกกระดาษเป็นงานที่ต้องอาศัยความช่วยเหลือ ความร่วมมือในการทำงานเป็นหมู่คณะ เพราะงานกระดาษเป็นงานที่ละเอียดอ่อน จะเร่งกับเวลาไม่ได้ หมู่คณะก็จะมีการช่วยประดับตกแต่งในส่วนต่างๆ และในการทำงานนั้น ก็ต้องรู้จักการวางแผน แบ่งงาน และความสามัคคีร่วมกัน

5. ด้านการตลาด เป็นส่วนหนึ่งของอาชีพเสริมจากงานประจำค่าจ้างในการตอกกระดาษมักมีราคาที่ค่อนข้างสูง เพราะเป็นงานที่ต้องใช้เวลา ความประณีต ความละเอียดในการทำผลงาน ผู้ว่าจ้างนั้นจึงต้องมีงบ หรือมีฐานะ มีรสนิยม จึงเป็นรายได้เสริมทางหนึ่ง

6. ด้านการพัฒนารูปแบบ ลวดลายของการตอกกระดาษในอดีตลักษณะของลวดลายค่อนข้างที่จะหยาบไม่ละเอียด ไม่อ่อนช้อย ในปัจจุบันช่างตอกกระดาษได้แสดงถึงความประณีต พัฒนาลวดลายให้เกิดเอกลักษณ์เฉพาะตนของช่าง จนเกิดความอ่อนช้อยวิจิตรมากขึ้น

คุณค่าของงานช่างตอกกระดาษแสดงออกได้หลายมิติหรือหลายด้าน เช่น ด้านวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องการตาย ซึ่งสืบทอดกันมาตั้งแต่โบราณจะพบเห็นได้ตามศาสนาพุทธ เกี่ยวเนื่องจากพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น การจัดหีบศพ จะเป็นการประดับลวดลายบนโลงศพการประดับประดาเรือพระในประเพณีงานชักพระ ทำบุญตักบาตรเทโว ซึ่งจะมีการประกวดเรือพระ เพื่อความสวยงามทุก ๆ ปี เป็นต้น งานช่างตอกกระดาษในปัจจุบันจึงได้มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาให้ลูกหลานได้ตระหนักถึงความงดงาม ความเป็นคุณลักษณะพิเศษ ความเป็นเอกลักษณ์และสร้างสรรค์สั่งสมเป็นภูมิปัญญาไทยสืบไป

จากข้อมูลพื้นฐานข้างต้น เพื่อที่จะให้ทราบถึงข้อมูลการตอกกระดาษจังหวัดสงขลาตั้งแต่รูปแบบลวดลาย เครื่องมืออุปกรณ์ในการใช้งาน จนถึงขั้นตอนกระบวนการทำ รวมไปถึงเทคนิคของช่าง ซึ่งเป็นผลดีต่อการศึกษาทำความเข้าใจในงานศิลปะการตอกกระดาษจังหวัดสงขลา ในปัจจุบันได้มีพื้นที่ที่มีผลงานได้ให้รับชมอยู่จนถึงทุกวันนี้ แต่จะน้อยลงไปทุกที จึงควรที่จะส่งเสริมให้ประชาชนทั่วเห็นความสำคัญของภูมิปัญญาการตอกกระดาษที่รักษาเอกลักษณ์ที่ดีงามไว้ และสืบทอดศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านการตอกกระดาษให้สืบทอดต่อไป

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

(โสภิดา ณ ป้อมเพชร์, 2557): ศิลปกรรม ศิลปะการแทงหยวก ได้ดำเนินในการศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาการแทงหยวก โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาศิลปะงานแทงหยวกในประเด็นลวดลาย รูปแบบ กระบวนการช่างแทงหยวก ความเหมือนและความแตกต่างและกระบวนการถ่ายทอดความรู้ ผลการวิจัยสรุปว่า การถ่ายทอดความรู้ในเรื่องการสร้าง และการแทงหยวกเป็นปัจจัยสำคัญ และเป็นการถ่ายทอดความรู้ในลักษณะของการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นผู้ที่ได้รัยความรู้คือผู้ที่เข้ามาเป็นลูกมือช่างผู้มีความชำนาญ ผู้วิจัยสามารถนำความรู้เนื้อหาเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นมาเป็นข้อมูลแนวทางได้ แต่วิจัยเล่มนี้ได้มีการนำรูปจากข้อมูลจากแหล่งอื่น ทางที่ดีก็ควรที่จะลงถ่ายกับพื้นที่จริงทุกขั้นตอน จะง่ายต่อการศึกษาในวิจัยต่อไปได้

(ชัยพล สกุลเหลืองอร่าม, 2556): ภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสา ได้ดำเนินในการศึกษาเฉพาะภูมิปัญญาศิลปหัตกรรมกระดาษสา ณ กลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา ตำบลต้นเปา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่โดยมีวัตถุประสงค์ คือ 1.เพื่อศึกษาผลงาน

หัตถกรรมและผลิตภัณฑ์ชุมชนบ้านปราสาทใต้ ตำบลธารปราสาท อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา 2 เพื่อพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ชุมชน แบบมีส่วนร่วม ศึกษากระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กระบวนการบริหารจัดการศิลปหัตถกรรมกระดาษสา มีการเก็บข้อมูลโดยการลงพื้นที่สัมภาษณ์ บันทึกเสียง บันทึกข้อมูลเป็นลายลักษณ์อักษร ภาพถ่าย ผลิตภัณฑ์ศิลปหัตถกรรมกระดาษสา ที่ยังคงดำรงคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรมล้านนาไว้อย่างสมบูรณ์ ผลการศึกษาพบว่าในการสืบทอดภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรม เป็นการเพิ่มมูลค่าให้มีคุณค่าทางศิลปะ เช่นมีการออกแบบลวดลายต่าง ๆ ของกระดาษให้แปลกใหม่ และหลากหลาย มีการ์ด ถุงกระดาษ ของชำร่วย เป็นต้น และการศึกษาวิเคราะห์กระบวนการบริหารจัดการศิลปหัตถกรรมกระดาษสา มีการปรับตัวตามสภาวะสังคมสมัยใหม่อย่างยั่งยืน ซึ่งในวิจัยเล่มนี้ได้เกี่ยวโยงคล้ายคลึงกับวิจัยของผู้วิจัย ซึ่งได้มีเนื้อหาของภูมิปัญญา และศิลปหัตถกรรมที่สามารถนำไปเป็นข้อมูลในการวิจัย

สุกัญญา ดวงอุปมา (2556) : ได้ศึกษาการถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอเสื่อกก มีวัตถุประสงค์เพื่อถ่ายทอดความรู้และทักษะการทอเสื่อกก เพื่อส่งเสริมให้องค์ความรู้และทักษะในการทอเสื่อกก และเพื่อศึกษาและพัฒนาสร้างความเข้มแข็งให้กับสมาชิกกลุ่มทอเสื่อกกและคนในชุมชน โดยทำการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมและเก็บรวบรวมภาคสนาม ผลการวิจัย การถ่ายทอดความองค์ความรู้ภูมิปัญญาในการด้านการทอเสื่อกก พบว่าชาวบ้านคำไผ่ ส่วนใหญ่จะเป็นเพศหญิง มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับคุณประโยชน์ของการเข้ารับการถ่ายทอดองค์ความรู้ ในการส่งเสริมให้ความรู้และการพัฒนาทักษะในการทอเสื่อกก ได้มีการรวมกลุ่มกันเพื่อให้เกิดความรู้ในชุมชนเพื่อร่วมกันคิดและแก้ไขปัญหาร่วมกันในการพัฒนาความรู้และทักษะการทอเสื่อกก

กนกพร ฉิมพลี (2555) : รูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสาร: กรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา การศึกษาครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสาน เพื่อศึกษากระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสาน และเพื่อศึกษาเงื่อนไขที่ทำให้การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสาน ผลการวิจัย มีการเรียนรู้ของชุมชนที่มีการแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ระหว่างหมู่บ้าน มีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม นำวัตถุดิบที่ใช้ในการผลิต คือ ผักตบชวา,ใบตาล, ไม้ไผ่ นำมาผลิตเป็นผลงานจักสานจากกลุ่มผลิตภัณฑ์ที่ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีการเรียนรู้มาจากบรรพบุรุษ ผู้วิจัยได้นำวิจัยเรื่องรูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสาร : กรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา เนื่องจากได้มีเนื้อหาที่สามารถนำมาเป็นแนวทางในการหาข้อมูลให้กับ

ผู้วิจัยในเรื่องของภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านหัตถกรรม แต่วิจัยเรื่องนี้ได้มีเนื้อหาของความเป็นภูมิปัญญาหัตถกรรมได้น้อย มีไม่มากพอจะไปเน้นในเรื่องของการจัดการความรู้ทางชื่อเรื่อง

นพวรรณ กรุดเพชร (2556): ได้ศึกษาและการถ่ายทอดภูมิปัญญาลวดลายที่ใช้ประดับตกแต่งโลงมอญ ของชุมชนชาวมอญ ในจังหวัดสมุทรปราการ และจังหวัดสมุทรสาคร ซึ่งได้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาในการตกแต่งโลงมอญด้วยการใช้ลวดลาย และศึกษาลวดลายที่ใช้ประดับตกแต่งโลงมอญ โดยเป็นวิจัยเชิงคุณภาพที่มีการเจาะจงไปในพื้นที่2 แห่งคือ วัดทรงธรรมราชวรมหาวิหาร อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ และวัดเจ็ดริ้ว ตำบลบ้านแพ้ว อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร ผลการวิจัยพบว่า ในการถ่ายทอดภูมิปัญญาของวัดธรรมราชวรมหาวิหารนั้น จะมีการสืบทอดภูมิปัญญาการทำโลงมอญลดน้อยลง เหลือช่างเพียงที่เป็นพระสงฆ์ไม่กี่รูป และมีลูกน้องไม่มากนัก แต่ได้มีผู้ที่สนใจในด้านโลงมอญ และได้มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาในการเผยแพร่ทำธรรมให้กับเด็ก ๆ ภายใน โดยจะมีการสอดแทรกวิชาช่างในการทำโลงมอญให้แก่เด็ก ๆ ส่วนวัดเจ็ดริ้ว ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนยังนิยมใช้โลงมอญ ได้มีการถ่ายทอดไปยังรุ่นสู่รุ่น จนมาถึงปัจจุบัน ของวัดเจ็ดริ้วนั้นสิ่งที่โดดเด่นคือลวดลาย คือมีการหนุนลาย ดุลลายให้เห็นลายชัดเจน ใช้ละเอียดค่อนข้างมาก เป็นงานที่มีความวิจิตรบรรจง ซึ่งผู้วิจัยได้นำวิจัยที่เกี่ยวข้องเรื่องนี้ มาเป็นแนวทาง เป็นแนวข้อมูลในวิจัยของผู้วิจัย โดยวิจัยเรื่องการศึกษาและการถ่ายทอดภูมิปัญญาลวดลายใช้ประดับตกแต่งโลงมอญ ของชุมชนชาวมอญ ในจังหวัดสมุทรปราการ และจังหวัดสมุทรสาคร ได้มีเนื้อหาที่คล้ายคลึง มีการใช้วัสดุคือกระดาษทองอังกฤษ และได้มีข้อมูลสำคัญโดยมีการศึกษาลวดลายของแต่ละพื้นที่ เพื่อนำมาเปรียบเทียบ แต่ละพื้นที่มีความแตกต่างกันอย่างไรของแต่ละสกุลช่างก็มีรูปแบบโลงที่ไม่เหมือนกัน ซึ่งประเด็นจึงคล้ายคลึงกับวิจัยของการตอกกระดาษอังกฤษ ที่ได้มีการนำลวดลายกระดาษทองอังกฤษมาเปรียบเทียบกันดูความแตกต่างกัน ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่า วิจัยเล่มนี้ได้มีเนื้อหาที่ครบครัน ทั้งประวัติความเป็นมา การศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญา ศึกษาลวดลายความแตกต่าง เป็นต้น ที่จะสามารถนำไปเป็นข้อมูลของผู้วิจัยได้

บทที่ 3
วิธีการดำเนินวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง การตอกกระดาษ จังหวัดสงขลา การทำการศึกษาครั้งนี้เป็นการวิเคราะห์ในประเด็นของกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาของการตอกกระดาษ เพื่อที่จะนำข้อมูลมาเป็นแนวทางในการถ่ายทอดภูมิปัญญา ที่รู้ถึงปัญหา เทคนิคกระบวนการ ความเป็นเอกลักษณ์ การพัฒนาและสืบสานให้อยู่ต่อไป

ในการศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษ เป็นการศึกษากระบวนการตอกกระดาษ ที่มีการถ่ายทอดผ่านครูช่างโบราณ ซึ่งเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการถ่ายทอด องค์ความรู้ และวิธีการในการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ซึ่งผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษ ภายในพื้นที่จังหวัดสงขลา โดยศึกษาจากเอกสาร

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกกระดาษของเหล่าครูช่างของจังหวัดสงขลา โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกและการสังเกตแบบมีส่วนร่วม

จากนั้นนำผลที่ได้จากการศึกษามาสร้างข้อสรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ โดยการบรรยายผลที่ได้จากกการศึกษาในประเด็นด้าน กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษ จังหวัดสงขลา เพื่อนำเสนอข้อเสนอแนะแนวทางในการอนุรักษ์การตอกกระดาษให้สืบต่อไป

พื้นที่ในการศึกษา

ผู้วิจัยได้ทำการคัดเลือกกรณีศึกษาแบบเจาะจง โดยเลือกพื้นที่ในบริเวณจังหวัดสงขลา โดยใช้เกณฑ์ในการคัดเลือก ดังนี้

1.เป็นจังหวัดที่มีกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษของครูช่าง ซึ่งครูช่างแต่ละช่างจะมีเทคนิคกระบวนการที่แตกต่างกัน ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ที่ได้เห็นจนถึงปัจจุบัน ซึ่งได้เรียนรู้จากแหล่งชุมชม 4 แหล่ง คือ

1.1 แหล่งชุมชนรัตภูมิ

1.2 แหล่งชุมชนท่าข้าม

1.3 แหล่งชุมชนสทิงพระ

1.4 แหล่งชุมชนสิงหนคร

2. เป็นจังหวัดที่มีการแสดงผลงานสร้างสรรค์มาจนถึงปัจจุบัน

3. เป็นจังหวัดที่ผู้วิจัยสามารถดำเนินการจัดเก็บข้อมูลได้อย่างสะดวก

กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการศึกษา

กลุ่มเป้าหมายที่ใช้การศึกษา คือ ช่างตอกกระดาษ ซึ่งประกอบไปด้วย

1.ช่างนายอรุณ แก้วสัตยา

ครูช่างแทงหยวกและช่างตอกกระดาษ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา

ผู้ที่มีผลงานเด่นได้การถ่ายทอดความรู้ให้แก่ ครู อาจารย์ บุคคลที่สนใจ

ครูช่างจากแหล่งชุมชนท่าข้าม

บ้านเลขที่ 14/2 ตำบลท่าข้าม อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา

2.ช่างสมนึก หนูประพันธ์

ช่างตอกกระดาษ

ช่างจากแหล่งชุมชนสทิงพระ

บ้านเลขที่ 3/1 หมู่ที่ 5 ตำบลจะทิ้งพระ อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา

3.ช่างวินิจ จันทร์เจริญ

ช่างแทงหยวกและช่างตอกกระดาษ

ผู้ที่ได้รับเป็นศิลปินดีเด่นจังหวัดสงขลา สาขาช่างฝีมือ พ.ศ. 2545

ช่างจากแหล่งชุมชนสิงหนคร

บ้านเลขที่ 159/2 หมู่ที่ 4 ตำบล สทิงหม้อ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา

การเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูล

การเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการดำเนินวิจัยครั้งนี้ ดำเนินการโดยวิธีการเลือกแบบเจาะจง เกณฑ์ในการคัดเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญมีการกำหนดคุณสมบัติของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลดังนี้

1. ช่างอรุณ แก้วสัตยา

- ศิลปินดีเด่น จังหวัดสงขลา สาขาช่างฝีมือด้านเครื่องโลหะ (งานบุเงิน) ปี 2544
- เป็นผู้ที่สืบทอดการแทงหยวกมาจากครูช่างโบราณ จากบรรพบุรุษ
- เป็นผู้ที่มีความสนใจด้านศิลปวัฒนธรรม แกะรูปหนังตะลุงปรุกระดาษลายไทยประดับหีบศพโบราณ และแกะสลักหยวกได้

- เป็นผู้ที่สามารถให้ความร่วมมือในการเก็บข้อมูลได้ตลอดช่วงในระยะช่วงเวลาในการทำวิจัย

2. ช่างสมนึก หนูประพันธ์

- เป็นผู้ที่มีความสนใจด้านศิลปวัฒนธรรม ขายโลงศพ ทำโลงศพเป็นอาชีพ ตอกกระดาษแกะไม้ เป็นหลัก

3. ช่างวินิจ จันทร์เจริญ

- ช่างแทงหยวกและช่างตอกกระดาษ

- ผู้ที่ได้รับเป็นศิลปินดีเด่นจังหวัดสงขลา สาขาช่างฝีมือ พ.ศ. 2545

- เป็นตัวแทนจังหวัดสงขลา แทงหยวก ทำเครื่องสดในพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพในหลวง รัชกาลที่ 9

วิธีดำเนินการวิจัย

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาเชิงพื้นฐาน เพื่อศึกษาถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษจังหวัดสงขลา โดยใช้วิธีวิจัยเชิงประวัติศาสตร์จากการบอกเล่าและการศึกษาจากเอกสารประกอบไปด้วย

1.การศึกษาข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ เพื่อให้ได้ข้อมูลอย่างครบถ้วน ผู้วิจัยได้มีการรวบรวมข้อมูลกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษ จังหวัดสงขลา ในลักษณะการศึกษาข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ เพื่อเป็นการศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษ โดยจะมีการสัมภาษณ์และสอบถามด้วยตนเอง

2.การวิจัยแบบวิธีวิจัยเอกสาร โดยการวิจัยครั้งนี้ จะทำการศึกษาเอกสารดังต่อไปนี้

เอกสารจะประกอบไปด้วย

- การตอกกระดาษของภาคใต้

- เทคนิคกระบวนการ และการถ่ายทอดแหล่งข้ววอมูล

ในการค้นคว้าเอกสารขั้นต้น ประกอบด้วย

- หอสมุดมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

- หอสมุดมหาวิทยาลัยทักษิณ

- หอสมุดแห่งชาติ

เกณฑ์ในการวิเคราะห์เอกสาร จะเป็นเอกสารวิเคราะห์ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเรื่อง ดังต่อไปนี้

- กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษ
- เทคนิคกระบวนการ และ การถ่ายทอด
- เอกลักษณ์ของครูช่าง

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษในพื้นที่จังหวัดสงขลา โดยใช้วิจัยเชิงบรรยาย การสัมภาษณ์เชิงลึกและการสังเกตแบบมีส่วนร่วม มีดังนี้

1. การสัมภาษณ์แบบเชิงลึก ผู้สัมภาษณ์จะมีการสัมภาษณ์เป็นรายบุคคล มีวัตถุประสงค์สำคัญคือ ค้นหาแนวคิดและข้อมูลของผู้ให้ข้อมูลประกอบ ครูภูมิปัญญาไทยและช่างตอกกระดาษ สัมภาษณ์โดยใช้แนวคำถาม (Guide line) ที่ถามเกี่ยวกับสถานภาพของผู้ให้สัมภาษณ์

ด้านความรู้ทั่วไปการตอกกระดาษ
ด้านเทคนิคกระบวนการของการตอกกระดาษ
ด้านลวดลายของการตอกกระดาษ
ด้านคุณค่าทางสังคม
ด้านความเฉพาะตนของช่าง ความเป็นเอกลักษณ์ของช่าง
ด้านการส่งเสริมอนุรักษ์และสืบทอด
ด้านการนำความรู้ศิลปะการตอกกระดาษไปประกอบอาชีพเสริม

ผู้สัมภาษณ์ต้องตรวจสอบความเข้าใจให้ตรงกันระหว่างผู้ศึกษากับผู้ให้ข้อมูลเป็นการตรวจสอบ และสรุปประเด็นตามแนวคำถามเป็นระยะพร้อมทั้งสังเกตพฤติกรรมในการให้ข้อมูลไปพร้อมกัน เพื่อใช้ประกอบการวิเคราะห์ข้อมูลของผู้ศึกษา โดยในการสัมภาษณ์จะมีการบันทึกข้อมูลด้วยเครื่องบันทึกข้อมูลทุกครั้งที่มีการสัมภาษณ์และมีการบันทึกภาพ

2. การสังเกตแบบมีส่วนร่วม เพื่อศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษ จังหวัดสงขลา

3. การสอบถาม ผู้ศึกษาได้สอบถามช่างตอกกระดาษ ใน 4 ประเด็น ได้แก่ ด้านการส่งเสริมอนุรักษ์และสืบทอดศิลปะการตอกกระดาษ จังหวัดสงขลาด้านกระบวนการเทคนิคของเหล่าครูช่าง คุณค่าของประเพณีวัฒนธรรมเดิมของสังคม จังหวัดสงขลา การนำความรู้ด้านศิลปะการตอกกระดาษไปประกอบอาชีพเสริม โดยให้ช่างตอกกระดาษเขียนตอบลงในแบบสอบถาม เมื่อนำข้อมูลมาวิเคราะห์แล้วไม่ครบตามประเด็น ผู้ศึกษาได้ไปสอบถามข้อมูลจากช่างตอกกระดาษเพิ่มเติม

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ในการทำการศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษ จังหวัดสงขลา มีเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยดังนี้

1.การสร้างแบบสัมภาษณ์

- ศึกษาค้นคว้าเอกสาร ตำรา บทความ สิ่งตีพิมพ์ และงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านศิลปะการตอกกระดาษ

- รวบรวมประเด็นความรู้ และข้อมูลที่ได้ศึกษาค้นคว้า มากำหนดกรอบคำถามเป็น 4 ด้าน คือ ด้านการส่งเสริมอนุรักษ์และสืบทอด ด้านกระบวนการเทคนิคของเหล่าครูช่าง ด้านคุณค่าทางสังคม และด้านการนำความรู้ศิลปะการตอกกระดาษไปประกอบอาชีพเสริม

2. การสังเกตแบบมีส่วนร่วม

ผู้วิจัยเข้าพบช่างตอกกระดาษ โดยแสดงสถานภาพนิสิตสนใจงานตอกกระดาษ ซึ่งเป็นพื้นที่ทำการศึกษาจากการสังเกตแบบมีส่วนร่วม เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลของงานตอกกระดาษ โดยเก็บข้อมูลจากการบันทึกเรื่องราวเหตุการณ์ต่าง ๆ และแจ้งความประสงค์ที่จะขอถ่ายภาพ

3. การสร้างแบบสอบถาม

- ศึกษาค้นคว้าเอกสาร ตำรา บทความ สิ่งตีพิมพ์และงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาการตอกกระดาษ

- รวบรวมความรู้ และข้อมูลที่ได้จากการศึกษาค้นคว้า มากำหนดกรอบคำถามเป็น 4 ด้านคือ ด้านการส่งเสริมอนุรักษ์และสืบทอดศิลปะการตอกกระดาษ จังหวัดสงขลา ด้านกระบวนการเทคนิคของเหล่าครูช่าง คุณค่าของประเพณีวัฒนธรรมเดิมของสังคม จังหวัดสงขลา และความรู้ด้านศิลปะการตอกกระดาษไปประกอบอาชีพเสริม

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์ การสังเกต โดยใช้เครื่องมือในการถ่ายภาพ และการบันทึกข้อมูลเป็นวิธีการศึกษา ซึ่งวิธีนี้เป็นวิธีการที่มีคุณภาพเหมาะสมสำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งผู้วิจัยสามารถที่จะสอบถาม และหาประเด็นของปัญหา และสามารถถามได้ครอบคลุมประเด็น

ในการสัมภาษณ์เป็นการสัมภาษณ์ที่เป็นการซักถามพูดคุยเป็นไปตามทั่วไป กับผู้ให้สัมภาษณ์กับผู้สัมภาษณ์ ซึ่งผู้วิจัยสามารถที่จะดำเนินการด้วยตนเองได้ คำถามที่จะสัมภาษณ์นั้น

ต้องเป็นคำถามที่ครอบคลุม และอยู่บนพื้นฐานของประเด็น ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับภูมิปัญญาการตอกกระดาษ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจน และเป็นข้อมูลจริง

การวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาค้นคว้า ในครั้งนี้ผู้วิจัยได้มีการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงบรรยาย ที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสอบถามมาวิเคราะห์ แนวคิด วิธีการในประเด็นของประวัติของการตอกกระดาษ กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญา การนำความรู้ไปประกอบอาชีพเสริม ซึ่งข้อคำถามแต่ละข้ออาจจะมีหลายประเด็น โดยแบ่งออกเป็น 3 ส่วนดังนี้

ส่วนที่ 1

- ด้านความรู้ทั่วไปการตอกกระดาษ
- ด้านเทคนิคกระบวนการของการตอกกระดาษ
- ด้านความเฉพาะตนของช่าง ความเป็นเอกลักษณ์ของช่าง

ส่วนที่ 2

- ด้านลวดลายของการตอกกระดาษ

ส่วนที่ 3

- ด้านการส่งเสริมอนุรักษ์และสืบทอด

การนำเสนอข้อมูล

ภายหลังจากการดำเนินการรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลในการดำเนินการวิจัย ผู้วิจัยทำการรวบรวมข้อมูลที่ได้ทั้งหมดมาเรียบเรียงเพื่อสร้างข้อมูลงานวิจัยเชิงบรรยาย โดยให้ครอบคลุมประเด็นดังนี้

1. การถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษ จังหวัดสงขลา
2. ลวดลายการตอกกระดาษ จังหวัดสงขลา

บทที่ 4
ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ในการศึกษาข้อมูลวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ตั้งจุดมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า เพื่อศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษของช่างในจังหวัดสงขลา และศึกษาลวดลายที่ใช้ในงานตอกกระดาษของช่างในจังหวัดสงขลา ที่ได้ลงสำรวจของช่างในพื้นที่จังหวัดสงขลาได้ทั้งหมด 3 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนท่าข้าม, ชุมชนสทิงพระและ ชุมชนสิงหนคร ผู้วิจัยจะนำเสนอผลการวิเคราะห์ตามจุดมุ่งหมาย ดังนี้

1. การถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษของช่างในจังหวัดสงขลา
2. การศึกษาลวดลายที่ใช้ในงานตอกกระดาษของช่างในจังหวัดสงขลา

การถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษของช่างในจังหวัดสงขลา

การตอกกระดาษจังหวัดสงขลา เป็นศิลปะงานช่างสกุลหนึ่งของจังหวัดสงขลา โดยตอกกระดาษให้เป็นลวดลาย ซึ่งมีทั้งลายไทย หรือลายประดิษฐ์ที่นายช่างได้ออกแบบเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน ซึ่งใช้ประดับหรือตกแต่ง เพื่อให้เกิดความสวยงาม งานตอกกระดาษจังหวัดสงขลาได้รับการถ่ายทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ซึ่งได้เกิดจากการเรียนรู้จากการสังเกต นำไปสู่การปฏิบัติจนนำมาสร้างสรรค์เป็นผลงาน และถือว่าเป็นศิลปะที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา วัฒนธรรม และประเพณีที่สามารถพบเจอในจังหวัดสงขลาของแต่ละพื้นที่ ซึ่งศิลปะการตอกกระดาษนั้นเป็นศิลปะพื้นบ้านแขนงหนึ่งที่มีความสำคัญ และถูกนำไปใช้ในวิถีชีวิตของชาวบ้านอย่างหลากหลายทั้งงานมงคล เช่น ประเพณีงานสงฆ์น้ำท่าน(สงฆ์น้ำพระ), ประเพณีงานเรือพระ ชักพระ, งานบุญเดือนสิบ เป็นต้น และงานอวมงคล คือ งานศพ ตกแต่งโลงศพ เมรุเชิงตะกอน เป็นต้น

กระดาษที่นำมาตอกกระดาษนั้นจะขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ในการใช้งาน แต่ส่วนมากที่สามารถพบเห็นในจังหวัดสงขลา ช่างทุกพื้นที่ล้วนจะใช้กระดาษทองอังกฤษในการใช้งานในการประดับตกแต่ง และมีกระดาษชนิดอื่นๆ นำมาประดับตกแต่ง นำมาสร้างสรรค์ให้เป็นผลงานชิ้นหนึ่งได้

ศิลปะการตอกกระดาษ จังหวัดสงขลา

งานตอกกระดาษ ในพื้นที่จังหวัดสงขลานั้น ได้เกิดขึ้นในสมัยอยุธยา ซึ่งสมัยนั้นได้มีงานช่างสิบหมู่เผยแพร่ออกมาสู่ช่างพื้นบ้าน และสามารถนำไปเป็นแบบแผนของช่างพื้นบ้านสร้างทำงานศิลป์ แพร่ออกไปเป็นลำดับมาทุกสมัยจนถึงปัจจุบัน

งานตอกกระดาษจัดเป็นงานช่างแขนงหนึ่งในช่างสิบหมู่ ซึ่งสมัยอดีตของจังหวัดสงขลา งานตอกกระดาษนั้น จะพบเจอในงานพุทธศาสนาที่นำไปประดับในงานมงคล คืองานสรงน้ำพระ,งานบุญเรือพระ, งานบวชนาค และงานอวมงคลคือ งานศพ ที่ประดับตกแต่งบนโลงศพ เชิงตะกอน เป็นต้น

งานตอกกระดาษของจังหวัดสงขลา ถูกสร้างสรรค์มาจากภูมิปัญญา และความชำนาญที่สั่งสมมาจากบรรพบุรุษ และผู้ใกล้ได้แก่ พระสงฆ์, ครูช่าง, บิดา, ปู่ย่าตายาย, บางท่านเรียนรู้สั่งสมด้วยการสังเกต ศึกษาเรียนรู้ด้วยตนเอง จนนำมาสร้างสรรค์เป็นผลงาน ซึ่งในปัจจุบันงานศิลปะแขนงนี้กลายเป็นสิ่งที่ผู้คนรู้จักกันน้อย บางพื้นที่กลับกลายไม่รู้จักงานตอกกระดาษ เนื่องจากการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษ ไม่ได้มีตำราเรียนที่เป็นหลักฐานบันทึกไว้อย่างแน่ชัด แต่จะเป็นการถ่ายทอดด้วยการสอนด้วยคำพูด การปฏิบัติ การสังเกต และช่างบางท่านกักเก็บเทคนิคความรู้ ไม่ได้เผยแพร่ หรือสอนแก่คนทั่วไป แต่จะเลือกถ่ายทอดให้กับคนที่ไว้ใจ หรือชำนาญเท่านั้น เพราะเกรงว่าจะมีผู้แข่งขันซึ่งเป็นการตัดทางทำมาหากิน จึงเป็นเหตุผลที่ทำให้ภูมิปัญญาการตอกกระดาษกลายเป็นสิ่งที่ผู้คนไม่ค่อยมีใครรู้จัก

เทคนิค และกรรมวิธี

วัสดุ และเครื่องมือที่ใช้ในการตอกกระดาษ ได้แก่ กระดาษทองอังกฤษ, กระดาษทองน้ำโกลว, กระดาษโปสเตอร์, กระดาษมันปู นอกจากนี้ยังพบว่า ช่างบางพื้นที่ได้มีการใช้กระดาษชนิดอื่นๆ ได้แก่ กระดาษสะท้อนแสง, กระดาษแก้ว เป็นการนำกระดาษที่ช่างนำมาสร้างสรรค์เกิดความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน ซึ่งแต่ละพื้นที่ในจังหวัดสงขลาได้มีการใช้กระดาษที่แตกต่างกันไป พื้นที่แต่ละพื้นที่มีการกำหนดสีสัน กำหนดรูปแบบลวดลาย กำหนดกระดาษเป็นหลัก

ขั้นตอนการสร้างสรรค์การตอกกระดาษ

งานตอกกระดาษ จะต้องเริ่มต้นการเตรียมกระดาษก่อน แต่ต้องคำนึงถึงชิ้นงานที่จะนำไปประกอบประดับตกแต่ง แต่ในจังหวัดจะเห็นได้บ่อยนัก คือการนำงานตอกกระดาษไปประดับตกแต่งในโลงศพ และงานบุญต่างๆ ซึ่งในการที่จะนำไปประดับตกแต่งนั้น ช่างก็คำนึงถึงการใช้งานของกระดาษ ว่าต้องใช้กระดาษชนิด อะไรบ้าง เพื่อที่ให้เหมาะสมกับชิ้นงาน ลวดลายที่นิยมใช้ในการตอกกระดาษมักจะใช้ลายไทยโบราณเป็นมาตรฐานจนถึงปัจจุบันก็ยังใช้ลายไทยแบบดั้งเดิม แต่ในอดีตช่างได้มีการสร้างลวดลายขึ้นมาใหม่เพื่อแสดงความเอกลักษณ์เฉพาะตน ลวดลายที่นิยมนำมาสร้างสรรค์ในการตอกกระดาษ ได้แก่

1.ลายก้ามปู

2.ลายลูกฟัก

3.ลายลูกหนาบ

4.ลายช่อ (ลายกรวยเชิง)

5.ลายท้อง

6.ลายเสา

7.ลายอกไก่

8.ลายหน้าดาน

9.ลายบัวคว่ำ บัวหงาย

10.ลายเอว

11.ลายน่องสิงห์

12.ลายมุม

13.ลายกาบเสา

14.ลายใบจัง

15.ลายเฟื่องบุบะ

การถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษของนายช่างอรุณ แก้วสัตยา ตำบลท่าข้าม อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา

จากการวิเคราะห์เอกสาร การสัมภาษณ์ การลงพื้นที่ และการสังเกตจากนางช่างอรุณ แก้วสัตยา ได้พบเห็นข้อมูลสรุปเกี่ยวกับการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษ ความเป็นมาของนายช่าง จุดมุ่งหมาย กระบวนการทำงานของนายช่าง เทคนิคกระบวนการถ่ายทอด แม้กระทั่งวัสดุ – อุปกรณ์ ความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน

ความเป็นมาของช่างอรุณ แก้วสัตยา

นายอรุณ แก้วสัตยา หรือช่างรุณ เมื่ออายุ 15 ปี ช่างรุณได้เรียนรู้การตอกกระดาษจาก ครูวิณหรือช่างวิณ ที่ชุมชนน้ำน้อย อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา เป็นครูช่างที่มีความชำนาญในด้านการตอกกระดาษ และการแทงหยวก ซึ่งเป็นคนที่มีพื้นฐานในการเขียนลายไทยหรือลายตอกกระดาษ เป็นผู้ที่มีประสบการณ์ มีผลงานและเป็นที่ยอมรับในหมู่นายช่าง ท่านจึงรับช่างรุณเป็นลูกศิษย์ ฝึกฝนจากการเขียนลายไทยจากพื้นฐาน และลงปฏิบัติงานตอกกระดาษของจริง ซึ่งเป็นการเรียนรู้จากรุ่นสู่รุ่น เป็นลูกศิษย์จากครูบาอาจารย์ ฝึกฝนจนเป็นนายช่างที่มีประสบการณ์ในการทำงานตั้งแต่อายุ 15 ปีจนถึงปัจจุบัน งานตอกกระดาษของช่างรุณมักจะพบในงานประเพณีต่างๆ ได้แก่ งานบุญ, งานแห่หมับ, งานเรือพระ(งานชักพระ), และที่พบเห็นได้มากที่สุดคือ งานประดับตกแต่งบนโลงศพ

ซึ่งจนช่างรุณได้มีพัฒนาการตอกกระดาษจนชำนาญ หาเอกลักษณ์เฉพาะตนได้ และเป็นที่ยอมรับชาวบ้านในชุมชนท่าข้าม ในชุมชนท่าข้ามนั้นได้สืบสานประเพณีท้องถิ่นกันมายาวนาน ได้สัมผัสความเป็นพื้นบ้าน ชาวบ้านในชุนชนท่าข้ามนั้นได้มีสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจในงานบุญประเพณีต่างๆ ได้แก่ งานบุญลากพระ โดยมีความเชื่อที่ว่าการที่ได้เข้าไปช่วยเหลือกันในงานบุญเพื่อเป็นการทำให้ได้รับผลบุญ หรืองานศพ ชาวบ้านได้มีความเชื่อว่า การที่ได้เข้าไปช่วยนายช่างในการประดับตกแต่งบนโลงศพหรือหีบศพนั้นเพื่อเป็นการต่อบุญ หรือต่ออายุขัยไปอีก 1 ปี เป็นต้น

จุดมุ่งหมายการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษ

การถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษของช่างรุณ จึงเป็นการเรียนรู้จากนายช่างไปสู่ลูกศิษย์ หรือผู้ที่สนใจ ในปัจจุบันในชุมชนผู้คนเริ่มที่จะนำอิทธิพลความเป็นพื้นถิ่น นำมาใช้ในงานบุญ ซึ่งในนั้นได้มีงานตอกกระดาษ แต่น้อยมากที่จะมีผู้คนจะสนใจในการทำงานด้านนี้ ช่างรุณ จึงพร้อมที่จะถ่ายทอดกับผู้ที่สนใจในงานตอกกระดาษ เพื่อเป็นการสืบทอด และอนุรักษ์ความเป็นพื้นบ้าน ความเป็นโบราณของกรรมวิธีในการสร้างสรรค์ผลงาน ไม่ให้หายสาบสูญ แต่การที่จะเข้ามาเป็นลูกศิษย์ จะต้องมีการขยันหมั่นเพียร ศึกษาหาความรู้ เข้าใจในงานกระดาษและลวดลายของกระดาษ อดทน สร้างสรรค์ผลงาน ฝึกฝนมีพัฒนาการ และมีประสบการณ์เป็นที่ยอมรับกับผู้คน เพื่อให้ภูมิปัญญาการตอกกระดาษได้คงอยู่สืบสาน ให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้กันต่อไป

กระบวนการถ่ายทอดการตอกกระดาษของช่างอรุณ แก้วสัตยา ตำบลท่าข้าม อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา

1. ช่างรุณ ได้สอนลูกศิษย์เขียนลายไทยพื้นฐาน หรือลวดลายที่ใช้ในการตอกกระดาษเป็นการเริ่มต้นของการที่จะเป็นลูกศิษย์ และเป็นการเริ่มต้นในการตอกกระดาษ ในการเขียนลวดลายไทยก่อนนั้น เพื่อเป็นการฝึกมือให้คล่อง และเพื่อทำความเข้าใจกับลวดลายไทยของการตอกกระดาษ รู้สัดส่วน รู้การแบ่งช่องไฟ เป็นต้น โดยมีภาพต้นแบบเพื่อให้ลูกศิษย์ได้คัดลอกลายไทย จนลูกศิษย์ได้พัฒนาการ จึงได้ลงปฏิบัติการตอกกระดาษของจริง กระบวนการถ่ายทอดนี้เป็นการถ่ายทอดแบบทางตรง ที่มีนายช่างได้สอนตัวต่อตัว

2. ช่างรุณ จะสังเกตลูกศิษย์ ถ้าลูกศิษย์คนไหนได้มีพัฒนาการในการเขียนลายไทย จึงให้ลูกศิษย์ลงมือปฏิบัติของจริงด้วยตนเอง โดยให้ทดลองลงกระดาษที่มีภาพร่างก่อน เพื่อที่จะดูน้ำหนักการตอกลงบนกระดาษ และได้ทดลองปฏิบัติในลวดลายที่ไม่ซับซ้อนจนเกินไป

สรุปได้ว่า กระบวนการถ่ายทอดการตอกกระดาษของช่างรุณนั้น จะเริ่มต้นให้ผู้ที่สนใจเข้าใจในเรื่องของลวดลายขั้นพื้นฐานให้เข้าใจก่อนที่จะเข้าสู่การตอกกระดาษของจริง จากที่

ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่จนได้เรียนรู้กระบวนการถ่ายทอดของช่างรุณนั้น พบว่าช่างรุณมักจะเข้มงวดในเรื่องของลวดลายเป็นหลัก ถ้าผู้ที่สนใจไม่ชำนาญพอ ช่างรุณก็จะไม่ถ่ายทอดการตอกกระดาษให้ เนื่องจากงานกระดาษต้องควบคู่กับลวดลายที่ละเอียดอ่อน ถ้าลวดลายไม่ถูกต้องถามสัดส่วน อัตราส่วนของลวดลายที่นำไปใช้งานก็จะไม่ตรงตามรูปแบบที่วางไว้

เทคนิคกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษของช่างอรุณ แก้วสัตยา ตำบลท่าข้าม อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา

ได้มีวิธีการถ่ายทอดได้หลายทาง ใช้เทคนิคในการสาธิต การปฏิบัติจริง การบอกเล่า เพื่อให้ปฏิบัติให้ทำตามแบบก่อนที่จะปฏิบัติของจริง โดยการทำให้ดูพร้อมทั้งพูดคุยแนะนำเทคนิควิธีการที่สามารถนำไปใช้งานได้ ซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้แบบพลวัตร (Dynamic) ศึกษาขั้นตอนกระบวนการเรียนรู้สั่งสม จากพัฒนาการเขียนลวดลายขั้นพื้นฐานจนคล่อง และพัฒนาไปสู่ถึงการลงปฏิบัติการตอกกระดาษของจริง จึงสามารถนำไปประดับตกแต่งสร้างสรรค์ผลงานได้ ซึ่งเป็นผลงานที่ดีขึ้น ทั้งในด้านคุณภาพ ประสิทธิภาพ และการสร้างชื่อเสียงให้ชาวบ้านได้รับรู้งานตอกกระดาษพื้นบ้าน เพื่อเป็นการพัฒนาผลงานของผู้สร้างงานของแต่ละช่าง ซึ่งแต่ละวิธีขึ้นอยู่กับองค์ความรู้และกลุ่มลูกศิษย์หรือผู้ที่สนใจที่จะรับการถ่ายทอด ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษา และลงพื้นที่สัมภาษณ์ของช่างอรุณ แก้วสัตยานั้น เหมือนเป็นการรับอิทธิพลจากรุ่นสู่รุ่น ที่ช่างรุณได้มีการเรียนรู้จากช่างวิณที่เป็นผู้สอนช่างอรุณนั้นเอง

ภาพประกอบ 34 การแสดง Visual Thinking ของช่างอรุณ แก้วสัตยา

ที่มา: ผู้วิจัย (2561)

การถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษของนายช่างสมนึก หนูประพันธ์ ตำบลจะทิ้งพระ อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา

การการวิเคราะห์เอกสาร การลงพื้นที่ สัมภาษณ์ และการสังเกตจากนายช่างสมนึก หนูประพันธ์ ผู้วิจัยได้ศึกษา จึงได้พบข้อมูลเกี่ยวกับการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษ รวมไปถึง ความเป็นมาของนายช่าง กระบวนการทำงานของนายช่าง รวมไปถึงวัสดุ-อุปกรณ์ ความเป็นเอกลักษณ์การตอกกระดาษของนายช่าง

ความเป็นมาของนายช่างสมนึก หนูประพันธ์

นายสมนึก หนูประพันธ์ หรือช่างนึก ในอดีตนั้น ช่างนึกได้ประกอบอาชีพเป็นช่างเฟอร์นิเจอร์ แต่ด้วยเศรษฐกิจไม่ดี เลยได้เปลี่ยนอาชีพไปเป็นช่างตอกกระดาษ โดยก่อนที่จะมาเป็นช่างตอกกระดาษ ช่างนึกได้ไปช่วยงานตอกกระดาษกับพ่อเฒ่า (ตาของภรรยา) โดยเป็นการช่วยประดับตกแต่งลวดลายกระดาษบนโลงศพ จนเกิดความสนใจ และชอบงานกระดาษที่มีลวดลาย และสีสัน จึงเริ่มต้นในการทำงานตอกกระดาษ แต่ด้วยพื้นฐานช่างนึกไม่ได้ชำนาญในเรื่องลวดลายไทยที่ใช้งานที่ใช้ในการตอก ถึงนำลวดลายไปถ่ายเอกสาร เพื่อเป็นการประหยัดเวลา และเป็นการช่วยในเรื่องของการร่างลวดลายก่อนที่จะตอก ช่างนึกได้ศึกษาเรียนการตอกกระดาษในเวลาประมาณ 4-5 ปี โดยเป็นการเรียน “ครูพัก ลักจำ” ศึกษาตามงานประเพณีต่างๆ ที่จัดขึ้นตามวัด ตามหลาในชุมชน เมื่อช่างนึกเกิดความสนใจในการตอกกระดาษนั้น จึงได้แอบไปเขียนลวดลาย นำไปตอกกระดาษ และนำผลงานที่ทดลองทำไปให้พ่อเฒ่าได้ตรวจ จนปัจจุบันช่างนึกได้สร้างสรรค์งานตอกกระดาษเป็นเอกลักษณ์ของตนเองได้ และเป็นที่รู้จักของชุมชมจะทิ้งพระ และบริเวณใกล้เคียง

ช่างนึก ได้ย้ายเข้ามาในชุมชนจะทิ้งพระ เมื่อ พ.ศ. 2528 และเริ่มการการตอกกระดาษ ซึ่งงานตอกกระดาษของช่างมักจะพบเห็นได้ในงานประดับตกแต่งโลงศพ ประดับตกแต่งเรือพระ ในวันพิธีศาสนาสำคัญๆ คือ ประดับตกแต่งพิธีสรงน้ำพระ และ ประเพณีรดน้ำดำหัวผู้ใหญ่

ปัจจุบันช่างนึกได้มีการพัฒนาการตอกกระดาษจนชำนาญ หาเอกลักษณ์เฉพาะตนได้ จึงเป็นที่ยอมรับในชุมชมจะทิ้งพระ และชุมชนบริเวณที่ใกล้เคียง แต่ในปัจจุบันนี้ ชุมชนจะทิ้งพระ ชาวบ้านไม่ค่อยนิยมใช้ หรือไม่ค่อยที่จะสนใจในงานตอกกระดาษเนื่องจาก ไม่สนใจในงานท้องถิ่น เพราะเป็นการเสียเวลา และแพง แต่ชาวบ้านจะเน้นในเรื่องของความสมัยใหม่เข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น สติ๊กเกอร์, ภาพพิมพ์ เป็นต้น ซึ่งมักจะแตกต่างในอดีตที่คนในชุมชนจะทิ้งพระ จะค่อนข้างที่จะรู้จัก และสนใจในงานศิลปะตอกกระดาษ เมื่อมีวันสำคัญทางศาสนา ชาวบ้านก็

มักจะที่จะเข้ามาช่วยเหลือ ประดับตกแต่งบ้าง ช่วยตอกกระดาษบ้าง เพื่อเป็นความเชื่อทางศาสนา เป็นการทำให้ได้รับผลบุญ

จุดมุ่งหมายการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษ

การถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษของช่างสมนึก หนูประพันธ์ หรือช่างนึก เป็นการเรียนรู้จากนายช่างไปสู่ลูกศิษย์ หรือผู้ที่สนใจ ช่างนึกจึงพร้อมที่จะถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษแบบโบราณให้แก่ผู้ที่สนใจ เพื่อเป็นการสืบทอด และอนุรักษ์ความเป็นศิลปะพื้นบ้าน ขั้นตอนกรรมวิธีในการทำแบบสมัยโบราณ การถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษจังหวัดสงขลา ได้เน้นให้ผู้รับการถ่ายทอดสามารถเข้าใจ เข้าถึงในวัตถุประสงค์ในด้านความรู้ ความเข้าใจ ด้านทักษะ ความสามารถ เพื่อเป็นพื้นฐานในการตอกกระดาษในพื้นที่จังหวัดสงขลา

ด้านความรู้ความเข้าใจ

เพื่ออธิบายถึงความเป็นลักษณะเฉพาะ และคุณสมบัติของกระดาษ คุณสมบัติของวัสดุ-อุปกรณ์ และรู้และเข้าใจในด้านเทคนิควิธีการในการสร้างสรรค์ผลงาน เพื่อเป็นการนำไปใช้ในการสร้างสรรค์ผลงานที่ถูกต้อง

ด้านทักษะ ความสามารถ

เพื่ออธิบายทักษะในการเรียนรู้ศึกษาข้อมูลในการใช้เครื่องมือ วัสดุ-อุปกรณ์ เป็นการฝึกฝนในการพัฒนาในการสร้างสรรค์ผลงาน และเพื่อนำความสามารถในการใช้วัสดุ – อุปกรณ์มาใช้งานให้เป็นเทคนิค และเป็นเอกลักษณ์ของงานตอกกระดาษ

กระบวนการถ่ายทอดการตอกกระดาษของนายสมนึก หนูประพันธ์ ตำบลจะทิ้งพระ อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา

ภูมิปัญญาการตอกกระดาษในชุมชนสทิงพระ โดยช่างนึกได้ถ่ายทอดให้ลูกศิษย์หรือผู้ที่สนใจ โดยเริ่มต้นจากการตอกกระดาษก่อนที่จะฝึกเขียนลวดลาย เพราะด้วยพื้นฐานของช่างนึกนั้น เป็นคนที่ไม่ถนัดในการเขียนลายไทย ช่างนึกจึงให้ผู้ที่รับการถ่ายทอดได้ตอกกระดาษกับตัวลายที่คัดลอกมาเป็นต้นแบบ พร้อมกับการใช้เครื่องมือในการตอกกระดาษ วัสดุควรใช้กับกระดาษลักษณะแบบใด จนชำนาญ โดยในการตอกกระดาษ ช่างนึกก็จะมีกระบวนการในการถ่ายทอดคือจะให้ตอกในลวดลายที่ไม่ยาก ไม่ซับซ้อนจนเกิดไป อธิบายถึงจังหวะของการตอกกระดาษ รอยจุดไข่ปลาต้องเท่ากัน ช่างนึกได้กล่าวไว้ว่า “การตอกกระดาษให้เห็นจุดไข่ปลาที่ดี ถ้าเป็นช่างจนชำนาญ ฟังแค่เสียงโดยไม่ต้องดู ก็พอจะรู้ว่าจุดไข่ปลามีจังหวะที่ถี่ และเท่ากันหรือไม่” ในการถ่ายทอดกระบวนการในการตอกกระดาษ ช่างนึกจะผู้ได้รับการถ่ายทอดฝึกฝนจนมีพัฒนาการที่ดีจนสามารถนำงานตอกกระดาษไปประดับตกแต่ง หรือสร้างสรรค์งานของตนเองได้

ผู้วิจัยพบว่าการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษของช่างนึกนั้น เป็นการถ่ายทอดวิธีเดียวกับการที่ช่างได้เริ่มต้นการเรียนรู้การตอกกระดาษจากรุ่นสู่รุ่นเช่นเดียวกัน ไม่ได้มีการฝึกให้เขียนลวดลายไทย จึงนำภาพต้นแบบไปคัดลอกหรือถ่ายเอกสารมาเป็นตัวต้นแบบในการตอกกระดาษ จึงเห็นว่าการถ่ายทอดเป็นการใช้วิธีที่เร่งรัดขั้นตอนเพื่อ เป็นการฝึกฝนที่ประหยัดเวลา และทำให้ผู้รับการถ่ายทอดได้ศึกษาการตอกกระดาษได้เป็นจนชำนาญเร็ว แต่ข้อเสียคือทำให้ผู้ได้รับการถ่ายทอดไม่เข้าใจกับลวดลาย ไม่รู้สัดส่วนที่แน่ชัด และไม่ชำนาญในการเขียนลวดลาย ในวิธีขั้นตอนของการทำงานของช่างสมนึกนั้น ได้เห็นถึงความแตกต่างของการทำงานของช่าง สิ่งที่เป็นเอกลักษณ์ของช่างสมนึกนั้น เป็นลวดลายที่แสดงถึงความละเอียดของลายไทย มีเส้นแร ทุกลวดลายมีความแน่นของจุดไข่ปลา จนเต็มกระดาษ เพื่อเป็นการนำไปประดับตกแต่ง และสามารถเล่นกับแสงได้ดีทำให้ลวดลายดูโดดเด่นมากยิ่งขึ้น รวมไปถึงการใช้อุปกรณ์เครื่องมือของช่าง ได้มีการผลิตวัสดุ – อุปกรณ์ เพื่อความสะดวกของการทำงานของช่าง เช่น กระดานเทียน ช่างนึกได้ทำไว้เพื่อเป็นการนำไปใช้การขั้นตอนของการขุดกระหนก หรือการแกะลาย ในการที่นำกระดานเทียนมารองไว้ เพื่อเป็นการรักษาสภาพหน้ามีดขุด และเป็นการทำให้ใบมีดคม ลื่นไหล ไม่สะดุดต่อการขุดลาย และสิ่ว ขนาดหน้ากว้างในการตัดกระดาษ เพื่อเป็นการประหยัดเวลาในการทำงาน และง่ายต่อการแบ่งส่วนของกระดาษทองอังกฤษ

เทคนิคกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษของนายสมนึก หนูประพันธ์ ตำบลจะทิ้งพระ อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา

ในการศึกษาเทคนิคกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษนั้น เป็นการถ่ายทอดที่เห็นได้หลายเทคนิค เช่น เทคนิคในการสาธิต ในการทำงานช่างนึกได้มีการสาธิตในการตอกกระดาษเพื่อให้ดูเป็นแนวทางพื้นฐานเริ่มต้นในการที่จะเรียนรู้การตอกกระดาษ เทคนิคการปฏิบัติจริง เป็นการสอนแบบตัวต่อตัว เทคนิคการสอนแบบอธิบายเป็นลำดับขั้นตอนของเนื้อหาต่างๆ

สรุปได้ว่าเทคนิคการบวนการถ่ายทอดของช่างนึกนั้น จะเป็นการถ่ายทอดที่เน้นการปฏิบัติเป็นขั้นต้น โดยจะมีช่างนึกเป็นผู้สาธิต คอยดูแลผู้ที่สนใจในการตอกกระดาษ จากที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่นั้น ผู้วิจัยพบว่า ช่างนึก ไม่ได้ถนัดในเรื่องของลวดลาย ซึ่งนายช่างได้รู้ถึงจุดข้อเสียในจุดๆนี้ นายช่างจึงไม่ได้ถ่ายทอดในเรื่องของลวดลายไทยแก่ผู้ที่สนใจการตอกกระดาษมากเท่าไหร่นัก แต่นายช่างจะให้ผู้ที่จะเรียนรู้การตอกกระดาษเริ่มต้นการตอกกระดาษจากงานจริงทันที เพื่อที่จะรู้ว่าผู้เรียนมีฝีมือ และความตั้งใจที่อยากจะเรียนหรือไม่

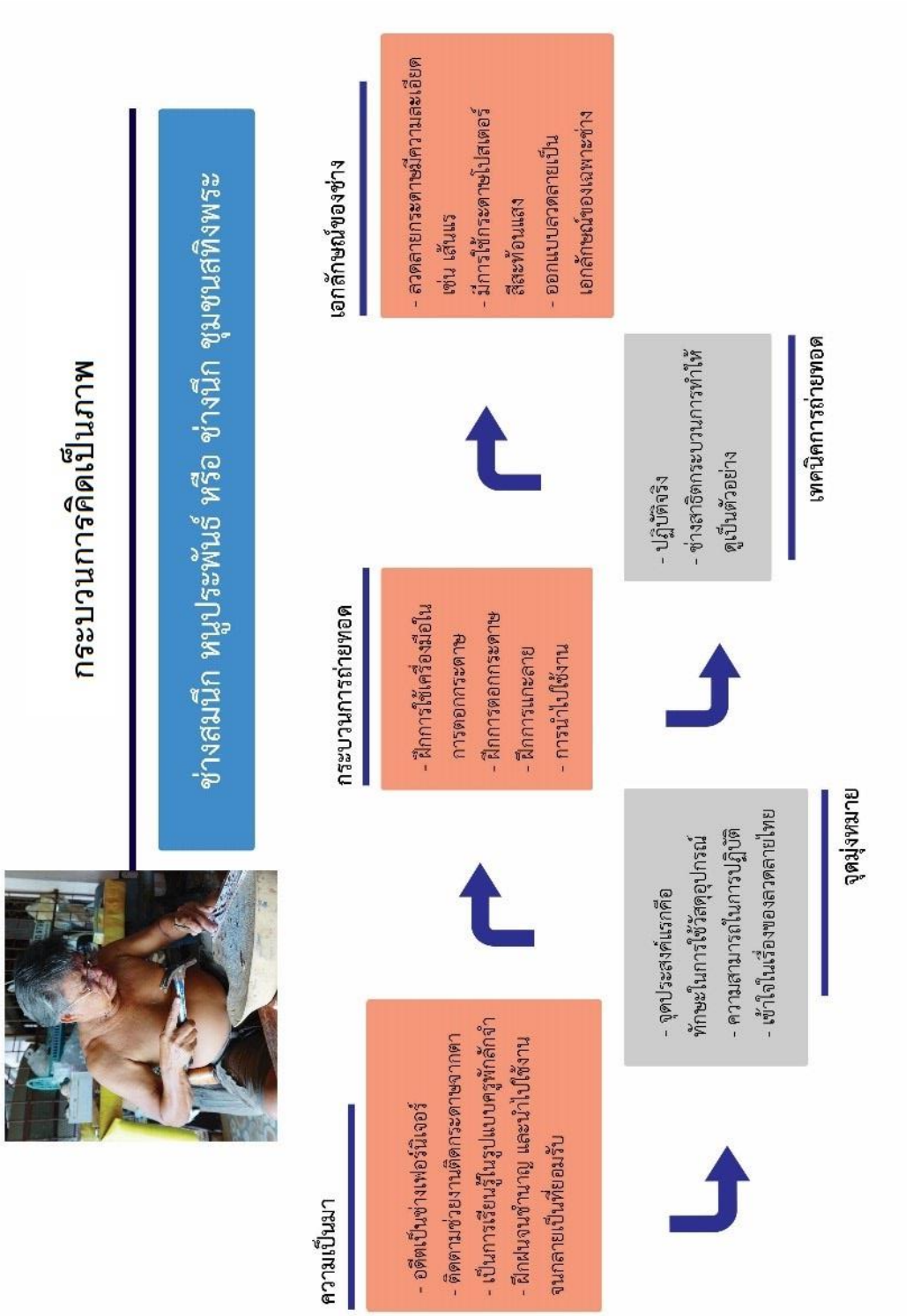

ภาพประกอบ 35 การแสดง Visual Thinking ของช่างสมนึก หนูประพันธ์

ที่มา: ผู้วิจัย (2561)

การถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษของนายช่างวินิจ จันทร์เจริญ ตำบล สทิงหม้อ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา

การวิเคราะห์เอกสาร การลงพื้นที่ สัมภาษณ์ และการสังเกตจากนายช่างวินิจ จันทร์เจริญ ผู้วิจัยได้ศึกษา จึงได้พบข้อมูลเกี่ยวกับการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษ รวมไปถึงความเป็นมาของนายช่าง กระบวนการทำงานของนายช่าง รวมไปถึงวัสดุ-อุปกรณ์ ความเป็นเอกลักษณ์การตอกกระดาษของนายช่าง

ความเป็นมาของนายช่างวินิจ จันทร์เจริญ

ช่างพุ่ยในอายุ 14 ปี สนใจในงานตอกกระดาษทองอังกฤษ จึงได้เรียนรู้โดยวิธีการสังเกต หรือครูพักลักจำ ตอนที่นายช่างยังเป็นเณร ช่างพุ่ยได้ศึกษาตามงานประเพณีต่างๆ ที่มีงานประดับตกแต่งโดยใช้กระดาษทองอังกฤษ จึงได้ซื้อกระดาษทองอังกฤษเพื่อนำมาทดลองในการตอก เป็นการลองแบบผิดๆ ถูกๆ จนนำมาพัฒนาเป็นงานตอกกระดาษเป็นของนายช่าง จึงได้มีเทคนิค เอกลักษณ์เฉพาะตนของนายช่าง และได้ทำงานด้านตอกกระดาษในชุมชนสิงหนครเป็นเวลา 28 ปี

งานตอกกระดาษของช่างพุ่ย มักจะพบในงานบุญประเพณีต่างๆ ได้แก่ งานบุญ, งานเรือพระ, งานสรงน้ำท่าน, ประเพณีสงกรานต์ และที่พบเห็นได้บ่อยคือ งานประดับตกแต่งโลงศพ ซึ่งในชุมชนสิงหนครนั้นได้สืบสานประเพณีท้องถิ่นกันมายาวนาน สัมผัสได้ถึงความเป็นพื้นถิ่น ชาวบ้านในสิงหนครได้มีสิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจในงานบุญประเพณีต่างๆ จากอดีตจนถึงปัจจุบัน

ในอดีตนั้นชาวบ้านในชุมชนสิงหนครได้เข้ามาช่วยเหลือในงานประเพณีต่างๆ โดยมีความเชื่อที่ว่าการที่ได้เข้ามาช่วยเหลือในงานบุญนั้น เป็นการได้รับผลบุญให้กับตัวเอง อย่างไรก็ตามในปัจจุบันสามารถพบเจอได้น้อยมาก ที่จะเห็นชาวบ้านในชุมชนสิงหนครได้เข้ามาช่วยเหลือในงานบุญประเพณีต่างๆ เนื่องจากได้มีเศรษฐกิจเข้ามาเกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นเรื่องของการงว่าจ้างงาน ชาวบ้านท่านใดได้เข้ามาช่วยเหลือก็จะต้องมีค่าแรงในการช่วยเหลือในครั้งนี้

ผู้วิจัยได้พบว่า การถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษของช่างพุ่ยนั้น เป็นการเรียนรู้จากผู้ที่สนใจ และเรียนรู้จากการสังเกต จนนำไปทดลอง และการนำไปใช้ วิธีการเรียนรู้ของช่างพุ่ยเป็นการเรียนรู้แบบเก็บข้อมูล เก็บเกี่ยวประสบการณ์ ตามวัดต่างๆ หรืองานประเพณีต่างๆ ในชุมชมสิงหนคร และบริเวณระแวกใกล้เคียงสิงหนคร จนนำมาพัฒนาเป็นผลงานของตัวช่าง และได้มีเอกลักษณ์เฉพาะตน ซึ่งเป็นที่ยอมรับสำหรับชุมชนสิงหนคร

จุดมุ่งหมายการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษของนายช่างวินิจ จันทร์เจริญ

ศิลปะการตอกกระดาษเป็นที่ยอมรับของชุมชนสิงหนคร จึงทำให้เป็นที่รู้จัก และมีผู้ที่สนใจศิลปะแขนงนี้ โดยที่จะให้นายช่างพุ่ย เป็นผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษให้แก่ผู้ที่สนใจ หรือถ่ายทอดให้แก่ลูกศิษย์ ดังนั้นการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษ จึงเป็นการถ่ายทอดในรูปแบบจากครูช่างไปสู่ลูกศิษย์ กับผู้ที่สนใจงานแขนงนี้ ช่างพุ่ยจึงพร้อมที่จะถ่ายทอดข้อมูลให้แก่ผู้ที่สนใจในงานตอกกระดาษ เพื่อเป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษที่มีกันมาช้านาน และความเป็นเอกลักษณ์ความเป็นศิลปะพื้นบ้าน ความโบราณ ของจังหวัดสงขลาไม่ให้หายสาบสูญ เพื่อให้เป็นข้อมูลแก่คนรุ่นหลัง ได้เรียนรู้ และเข้าใจในศิลปะการตอกกระดาษของจังหวัดสงขลา

กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษของนายช่างวินิจ จันทร์เจริญ

กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษจังหวัดสงขลา ในพื้นที่สิงหนคร ถึงแม้ว่าช่างพุ่ยจะไม่ได้เป็นลูกศิษย์จากครูบาอาจารย์ จึงอาจไม่เป็นที่ยอมรับสำหรับผู้อื่น แต่ในชุมชมสิงหนครได้ยอมรับกับผลงานการตอกกระดาษของช่างพุ่ย และเป็นที่รู้จักในหมู่ชุนชมบริเวณใกล้เคียง ซึ่งผู้ที่สนใจของภูมิปัญญาการตอกกระดาษนั้น ช่างพุ่ยได้พร้อมที่จะถ่ายทอดกระบวนการการตอกกระดาษดังต่อไปนี้

ในขั้นตอนแรก ช่างพุ่ยจะให้ผู้ที่สนใจการตอกกระดาษเป็นการฝึกฝนในการเขียนลวดลายตอกกระดาษไทยเป็นพื้นฐาน เพื่อที่จะให้ผู้เรียนได้ทักษะในการเรียนรู้กับลวดลายขั้นพื้นฐาน พร้อมที่จะรู้ถึงสัดส่วนของลายไทย รู้ส่วนประกอบการนำไปใช้งาน ช่างพุ่ยมีภาพต้นแบบให้ผู้เรียนดูเป็นตัวอย่าง และให้ผู้เรียนทำการวาดคัดลอกลายตามแบบ ซึ่งการเรียนรู้นี้เป็นการฝึกในในการเขียนลวดลายพื้นฐาน พร้อมมีช่างพุ่ยคอยดูแล และให้ความรู้ จนมีพัฒนาการ

ขั้นตอนที่สอง เมื่อผู้เรียนได้มีทักษะในการเขียนลวดลาย และเข้าใจที่จะนำไปประกอบการใช้งาน ช่างพุ่ยจึงนำลูกศิษย์ไปศึกษานอกสถานที่ ตามวัด ตามงานประเพณีต่างๆ ที่มีงานประดับตกแต่งของกระดาษ เพื่อที่จะศึกษากระบวนการทำงานของช่างตอกกระดาษ ศึกษาการนำไปใช้ ศึกษาส่วนประกอบหน้าที่ของแต่ลวดลาย ซึ่งเป็นความรู้แก่ผู้ที่สนใจในการตอกกระดาษ และสามารถนำไปใช้ได้ในอนาคต

ขั้นตอนที่สาม ผู้เรียนได้มีความเข้าใจในเรื่องของการนำไปใช้งาน เข้าใจในสัดส่วนของลวดลาย ช่างพุ่ยจึงให้ผู้เรียนเข้าสู่การขั้นตอนการตอกกระดาษ เป็นการปฏิบัติการตอกกระดาษทองอังกฤษด้วยตนเอง โดยมีช่างพุ่ยให้คำแนะนำ สอนเทคนิคกระบวนการในขั้นตอนต่างๆ ซึ่งจะให้ผู้เรียนได้ทดลองตอกในพื้นที่ลวดลายเล็กๆ และฝึกตอกในลวดลายที่ไม่ยากและไม่

ซับซ้อนจนเกินไป ในการตอกนี้ช่างพุ่ยจะให้ตอกเป็นลวดลายจุดไข่ปลา ตอกให้เป็นร่องรอยจุดไข่ปลาที่เรียงกันถี่ๆ ให้เท่ากัน ซึ่งในขั้นตอนนี้จะเป็นการฝึกฝนการใช้เครื่องมือ และเป็นการฝึกฝนลงน้ำหนักของมือของกระดาษทองอังกฤษ

และขั้นตอนสุดท้ายนั้น ช่างพุ่ยได้สอนในการแกะลายหรือการขุดลายแก่ผู้เรียน ช่างพุ่ยจึงได้สอนในการใช้มีดขุด หรือเหล็กขุด ซึ่งในการแกะลายหรือขุดลายนั้นเป็นขั้นตอนสุดท้ายของการตอกกระดาษ เป็นขั้นตอนการเก็บรายละเอียดในการทำงาน เพื่อที่แสดงถึงความอ่อนช้อยของลวดลาย

สรุปได้ว่ากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาของช่างพุ่ยนั้น เป็นการถ่ายทอดอย่างเป็นแบบแผนทั่วไป โดยเป็นการเริ่มจากการเรียนรู้จากขั้นพื้นฐาน โดยการเป็นการเรียนรู้เรื่องของลวดลายไทยขั้นพื้นฐาน ประกอบไปด้วยให้ผู้ที่สนใจได้ไปเรียนรู้นอกสถานที่ ตามงานประเพณีต่างๆ เป็นการศึกษาเพื่อนำไปใช้ในงานของตน จนเข้าสู่ปฏิบัติการตอกกระดาษโดยใช้เครื่องมือวัสดุในการตอกกระดาษของจริง ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่า การถ่ายทอดกระบวนการตอกกระดาษของช่างพุ่ยนั้น ถือว่าเป็นแบบแผนอย่างเป็นระบบ เป็นลำดับขั้นตอนที่ทำให้ผู้เรียนได้เข้าใจได้ง่ายขึ้น และการนำผู้เรียนไปสังเกต จดจำ เรียนรู้นอกสถานที่นั้น เป็นสิ่งที่ทำให้ผู้เรียนได้เข้าใจในลวดลายไทย เข้าใจในงานประดับตกแต่งของกระดาษได้ง่ายขึ้น

เทคนิคกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษของช่างวินิจ จันทร์เจริญ

เทคนิคกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษของช่างพุ่ยนั้น ได้มีขั้นตอนในการถ่ายทอดอย่างเป็นขั้นตอนดังนี้

1. ในขั้นตอนแรกนายช่างพุ่ย การที่ลูกศิษย์หรือผู้ที่สนใจศิลปะการตอกกระดาษทองอังกฤษ ก่อนที่จะเริ่มการตอก ช่างพุ่ยจะฝึกฝนให้ลูกศิษย์หรือผู้ที่สนใจทำความเข้าใจกับลวดลายตอกกระดาษขั้นพื้นฐาน โดยมีการฝึกฝนการเขียนลวดลายต่างๆ, การแบ่งสัดส่วนของลวดลาย จัดลวดลายให้มีขนาดพอดีกับการใช้งาน จนนำไปสู่ขั้นตอนกระบวนการตอกกระดาษต่อไป

2. ในขั้นตอนต่อไปนั้นจะเป็นกระบวนการตอกกระดาษ ฝึกฝนในการใช้วัสดุอุปกรณ์คือ ค้อนและตัวตุ๊ดตู่ โดยช่วงแรก ช่างพุ่ยจะให้ลูกศิษย์หรือผู้ที่สนใจได้ฝึกตอกกระดาษของลวดลายที่ไม่ซับซ้อนจนเกินไป เพื่อที่จะทำความเข้าใจของลวดลาย และกระดาษทองอังกฤษ

3. หลังจากได้มีการฝึกฝนในการค้อน และตัวตุ๊ดตู่ ช่างพุ่ยได้มีการสอนการใช้มีดแกะ หรือมีดขุดหนก (ขุดลวดลายกระดาษ) เพื่อเป็นการแกะลวดลายกระดาษเป็นขั้นตอนสุดท้าย

สรุปได้ว่า เทคนิคการถ่ายทอดของช่างพุ่ย โดยนายช่างได้ถ่ายทอดอย่างเป็นขั้นตอน โดยเริ่มต้นจากการ เขียนลาย – ตอกกระดาษ – การแกะลาย(การขุดหนก) จนสามารถนำไปใช้งานได้ เป็นการสอนที่มีการสาธิตให้ดูเป็นตัวอย่าง ให้ลูกศิษย์หรือผู้ที่สนใจได้ปฏิบัติจริง โดยที่ช่างพุ่ยได้สอนต่อตัวต่อตัว ซึ่งมีนายช่างคอยให้ข้อมูลตลอดเวลา

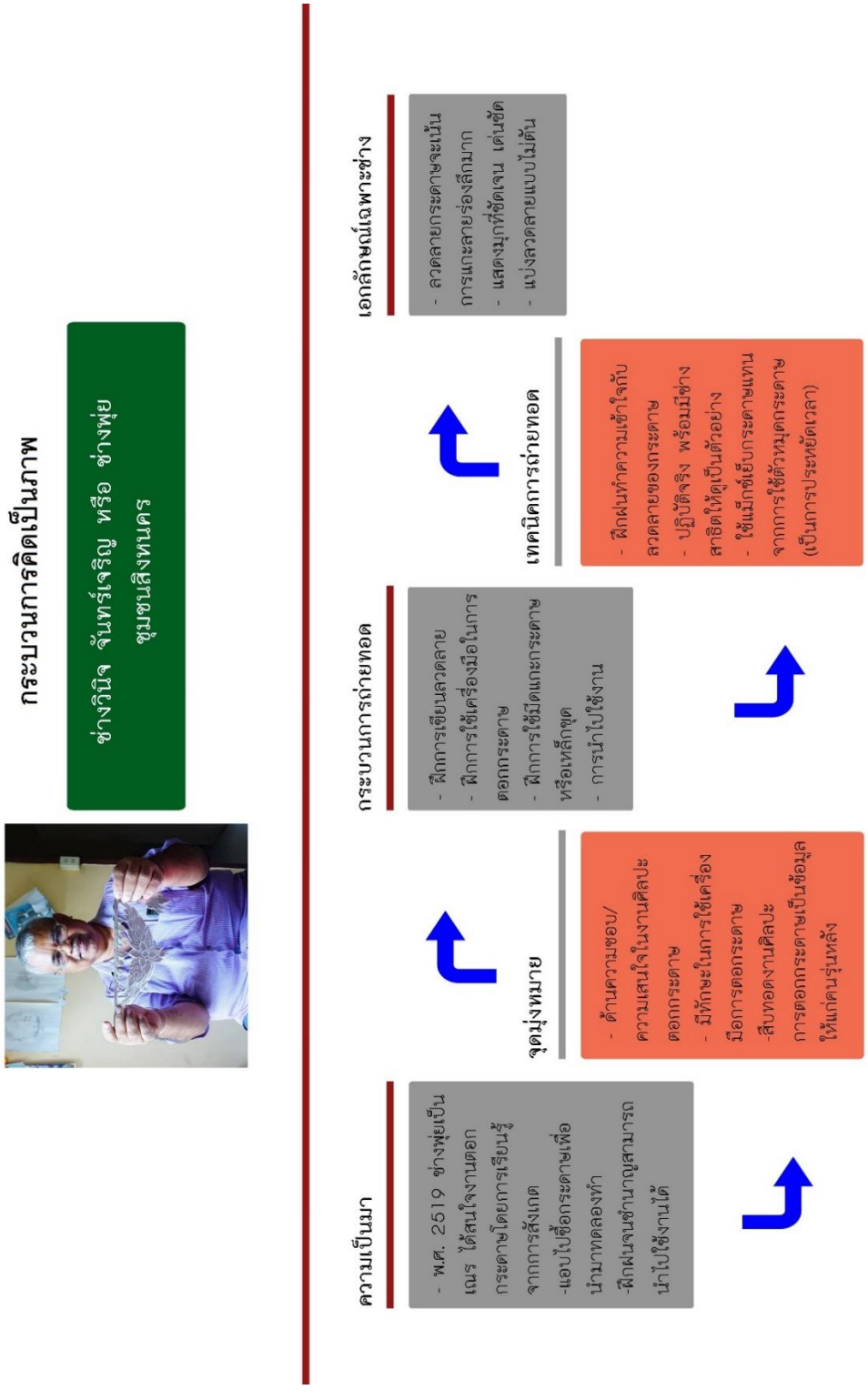

ภาพประกอบ 36 การแสดง Visual Thinking ของช่างวินิจ จันทร์เจริญ

ที่มา: ผู้วิจัย (2561)

การศึกษาลวดลายที่ใช้ในงานตอกกระดาษของช่างในจังหวัดสงขลา

การสร้างสรรค์ลวดลายการตอกกระดาษของจังหวัดสงขลานั้น ช่างตอกกระดาษแต่ละช่างจะเรียนรู้ และฝึกฝนอย่างแตกต่างกัน ไม่ว่าจะเรื่องลวดลาย หรือเทคนิควิธีการ ซึ่งลวดลายจากศิลปะการตอกกระดาษทองอังกฤษ ของจังหวัดสงขลานั้น จะเป็นการสร้างลวดลายจากลายไทยขั้นพื้นฐาน ช่างบางท่านก็ได้มีการปรับเปลี่ยนสร้างลวดลายใหม่จนกลายมาเป็นลวดลายลักษณะเฉพาะของช่าง ซึ่งเป็นลวดลายที่มีลักษณะแบบอุดมคติ เช่น ลายใบเทศ ลายน่องสิงห์ ลายเฟื่อง เป็นต้น นำไปใช้ประกอบเพื่อการประดับตกแต่งเพื่อความสวยงามมากกว่าการแฝงความหมายและเนื้อหา

จากที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่หาข้อมูล เก็บเกี่ยวข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์ เข้าถึงหลักวิธีการถ่ายทอดกระบวนการตอกกระดาษ การสร้างสรรค์ลวดลาย ซึ่งสามารถแบ่งลวดลายตอกกระดาษของจังหวัดสงขลาได้ดังนี้

1. ลวดลายแบบลายไทยขั้นพื้นฐาน เป็นลวดลายที่สามารถพบเห็นได้ทุกพื้นที่ของจังหวัดสงขลา เพียงจะต่างกันตรงที่การใช้สีสันของกระดาษ หรือร่องรอยการเดินมุก (ไข่ปลา) และการขุดกระหนก ที่ช่างแต่ละช่างจะมีการแกะเยอะหรือแกะน้อย ขึ้นอยู่กับรายละเอียดของช่างแต่ละคน ซึ่งลวดลายไทยขั้นพื้นฐานที่นำมาดัดแปลงในงานตอกกระดาษนั้น สามารถพบได้ทั่วไปในจังหวัดสงขลา ได้แก่ ลายหน้ากระดาน (ประจำยามก้ามปู, ประจำยามลูกฟัก) , ลายขนาบ, ลายกรวยเชิง, ประจำยามก้านแย่ง, ลายน่องสิงห์, ลายกาบ เป็นต้น

2. ลวดลายแบบผสมผสาน เป็นลวดลายที่เกิดการผสมผสานโดยได้นำลวดลายขั้นพื้นฐานและลวดลายที่ช่างคิดขึ้นใหม่ นำมาผสมผสานกัน

3. ลวดลายแบบประยุกต์ เป็นลวดลายที่ได้ประดิษฐ์คิดค้นขึ้นมาใหม่ ซึ่งในอดีตช่างในจังหวัดได้มีช่างบางท่านได้คิดค้นลวดลายขึ้นมาใหม่ แต่ปัจจุบันหาได้ยากมาก หรือแทบจะไม่มีแล้ว

การศึกษาลวดลายการตอกกระดาษของนายช่างอรุณ แก้วสัตยา ตำบลท่าข้าม จังหวัดสงขลา

จากที่ผู้วิจัยได้ลงสัมภาษณ์ช่างตอกกระดาษ คือ นายอรุณ แก้วสัตยา ทำให้ทราบว่างานตอกกระดาษทองอังกฤษของจังหวัดสงขลา ในชุมชนท่าข้าม ซึ่งเป็นชุมชนที่นายช่างอรุณได้ประกอบอาชีพ และเป็นแหล่งที่อาศัยนั้น งานลวดลายตอกกระดาษไม่ได้มีการสื่อความหมายแฝงไว้ แต่จะเป็นการนำลวดลายไปใช้ในการประดับตกแต่งเพื่อความสวยงามโดยถือว่าให้เกียรติผู้ตายและมองดูองค์ประกอบเป็นโดยรวม และผ่านการคิดไตร่ตรองจากนายช่างเป็นอย่างดี โดยงาน

ตอกกระดาษของช่างอรุณนั้นมักจะนำไปประดับตกแต่งในงานประดับตกแต่งโลงศพเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งลวดลายตอกกระดาษแต่ละลวดลายจะเวลาเท่าไหร่ก็จะขึ้นอยู่กับรายละเอียดของลวดลาย แต่โดยส่วนใหญ่จะใช้เวลา 15-20 นาที และลวดลายที่ใช้ในการประดับตกแต่งโลงศพของช่างอรุณมีลวดลายดังนี้

1. ลายก้านต่อดอก /ลายก้านต่อกนก (เป็นลวดลายแบบประยุกต์ ที่ช่างอรุณได้ออกแบบโดยการนำลายก้านต่อดอกมาผสมผสานกับลายกนก)
2. ลายกลีบบัว
3. ลายกระจังตาอ้อย
4. ลายเฟื่อง/ลายกระจังปฏิญาณ
5, ลายกรวยเชิง
6. ลายลูกฟัก
7. ลายรวงผึ้ง/ลายรังผึ้ง
8. ลายประจำยามก้านแย่ง
9. ลายประจำยามก้ามปู
10. ลายอกไก่ (ประจำยามลูกโซ่)
11. ลายลูกหนาบ
12. ลายน่องสิงห์
13. ลายกาบ

ตาราง 1 การแสดงลวดลายที่ใช้ในการประดับตกแต่งโลงศพของช่างอรุณ

ลำดับ	ชื่อลวดลาย	รูปลวดลาย	ขนาด (ซม.)	การนำไปใช้
1	ลายก้านดอกต่อกระหนก		26 × 9.5	นำไปใช้เป็นลายท้อง หรือลายเสา

ตาราง 1 (ต่อ)

ลำดับ	ชื่อลวดลาย	รูปลวดลาย	ขนาด (ซม.)	การนำไปใช้
2	ลายกลีบบัว		26.5 × 8.5	- นำไปตั้งแนวดิ่งเป็นลายบัวคว่ำ บัวหงาย - นำไปใช้แทนลายรวงผึ้ง
3	ลายกระจังตาอ้อย		26.5 × 8.5	- นำไปตั้งแนวดิ่ง
4	ลายเฟื่อง	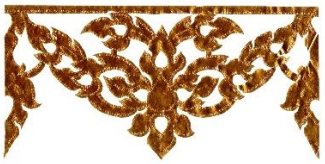	23 × 11.5	ใช้ห้อยที่ชายคายอดเหมของโลง หรือใช้ห้อยระยา
5	ลายกรวยเชิง	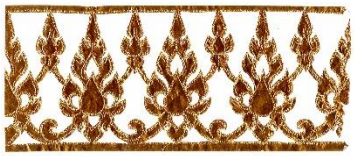	26.8 × 11	- ใช้ประกอบล้อมรอบลายท้องโลง ทั้ง 4 ด้าน - ใช้ติดบริเวณล่างสุดของโลงศพต่อกับแม่ลาย
6	ลายลูกฟัก		20 × 33	นำไปใช้ในลายหน้ากระดาน ใช้ประกอบเป็นขอบโลงขนาบลายทั้งด้านบน และด้านล่างของโลง
7	ลายรวงผึ้ง/ลายรังผึ้ง		27 × 11.5	ใช้ห้อยที่ชายคายอดเหมของโลง หรือใช้ห้อยระยา

ตาราง 1 (ต่อ)

ลำดับ	ชื่อลวดลาย	รูปลวดลาย	ขนาด (ซม.)	การนำไปใช้
8	ลายประจำยามก้านแย่ง		27 × 11.5	มักนำไปใช้ติดในส่วนของท้องโลง ติดต่อเรียงๆกันจนเต็มท้องโลง
9	ลายประจำยามก้ามปู		26 × 10	นำไปใช้ในลายหน้ากระดาน ใช้ประกอบเป็นขอบโลงขนาบลายทั้งด้านบน และด้านล่างของโลง
10	ลายอกไก่ (ประจำยามลูกโซ่)		27 × 10.8	เป็นลายหน้ากระดาน นำไปพับครึ่ง และนำไปติดตรงเหลี่ยมแนวบนกลางฐานของโลง หรือนำไปติดตรงหน้ากระดานยอดเหม
11	ลายลูกหนาบ/ลายขนาบ		26.7 × 6	ใช้ขนาบเป็นกรอบเสา และใช้ขนาบหรือเป็นกรอบกั้นลายระหว่างลายหน้ากระดาน และ ลายกรวยเชิง
12	ลายน่องสิงห์		26.5 × 5	ใช้เป็นเกรียบเสา หรือขนาบเสา ประกบลายเสาทั้ง ซ้าย – ขวา

ตาราง 1 (ต่อ)

ลำดับ	ชื่อลวดลาย	รูปลวดลาย	ขนาด (ซม.)	การนำไปใช้
13	ลายกาบ		26 × 10	ใช้ติดบริเวณเหลี่ยมมุมของโลงทั้งสี่มุม

จากตารางการแสดงลวดลายของกระดาษ ของนายช่างอรุณ แก้วสัตยา ชุมชนท่าข้าม จังหวัดสงขลา ผู้วิจัยพบว่าเป็นลวดลายที่สามารถพบเห็นได้ตำราลายไทย หรือสถาปัตยกรรมไทยของสถานที่ต่างๆ ซึ่งอาจจะเป็นไปได้ที่ช่างรุนได้หยิบยกลวดลายต่างๆมาจากแหล่งเรียนรู้ที่ผู้วิจัยได้กล่าวยกมา แต่ลวดลายกระดาษของช่างรุนได้มีการดัดแปลง เฉพาะบางลวดลาย แต่ได้คงความเป็นลายไทยอยู่

การสร้างสรรค์ผลงานตอกกระดาษของช่างอรุณ ชุมชนท่าข้าม

การสร้างสรรค์งานตอกกระดาษของช่างรุนนั้น ในอดีตช่างรุนได้มีการสร้างสรรค์การตอกกระดาษ และนำไปใช้งานในงานประเพณีเช่น งานเรือพระ, งานบุญ, งานแห่หมับ, งานเรือพระ เป็นต้น ในปัจจุบันนายช่างได้มีการสร้างสรรค์งานตอกกระดาษที่สามารถพบเห็นได้บ่อยที่สุด คือ งานประดับประดาโลงศพ ซึ่งเป็นงานบุญที่สามารถพบเห็นได้บ่อย ในชุมชนท่าข้ามได้รู้จักช่างรุนที่ผลิต และประดับประดาโลงศพสร้างสรรค์ผลงานผ่านเทคนิคการตอกกระดาษทองอังกฤษ ซึ่งเป็นกระดาษที่มีมาช้านาน และช่างรุนจึงได้เป็นผู้ที่มีชื่อเสียงในด้านศิลปหัตถกรรมในชุมชนท่าข้าม และชุมชนใกล้เคียง โดยในการสร้างสรรค์ผลงานการประดับประดาตกแต่งโลงศพนั้น ช่างรุนได้มีวิธีการถ่ายทอดการตอกกระดาษทองอังกฤษ การสร้างสรรค์ลวดลายของช่างรุน มีการแบ่งลวดลายตอกกระดาษดังต่อไปนี้

1. ลวดลายไทยขั้นพื้นฐาน เป็นลวดลายไทยที่สามารถพบเห็นได้ตามตำราเรียนทั่วไป หรือตามพื้นที่ต่างๆเช่น วัด หรือ ตามสถาปัตยกรรม เป็นต้น ซึ่งในชุนชมท่าข้าม ช่างรุนได้นำ

ลวดลายไทยขั้นพื้นฐานมาสร้างสรรค์ในกระบวนการตอกกระดาษนั้น ได้แก่ ลายประจำยามก้ามปู, ลายอกไก่ (ลายประจำยามลูกโซ่), ลายลูกฟัก, ลายขนาบ, ลายกรวยเชิง, ลายน่องสิงห์, ลายประจำยามก้านแย่ง, ลายกาบ เป็นต้น

2. ลวดลายไทยแบบผสมผสาน เป็นลวดลายที่ช่างรุนได้นำลวดลายขั้นพื้นฐานมาดัดแปลงในรูปแบบของช่าง แต่ยังคงรูปในลวดลายแบบขั้นพื้นฐานไว้อยู่

3. ลวดลายไทยแบบประยุกต์ เป็นลวดลายที่ช่างรุนได้ออกแบบขึ้นมาเป็นลวดลายเฉพาะตน และได้รับแรงบันดาลใจมาจากลายไทยทั่วไป แต่ดัดแปลงให้เข้ากับงานที่จะนำไปสร้างสรรค์ เช่น ลายก้านต่อดอก เป็นลวดลายที่ช่างรุนได้ออกแบบขึ้น เพื่อนำไปประกอบตรงส่วนลายเสาของโลงศพ

ภาพประกอบ 37 แสดงภาพตัวอย่างลวดลายก้านต่อดอก

ที่มา: ผู้วิจัย (2561)

กระบวนการสร้างสรรค์การตอกกระดาษทองอังกฤษของช่างอรุณ แก้วสัตยา

ในการสร้างสรรค์ผลงานการตอกกระดาษทองอังกฤษนั้น ช่างรุนได้ศึกษาลวดลายและวิธีการเตรียมขั้นตอนในการตอกกระดาษ ซึ่งจะมีทั้งหมด 4 ขั้นตอนดังนี้

1. ขั้นตอนการเตรียมกระดาษ
2. ขั้นตอนการเตรียมลาย
3. ขั้นตอนการตอกกระดาษ
4. ขั้นตอนการขุดหนก

1.1. ขั้นตอนการเตรียมกระดาษ คือการนำกระดาษทองอังกฤษใส่กระดานจัดกระดาษ โดยกระดานที่จัดกระดาษช่างรุนได้ใช้ไม้นน ตอกด้วยตะปูล้อมรอบ และจัดกระดาษทองอังกฤษทั้งหมด 100 แผ่น พร้อมด้วยกระดาษสีขาวบางรองบนกระดาษทองอังกฤษ 10 แผ่น

2.1. ขั้นตอนการเตรียมลาย คือ การเตรียมกระดาษ หรือการเตรียมแบบร่างของลวดลาย จะเป็นภาพร่างที่ช่างรุนได้วาดเตรียมไว้ หรือเป็นการCopy เก็บไว้หลายๆ แผ่น เพื่อเป็นการประหยัดเวลา หรือเป็นภาพร่างที่เกิดจากการตอกกระดาษแผ่นเก่า ที่มีร่องรอยการตอก จึงนำมาเป็นภาพร่างของลวดลายได้เช่นกัน หลังจากเตรียมกระดาษเสร็จแล้ว จะยึดกระดาษโดยใช้ตัวหมุดกระดาษ ติดยึดไว้ทั่วลวดลายกระดาษ เพื่อป้องกันการเคลื่อนของกระดาษ ก่อนที่จะนำไปตอกกระดาษ

3.1. ขั้นตอนการตอก คือ การที่เตรียมกระดาษพร้อมที่จะตอก ซึ่งวิธีการของช่างรุนนั้น ได้ใช้กระดาษจำนวน 100 แผ่น ซึ่งได้ใช้กระดาษทั้งหมดที่มีในซอง และเป็นเทคนิคของช่างในสงขลาคนเดียวที่ตอกกระดาษทองอังกฤษจำนวน 100 แผ่น ในการตอกกระดาษนั้น ช่างรุนได้มีอุปกรณ์ในการตอกกระดาษ 4 อย่างคือ ค้อน, เขียง, ตัวเดินมุก (ตัวตุ๊ดตู่หัวแหลมมน) และกระดาษ

4.1. ขั้นตอนการขุดหนก คือ การขุดเก็บรายละเอียดส่วนต่างๆ ซึ่งจะเป็นการเก็บรายละเอียดที่มีความอ่อนช้อยของลวดลาย เช่น การขุดยอดกระหนก ยอดหางไหล เพื่อให้มีความแหลมคมของยอด ซึ่งในขั้นตอนการขุดหนกนั้นได้ใช้อุปกรณ์เพียง 3 อย่างคือ มีดขุดหนก, เขียง และกระดาษที่ตอกลวดลายเสร็จเรียบร้อยแล้ว

ตาราง 2 การแสดงขั้นตอนการตอกระดาษของช่างอรุณ แก้วสัตยา

ขั้นตอน	วัสดุ – อุปกรณ์	ภาพประกอบ	การนำไปใช้งาน
การเตรียมกระดาษ	กระดานจัดกระดาน		จัดกระดานให้เท่ากัน

ตาราง 2 (ต่อ)

ขั้นตอน	วัสดุ – อุปกรณ์	ภาพประกอบ	การนำไปใช้งาน
การเตรียมลาย	ภาพร่างกระดาษ		เตรียมลวดลายก่อนตอกกระดาษวางไว้ชั้นบนสุดของกระดาษทองอังกฤษที่เตรียมไว้
	ตัวหมุดกระดาษ		ยึดกระดาษ เพื่อป้องกันไม่ให้กระดาษเคลื่อน
			ยึดกระดาษรอบกระดาษเพื่อป้องกันการเคลื่อน

ตาราง 2 (ต่อ)

ขั้นตอน	วัสดุ – อุปกรณ์	ภาพประกอบ	การนำไปใช้งาน
การตอกกระดาษ	เขียง – ค้อน		-ใช้รองกระดาษ -ใช้ตอกกระดาษ
	ตัวเดินมุก / ตัวตุ๊ดตู่		ใช้เดินมุก หรือเดินจุดไข่ปลา เป็นการสร้างเส้นลวดลายกระดาษ
	สิ่วแต่ละขนาด		เพื่อเป็นการเก็บรายละเอียดของลวดลาย
			นำสิ่วแต่ละขนาดมาตอกตามรอยโค้งของลวดลายแต่ละขนาด

ตาราง 2 (ต่อ)

ขั้นตอน	วัสดุ – อุปกรณ์	ภาพประกอบ	การนำไปใช้งาน
การขุดหนก	มีดขุด/มีดแกะ		เป็นเครื่องมือขุดแกะลวดลายที่มีรายละเอียดลึกๆ
			การแกะลวดลายกระดาษอันสมบูรณ์

อย่างไรก็ตามผลงานลวดลายการตอกกระดาษทองอังกฤษของนายอรุณ ได้มีขนาดและลวดลายตามแบบโลงศพ และได้ติดกระดาษโลงศพได้ 2 รูปแบบดังนี้

รูปแบบที่หนึ่ง เป็นรูปแบบการติดลวดลายอย่างขั้นพื้นฐาน มีเรียงตามแบบตามโครงสร้างสถาปัตยกรรม และเป็นรูปแบบที่ช่างนิยมได้ติดลวดลายขั้นพื้นฐานกัน โดยในการติดลวดลายกระดาษบนโลงศพของช่างรุน มีลวดลายดังนี้

1. ลายที่หนึ่ง ได้แก่ ลายหน้ากระดาน (ประจำยามกล้ามปู, ประจำยามลูกฟัก) ใช้ประกอบเป็นขอบโลงขนาบลายทั้งด้านบน และด้านล่างของโลงศพ

2. ลายที่สอง ได้แก่ ลายลูกหนาบ หรือลายขนาบ ใช้ประกอบขนาบลายช่อ/ลายกรวยเชิง

3. ลายที่สาม ได้แก่ ลายช่อ หรือลายกรวยเชิง ใช้ประกอบขนาบลายท้องของโลง นิยมติดให้ด้านปลายกระหนกหันเข้าด้านใน

4. ลายที่สี่ ได้แก่ ลายท้อง ใช้ประกอบในส่วนท้องของโลงศพ

5. ลายที่ห้า ได้แก่ ลายประจำยามลูกโซ่ ประกอบเป็นหน้ากระดาน แต่ช่างอรุณได้มีการดัดแปรงเป็นลายแนวตั้งเป็นแม่ลายสองชั้น ในกรณีโลงศพมีขนาดยาวกว่าปกติ

6. ลายที่หก ได้แก่ ลายน่องสิงห์ใช้ขนาบลายมุม และ ลายประจำยามลูกโซ่เพื่อเป็นการแบ่งกั้นลวดลาย

7. ลายที่เจ็ด ได้แก่ ลายกาบหรือลายเสา ใช้ประกอบเป็นมุมของโลงทั้งสี่มุม

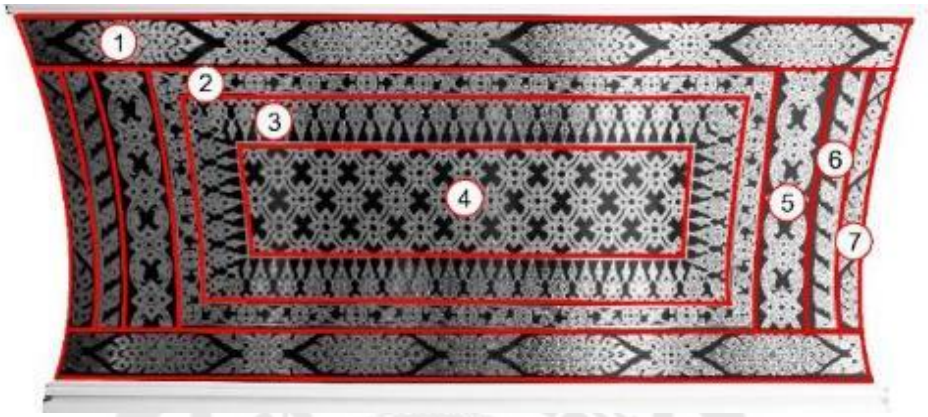

ภาพประกอบ 38 การแสดงลวดลายบนโลงศพรูปแบบที่ 1

ที่มา: ผู้วิจัย, (2562)

รูปแบบที่สอง ในปัจจุบันนั้นช่างรุน ได้มีการสร้างสรรค์การติดลวดลายกระดาษขึ้นมาอีกประเภทหนึ่ง เป็นการติดในแบบลักษณะแบ่งเป็นห้อง 3 ห้อง ซึ่งเป็นการติดลวดลายตามแบบโลงศพดังนี้

1. ลายที่หนึ่ง ได้แก่ ลายหน้ากระดาน (ประจำยามกล้ามปู, ประจำยามลูกฟัก) ใช้ประกอบเป็นขอบโลงขนาบลายทั้งด้านบน และด้านล่างของโลงศพ

2. ลายที่สอง ได้แก่ ลายลูกหนาบ ใช้ประกอบแบบขอบวงในของแม่ลาย

3. ลายที่สาม ได้แก่ ลายกรวยเชิง หรือลายช่อ โดยหันปลายเข้าในท้องโลงทั้ง 2 ด้าน คือ ด้านบน และด้านล่างของลาย

4. ลายที่สี่ ได้แก่ ลายท้อง มักจะนิยมใช้ลายประจำยามก้านแย่ง หรือ ลายดอกก้านแย่ง ใช้ประกอบในส่วนท้องของโลงทั้ง 3 ห้อง

5. ลายที่ห้า ได้แก่ ลายเสา ในโลงลักษณะนี้ช่างรุนได้ใช้ลายก้านต่อดอกหรือด้านต่อกนก มาเป็นการใช้ลายเสา ใช้ประกอบแบ่งกั้นแม่ลาย 3 จุด

6. ลายที่หก ได้แก่ ลายเกรียบเสา ช่างมักจะใช้ลายน่องสิงห์ มาขนาบลายเสาทั้งด้านซ้าย – ด้านขวา

7. ลายที่เจ็ด ได้แก่ ลายมุม มักจะใช้ลายกาบเสามาเป็นลายมุม โดยใช้ในลักษณะการพับครึ่งของลาย นำไปติดมุมของโลงทั้ง 4 ด้าน

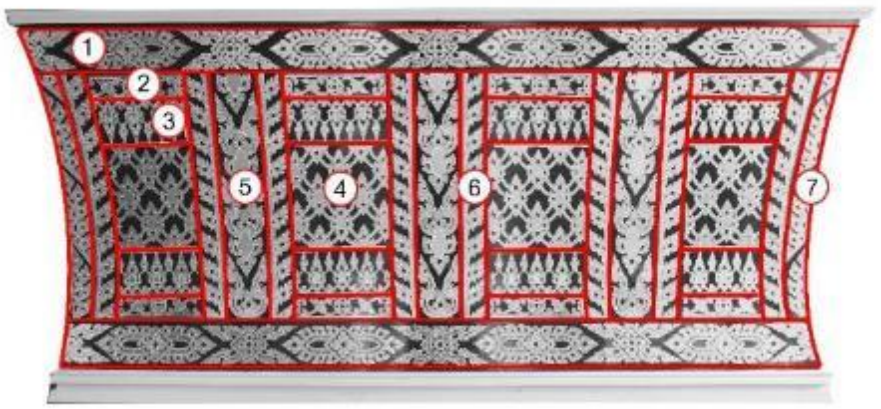

ภาพประกอบ 39 การแสดงลวดลายบนโลงศพรูปแบบที่ 2

ที่มา: ผู้วิจัย, (2562)

สรุปได้ว่ารูปแบบการใช้งานในการประดับประดาตกแต่งโลงศพด้วยลวดลายกระดาษทองอังกฤษทั้ง 2 รูปแบบนั้นผู้วิจัยเห็นว่าการติดไม่ได้แตกต่างกัน เพียงแต่เพิ่มช่องของห้องท้องโลงจาก 1 ห้องเป็น 3 ห้อง เพื่อให้ดูแปลกใหม่ และลวดลายในการติดนั้น คาดว่าน่าจะได้รับการติดแต่ละตำแหน่งมาจากงานสถาปัตยกรรม เพราะได้มีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน ดังนั้นผู้วิจัยได้พบว่าในปัจจุบันนั้นเป็นการติดลวดลายไม่เป็นแบบของโบราณ และปัจจุบันนั้นทางช่างรุนได้ติดแบบไหนก็ได้ แต่เป็นการติดที่ทำให้ลงตัวกับโลงศพ เนื่องจาก ผู้วิจัยได้คิดว่าชาวบ้านทุกวันนี้คงน่าจะไม่มีใครดูออกว่าลวดลายนี้คือลายอะไร

เอกลักษณ์เฉพาะตนของช่างอรุณ แก้วสัตยา

ในการสร้างสรรค์ผลงานของช่างนั้น แต่ละพื้นที่ล้วนแต่สร้างความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตนเพื่อที่จะให้พื้นที่ในชุมชนหรือต่างชุมชน ได้รับรู้ถึงผลงานของช่างแต่ละช่าง ซึ่งในผลงานการตอกกระดาษทองอังกฤษของช่างรุนนั้น ได้มีการสร้างเทคนิคเฉพาะตนของช่างคือ ขั้นตอนก่อนที่จะตอกกระดาษทองอังกฤษ ช่างรุนได้ใช้กระดาษทองอังกฤษจำนวน 100 แผ่น ซึ่งแตกต่าง

จากช่างอื่นซึ่งได้ใช้ประมาณ 70-80 แผ่น และเอกลักษณ์ของช่างรุนที่เป็นที่รู้จักในวงการตอกกระดาษคือการใช้ปากกาแต้มสีแทนการอัดกระดาษ ซึ่งปากกาที่ใช้ในการแต้มสี คือ ปากกาเคมี โดยคุณสมบัติของปากกาเคมีนั้น มีคุณสมบัติมีสีโปร่งไม่ทึบแสง สามารถมองเห็นถึงความแวววความเงาของกระดาษทองอังกฤษ สีไม่ลอกเวลาโดนความชื้น หรือการเปียกน้ำของโลง โดยปากกาเคมีนั้นเป็นปากกาที่เขียนลงกระดาษทองอังกฤษติดดีกว่าปากกาชนิดอื่นๆ สามารถเติมหมึกได้ และที่สำคัญในเทคนิคการแต้มสีลงบนกระดาษทองอังกฤษนั้น ถือว่าเป็นการประหยัดเวลาแทนการอัดกระดาษ

หลักการการแต้มสีของกระดาษทองอังกฤษ

ภาพประกอบ 40 แสดงภาพตัวอย่างของการแต้มสีด้วยปากกาบนลวดลาย

ที่มา: ผู้วิจัย, (2562)

ตาราง 3 แสดงภาพเอกลักษณ์ลวดลายบนกระดาษทองอังกฤษ ของช่างอรุณ แก้วสัตยา

ลำดับ	ชื่อลวดลาย	ภาพประกอบ
1	ลายประจำยามลูกโซ่ (ลายอกไก่)	

ตาราง 3 (ต่อ)

ลำดับ	ชื่อลวดลาย	ภาพประกอบ
2	ลายกระจังตาอ้อย	
3	ลายกรวยเชิง หรือ ลายช่อ	
4	ลายกรวยเชิง หรือ ลายช่อ	
5	ลายกรวยเชิง หรือ ลายช่อ	
6	ลายบัว	

ตาราง 3 (ต่อ)

ลำดับ	ชื่อลวดลาย	ภาพประกอบ
7	ลายกรวยเชิง หรือ ลายช่อ	
8	ลายกาบ หรือ ลายมุม	
9	ลายลูกหนาบ	

ตาราง 3 (ต่อ)

ลำดับ	ชื่อลวดลาย	ภาพประกอบ
10	ลายน่องสิงห์ หรือ ลายแข้งสิงห์	
11	ลายลูกหนาบ หรือลายเสา รูปแบบเครือเถาวัลย์	

ตาราง 3 (ต่อ)

ลำดับ	ชื่อลวดลาย	ภาพประกอบ
12	ลายก้านต่อดอกรูปแบบลักษณะสิงห์หน้าขบ	

ซึ่งในปัจจุบันนั้น นายช่างไม่ค่อยได้ที่จะใช้เทคนิคนี้เนื่องจาก ปากกาเคมีมีกลิ่นที่แรงมาก ถ้าใช้เวลานานอาจจะทำให้เกิดอาการเวียนหัวได้ และทำให้แสบจมูก จึงเป็นเหตุที่ทำให้ช่างรุนไม่ค่อยได้ใช้เทคนิคในการแต้มสีบ่อยนัก แต่จะเป็นการอัดด้วยสีพื้นหลังของโลงศพแทน โดยเพิ่มการบาศก์ของลวดลาย และเติมสีสันโดยการติดดอกด้วยวัสดุจากต้นสำลี เป็นต้น ในผลงานลวดลายกระดาษที่มีเทคนิคการแต้มสีด้วยปากกาเคมีของช่างรุนนั้น ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นเทคนิคที่ดี รวดเร็ว ดูมีสีสันสดใส เป็นลดขั้นตอนในการอัดกระดาษ แต่ผู้วิจัยได้สังเกตมา นายช่างได้ใช้สีเคมีแค่ 2 สีเท่านั้น ซึ่งน้อยมาก ถ้ามีสีอื่น เช่น สีน้ำเงิน สีม่วง อาจจะทำให้กระดาษดูสีสันสดใสมากยิ่งขึ้น

จากโดยรวม ผู้วิจัยพบว่า ในการทำงานของช่างรุนนั้น เป็นการทำงานที่สามารถพบเห็นได้ในชุมชนท่าข้าม และพื้นที่ใกล้ๆ ที่เป็นที่รู้จักในชื่อเสียงของช่าง ซึ่งในงานประดับประดาโลงศพ ช่างรุนได้ออกแบบในการติดตกแต่งโลงศพด้วยกัน 2 แบบ โดยในแบบที่ 2 ที่ช่างรุนได้ติด เป็นช่างผู้เดียวที่ติดรูปแบบนี้ในปัจจุบัน ซึ่งต่างจากช่างอื่นๆ ที่ได้ติดแบบพื้นฐาน สำหรับผู้วิจัยได้มองว่าการติดแบบห้อง 3 ห้องนั้น เป็นการสร้างสรรค์ที่มีการจัดวางในลักษณะแนวตั้ง โดยเป็นการใช้ลวดลายก้านต่อดอกที่มีลักษณะทรงสูงเป็นแนวกั้นระหว่างลายท้องโลง

การศึกษาลวดลายการตอกระดาษของนายช่างสมนึก หนูประพันธ์ ตำบลจะทิ้งพระ อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา

จากที่ผู้วิจัยได้สำรวจลงพื้นที่สัมภาษณ์นายช่างสมนึก หนูประพันธ์ หรือ ช่างนึก โดยเดิมแล้วชุมชนสทิงพระเป็นชุมชนที่ยังคงดำรงประเพณี วัฒนธรรม มีสถานที่พิธีกรรมทางศาสนาค่อนข้างเยอะ แต่ชาวบ้านจะไม่ค่อยให้ความสนใจในงานศิลปะ ซึ่งผลงานศิลปะการตอกกระดาษชาวบ้านในชุมชนจะไม่ค่อยสนใจ และเป็นผลงานที่ชุมชนไม่นิยมนำมาใช้ แต่ผลงานศิลปะการตอกกระดาษของช่างนึก จะเป็นที่รู้จักในพื้นที่บริเวณใกล้เคียงชุมชน และพื้นที่ในจังหวัดพัทลุง

อย่างไรก็ตามการสร้างสรรค์ของช่างนึก โดยช่างจะมีเทคนิควิธีการเฉพาะตนในการสร้างสรรค์ลวดลาย และการนำไปใช้ ในส่วนของผลงานนั้นช่างนึกจะสอดแทรกถึงความหมายของการสร้างสรรค์ผลงาน เช่น ความหมายของสีของโลงศพ, ความหมายการติดตั้งทิศทางของลวดลาย โดยเป็นการจัดองค์ประกอบศิลป์จากนายช่างเอง

กระบวนการสร้างสรรค์ลวดลายกระดาษของช่างนึก เป็นการสร้างสรรค์งานประดับตกแต่งบนโลงศพอย่างเดียว (เป็นการประกอบอาชีพหลักของช่างนึก) แต่ละลวดลายในการสร้างสรรค์จะขึ้นอยู่กับลวดลายของกระดาษ โดยขั้นตอนในการสร้างสรรค์แต่ละลวดลายจะใช้เวลาประมาณ 30-45 นาที บางลวดลายใช้เวลา 1 ชั่วโมง ลวดลายที่ใช้ในการประดับตกแต่งบนโลงศพของช่างนึกมีดังนี้

1. ลายรักร้อยใหญ่
2. ลายรักร้อยเล็ก
3. ลายท้อง
4. ลายเฟื่องอุบะ
5. ลายประจำยามก้านแย่ง
6. ลายประจำยามก้ามปู
7. ลายประจำยามขอสร้อย
8. ลายแก้วชิงดวง (เป็นลวดลายที่ช่างนึกได้ออกแบบเอง)
9. ลายลูกหนาบ หรือลายขนาบ
10. ลายช่อ
11. ลายกาบ
12. ลายลูกฟัก

ตาราง 4 แสดงลวดลายตอกกระดาษทองอังกฤษ

ลำดับ	ชื่อลวดลาย	รูปลวดลาย	ขนาด (ซ.ม.)	การนำไปใช้
1	ลายรักร้อยใหญ่		26.5 × 11.5	ใช้ติดบริเวณเหลี่ยมมุมของโลงทั้งสี่มุม
2	ลายรักร้อยเล็ก		26.5 × 5.5	
3	ลายท้อง (ลูกฟัก)		26.5 × 11.5	ใช้ติดบริเวณท้องลวดลายทิศทางแนวตั้งจนเต็มท้องโลงโลง โดยนำ
4	ลายท้อง		26.5 × 11.5	ใช้ติดบริเวณท้องโลง โดยนำมาติดกันด้านข้างนำมาต่อกันจนเต็มท้องโลง
5	ลายเฟื่องอุบะ		27 × 11	ใช้ห้อยที่ชายคายอดเหมของโลง
6	ลายประจำยามก้านแย่ง		26.8 × 11.5	ใช้ติดบริเวณท้องโลง

ตาราง 4 (ต่อ)

ลำดับ	ชื่อลวดลาย	รูปลวดลาย	ขนาด (ซ.ม.)	การนำไปใช้
7	ลายประจำยามก้ามปู		26.7 × 11.5	ใช้ประกอบหน้ากระดานข้างบนและข้างล่างของโลง
8	ลายประจำยามขอสร้อย		27 × 11.5	ใช้ติดบริเวณท้องโลง
9	ลายแก้วชิงดวง		26.8 × 11.5	ใช้ติดบริเวณท้องโลง
10	ลายลูกหนาบ		26.7 × 5.7	ใช้สำหรับขนาบลายประจำยามเพื่อเป็นกรอบและลายหน้ากระดาน
11	ลายช่อ		26.7 × 11.5	ใช้ติดบริเวณขอบลายท้องเพื่อเป็นกรอบของลายท้องโดยหันยอดออกนอกโลงศพ
12	ลายกาบ		9 × 14	ใช้ติดบริเวณยอดเหมบนโลงศพ

ตาราง 4 (ต่อ)

ลำดับ	ชื่อลวดลาย	รูปลวดลาย	ขนาด (ซ.ม.)	การนำไปใช้
13	ลายลูกฟัก		26 × 9.3	ใช้ประกอบหน้ากระดานข้างบนและข้างล่างของโลง แทรกระหว่างกลางของลายประจำยามก้ามปู

จากตารางภาพแสดงลวดลายการตอกกระดาษทองอังกฤษของนายช่างสมนึก หนูประพันธ์ ชุมชนสทิงพระ จังหวัดสงขลา ผู้วิจัยพบว่าลวดลายกระดาษของช่างนึก เป็นลวดลายที่สามารถพบเห็นได้จากสถาปัตยกรรมทางศาสนาตามโครงสร้างต่างๆ จนนำลวดลายมาสร้างสรรค์ผ่านเทคนิคการตอกกระดาษทองอังกฤษ อย่างไรก็ตามช่างนึกได้สร้างสรรค์ลวดลายกระดาษในแม่ลายพื้นฐานที่สามารถเห็นได้ทั่วไป ช่างนึกได้ออกแบบลวดลายกระดาษเป็นลวดลายเฉพาะตนของช่าง (ช่างนึกได้กล่าวไว้) คือลายแก้วชิงดวง ซึ่งผู้วิจัยได้วิเคราะห์แล้วว่า ลายแก้วชิงดวงนี้ ช่างนึกได้นำลวดลายของประจำยามขอสร้อย และประจำยามก้านแย่ง นำมาผสมผสานและดัดแปลงเสริมแต่งเข้าไป จนเป็นลวดลายใหม่ของช่างนึก

การสร้างสรรค์ผลงานตอกกระดาษของช่างสมนึก ชุมชนสทิงพระ

การสร้างสรรค์ผลงานการตอกกระดาษในชุนสทิงพระ โดยช่างนึกได้เป็นผู้สร้างสรรค์ผลงานที่ชาวบ้านในชุมชนสทิงพระ และพื้นที่ที่ใกล้เคียงสามารถได้เห็นผลงานของช่างนึกตามงานพิธีกรรมทางศาสนาคือ การประดับตกแต่งบนโลงศพ ในอดีตนั้น นายช่างได้ประกอบอาชีพช่างเฟอร์นิเจอร์ ได้เข้าเป็นลูกน้องของพ่อตาในการติดกระดาษทองอังกฤษ จนได้เรียนรู้ทักษะการตอกกระดาษ การนำไปใช้งานต่างๆ จนได้เป็นช่างตอกกระดาษอย่างเต็มตัว และยึดเป็นการประกอบอาชีพหลักของช่างนึก

งานศิลปะการตอกกระดาษทองอังกฤษของช่างนึก มักจะเป็นที่รู้จักในพื้นที่บริเวณใกล้เคียงชุมชนมากกว่าในชุมชนสทิงพระที่นายช่างได้อยู่เนื่องจาก ขาวบ้านในชุมชนสทิงพระจะยึดความทันสมัย และรวดเร็วในการทำงาน โลงศพที่ประดับประดาด้วยวัสดุสติ๊กเกอร์จึงกลายเป็นที่นิยมในชุมชนนั้น แต่ช่างนึกก็ไม่ได้ละทิ้งความเป็นอันโบราณในการสร้างสรรค์ผลงาน ได้มีการหยิบยกในรายละเอียดของลวดลายกระดาษทองอังกฤษมาใส่ในลวดลายของสติ๊กเกอร์ เช่น จุดไข่

ปลาหรือจุดเดินมุกของลวดลายต่างๆ เพื่อเป็นการแสดงรายละเอียดให้เห็นถึงเส้นของลวดลายมากยิ่งขึ้น

ภาพประกอบ 41 แสดงสติ๊กเกอร์ที่ช่างได้ออกแบบ

ที่มา: ผู้วิจัย, (2562)

ภาพประกอบ 42 แสดงภาพบล็อคสกรีนการทำแบบสติ๊กเกอร์

ที่มา: ผู้วิจัย, (2562)

การสร้างสรรค์ผลงานการตอกกระดาษของช่างนึกเป็นลวดลายพื้นฐานที่ได้รับแรงบันดาลใจจากสถาปัตยกรรม และลวดลายจากช่างท่านอื่นๆ ที่ได้ออกแบบ ช่างนึกจึงได้นำลวดลายมาสร้างสรรค์ และนำมาดัดแปลงในการประดับตกแต่งบนโลงศพในรูปแบบวิธีการของนายช่างเอง ซึ่งจะแบ่งลวดลายในการติดบนโลงศพดังต่อไปนี้

1. ลายไทยขั้นพื้นฐาน คือ ลวดลายพื้นฐานของลายไทย ที่สามารถพบเห็นโดยทั่วไปตามอาคารสถานที่หรือสถาปัตยกรรม เช่น โบสถ์ วิหาร ปราสาท พระราชวัง เป็นต้น ช่างนึกได้นำลวดลายไทยขั้นพื้นฐานมาสร้างสรรค์ในกระบวนการตอกกระดาษนั้นมีดังนี้ เช่น ลายดอกประจำยาม, ลายประจำยามก้ามปู, ลายพุ่มทรงข้าวบิณฑ์, ลายกาบ, ลายน่องสิงห์เป็นต้น เป็นลวดลายที่ช่างนึกได้นำมาประดับตกแต่งบนโลงศพทั้งหมด แต่ละลวดลายจะมีหน้าที่ต่างกัน ขึ้นอยู่กับผู้สร้างสรรค์ผลงาน

2. ลายไทยแบบประยุกต์ เป็นลวดลายทีช่างนึกได้ออกแบบเป็นลวดลายที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตนของนายช่างเอง โดยการหยิบยกต้นแบบของลวดลายมาประยุกต์ให้เป็นรูปแบบตามความคิดของช่างเอง ได้แก่ ลวดลายแก้วชิงดวง เป็นลวดลายที่ช่างนึกได้ออกแบบเพื่อนำไปประกอบลวดลายตรงส่วนของลายท้องของโลงศพ

กระบวนการสร้างสรรค์การตอกกระดาษทองอังกฤษของช่างสมนึก หนูประพันธ์

ลวดลายการตอกกระดาษทองอังกฤษที่ช่างนึกได้นำมาใช้ในการประดับตกแต่งบนโลงศพ เพื่อนำผลงานไปประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ที่สามารถพบเห็นได้ในพื้นที่ชุมชนที่มีวิถีชีวิตของคนพื้นบ้าน มีลวดลายไทยพื้นบ้านแบบต้นแบบหรือเป็นแม่ลายพื้นบ้าน นำมาสร้างสรรค์ผ่านกระบวนการเทคนิคการตอกกระดาษทองอังกฤษ ซึ่งวิธีการสร้างสรรค์การตอกกระดาษของช่างนึก เป็นการสร้างสรรค์โดยใช้วิธีการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น ในอดีตนั้นช่างนึกได้ประกอบอาชีพเป็นช่างเฟอร์นิเจอร์ และได้เรียนรู้อาศัยวิชาการตอกกระดาษทองอังกฤษจากพ่อตาของภรรยาช่างนึก จนได้ประกอบอาชีพช่างตอกกระดาษและขายโลงศพเป็นอาชีพหลัก

กระบวนการสร้างสรรค์การตอกกระดาษของช่างนึก โดยพื้นฐานช่างนึกเป็นคนที่ไม่มีพื้นฐานลวดลายไทย ไม่มีความถนัดในการเขียนลวดลาย ช่างนึกได้แก้ไขโดยการนำลวดลายกระดาษมาถ่ายเอกสารเป็นจำนวนหลายชุด เพื่อเป็นการประหยัดเวลาในการเขียนลวดลายไทย ในกระบวนการสร้างสรรค์ผลงานการตอกกระดาษทองอังกฤษของช่างนึก ได้มีขั้นตอนกระบวนการทั้งหมด 7 ขั้นตอนดังนี้

1. ขั้นตอนการเตรียมกระดาษ
2. ขั้นตอนในการเตรียมลวดลาย

3. ขั้นตอนการตอกกระดาษ (เดินมุก)
4. ขั้นตอนการคลี่กระดาษ
5. ขั้นตอนการตอกกระดาษ
6. ขั้นตอนการขุดกระดาษ
7. ขั้นตอนการแกะกระดาษ

1.1 ขั้นตอนการเตรียมกระดาษ ช่างนึกได้เตรียมกระดาษทองอังกฤษโดยแบ่งกระดาษสีทองอังกฤษ กับกระดาษขาวบางแยกออกจากกัน และนำกระดาษมาใส่ในกระดานจัดกระดาษ ซึ่งกระดานของช่างนึกเป็นกระดาษที่สามารถจัดกระดาษได้ 2 ชุดคือ ชุดที่หนึ่งคือจัดกระดาษทองสีทองอังกฤษ และชุดที่สองคือจัดกระดาษขาวบาง

ภาพประกอบ 43 แสดงการเตรียมกระดาษทองอังกฤษ

ที่มา: ผู้วิจัย, (2562)

1.2 หลังจากที่ช่างนึกได้แยกกระดาษออกจากกัน ช่างนึกได้นับกระดาษทองอังกฤษจำนวน 75-80 แผ่น และใช้กระดาษขาวบางที่แยกไว้มารองไว้บนกระดาษทองอังกฤษจำนวน 5 แผ่น ซ้อนสลับกับกระดาษทองอังกฤษไป – มา พร้อมด้วยกระดาษขาวบางรองบนอีกจำนวน 6 แผ่น และลงกระดาษทองอังกฤษเพิ่มอีก 1 แผ่น และวางกระดาษขาวบางรองบนเป็นขั้นตอนสุดท้ายอีก 6 แผ่นเพื่อเป็นการป้องกันกระดาษทะลุจากการตอก

2.1 ขั้นตอนการเตรียมลวดลาย คือการนำกระดาษทองอังกฤษที่ได้เตรียมกระดาษไปก่อนหน้านี้ นำแบบร่างลวดลายที่ช่างได้ถ่ายเอกสารไว้มาวางบนกระดาษขาวบาง (ที่

วางไว้จำนวน 6 แผ่น) ให้เข้ากับรูปของกระดาษ และตอกตัวหมุดอัดกระดาษ ในพื้นที่ของช่องว่างของลวดลายเพื่อเป็นการความคลาดเคลื่อนของกระดาษทองอังกฤษที่เตรียมไว้

ภาพประกอบ 44 แสดงการยึดกระดาษด้วยตัวหมุดกระดาษขาวบาง

ที่มา: ผู้วิจัย, (2562)

3.1 ขั้นตอนการตอกกระดาษสำหรับการเดินมุก คือการเดินมุกหรือเดินจุดไข่ปลานั้น ทางด้านขั้นตอนกระบวนการทำของช่างนึกนั้นได้ใช้ตัวตุ๊ดตู่ 2 หัวที่มีลักษณะหัวปลายแหลมมน และลักษณะหัวมนกลม ซึ่งทั้งสองลักษณะมีความแตกต่างกัน ในลักษณะหัวปลายแหลมมน ใช้สำหรับการตอกกระดาษที่มีลักษณะเนื้อแข็งเช่น กระดาษทองน้ำโกลว หรือกระดาษฟอยล์สีต่างๆ เป็นต้น เนื่องจากการตอกกระดาษให้เกิดลวดลายของการเดินมุกหรือจุดไข่ปลา การที่จะใช้ลักษณะของตุ๊ดตู่นั้น ช่างนึกจึงใช้ตุ๊ดตู่ในลักษณะหัวปลายแหลมมนเพื่อเป็นการตอกกระดาษได้ง่าย และความแหลมของตุ๊ดตู่ สามารถตอกลงกับกระดาษได้ดีกว่ากระดาษทองอังกฤษ ต่างจากตัวตุ๊ดตู่ที่มีลักษณะหัวมนกลม ที่ใช้ตอกสำหรับกระดาษทองอังกฤษ เนื่องจากกระดาษทองอังกฤษเป็นกระดาษที่มีลักษณะบางมาก ช่างนึกจึงต้องใช้ตัวตุ๊ดตู่ที่มีลักษณะหัวมนกลมมาตอกลงบนกระดาษทองอังกฤษเพื่อไม่ให้กระดาษขาด ทะลุ และเสียหาย ลักษณะหัวมนกลมนี้ สามารถรองรับน้ำหนักของค้อนได้ดีกว่าลักษณะหัวปลายแหลมมน ซึ่งจะขึ้นอยู่กับลักษณะของกระดาษแต่ละชนิด

ภาพประกอบ 45 แสดงภาพตุ๊ดตู่ 2 ขนาด คือปลายแหลมมน, ปลายแหลมเล็ก

ที่มา: ผู้วิจัย, (2562)

ซึ่งในขั้นตอนการตอกกระดาษสำหรับตัวเดินมุกนั้น ช่างนึกจะตอกตามแบบร่างของลวดลายกระดาษ โดยตอกจากเส้นรอบนอกและตั้งตัวตุ๊ดตู่ในลักษณะของมุม 90 องศา เพื่อที่จะให้ตัวลวดลายได้มีลักษณะที่เด่น นูนกลมสวยงาม ช่างนึกจะตอกตัวไข่ปลาให้เสร็จทั้งลวดลาย และตอกในส่วนของรายละเอียดของลวดลายคือ เส้นแรต่างๆ ที่อยู่ในลวดลายนั้นๆ จนเสร็จ และลงน้ำหนักอย่างพอดี อย่าลงน้ำหนักข้อมือมากเกินไป เพราะจะทำให้กระดาษอังกฤษที่จัดไว้แตกเสียหายได้ หลังจากตอกเสร็จสามารถตรวจเช็คายละเอียดการตอกได้โดยกลับหน้าของกระดาษ และสังเกตว่าส่วนไหนที่ยังไม่ได้ตอก ก็ต้องกลับไปตอกใหม่

ภาพประกอบ 46 แสดงการตอกกระดาษลวดลายด้วยตุ๊ดตู่ปลายแหลมมน

ที่มา: ผู้วิจัย, (2562)

4.1 ขั้นตอนการคลี่กระดาษ คือขั้นตอนหลังจากกระตอกกระดาษสำหรับการเดินมุกเสร็จแล้ว เนื่องจากกระดาษทองอังกฤษที่ได้ตอกไปนั้น ทำให้กระดาษอัดกันจนแน่นไม่สามารถที่แยกออกกันได้ ช่างนึกได้ใช้วิธีการการคลี่กระดาษโดยการนำตัวหมุดกระดาษที่อัดไว้ออกแค่ครึ่งนึงของกระดาษ และนำลวดลายกระดาษมาตี เคาะกระดาษประมาณ 30 – 40 ครั้ง เพื่อให้กระดาษที่ติดกันได้คลายตัวออกจากกัน และสามารถลอกกระดาษได้ง่ายยิ่งขึ้น ทำแบบนี้สลับกันข้างละฝั่งของลวดลาย

5.1 ขั้นตอนการตอกกระดาษและขุดกระดาษ โดยวิธีการใช้สิ่วและมีดขุด คือการวิธีการตอกกระดาษเพื่อเป็นการแยกลวดลายออกจากกระดาษ และสามารถเห็นลักษณะของลวดลายที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้น โดยใช้สิ่วที่มีหลากหลายขนาดให้เข้ากับความโค้งของลวดลาย

5.2 ในขั้นตอนการตอกกระดาษโดยการใช้สิ่วนั้น ช่างจะยึดกระดาษโดยใช้หมุดกระดาษ อัดจนทั่วพื้นที่ว่างของลวดลาย เพื่อสะดวกในการตอกกระดาษ และไม่ให้ลวดลายแยกตัวออกจากกัน

6.1 ขั้นตอนการขุดกระดาษ คือการเก็บรายละเอียดลวดลายโดยใช้มีดขุดกระดาษ หรือขุดหนก มาเก็บรายละเอียดโดยใช้มีดแกะที่มีลักษณะปลายแหลมคม มีด้ามจับให้เข้ากับรูปมือของช่างเพื่อให้จับถนัดมากยิ่งขึ้น นำมาเก็บรายละเอียดในส่วนของยอดกระหนกเพื่อให้ยอดกระหนกมีความคมชัด และแสดงความลื่นไหลของยอดกระหนกได้ดี

6.2 ในขั้นตอนการขุดกระดาษนั้น ช่างนึกได้รองกระดาษแข็ง 1แผ่นเพื่อไม่ให้ตัวกระดาษอังกฤษไม่เสีย และยึดกระดาษโดยใช้ตัวหมุดกระดาษ หมุดในพื้นที่ช่องว่างของ

ลวดลายกระดาษ และนำกระดาษที่เตรียมไว้มารองบนด้วยเขียงเทียน เพื่อเป็นการป้องกันหน้ามีดขุด และสามารถขุดกระดาษทองอังกฤษได้ลื่นและง่ายมากยิ่งขึ้น

7.1 ขั้นตอนการเก็บรายละเอียด หลังจากช่างได้ขุดกระดาษจนเสร็จสิ้น ช่างจะนำตัวหมุดกระดาษออก พร้อมแกะชิ้นส่วนที่ไม่ต้องการออกจากลวดลาย ตรวจเช็คให้ถ้วนถี่ก่อนที่นำลวดลายไปใช้ในการประดับตกแต่งต่อไป

ตาราง 5 การแสดงวัสดุอุปกรณ์ในขั้นตอนการตอกกระดาษของช่างสมนึก หนูประพันธ์

ขั้นตอน	วัสดุ – อุปกรณ์	ภาพประกอบ	การนำไปใช้งาน
1. ขั้นตอนการเตรียมกระดาษ	กระดานจัดกระดาษ		จัดระเบียบของกระดาษ ,แบ่งแยกกระดาษทองอังกฤษและกระดาษขาวบางออกจากกัน
	กระดาษทองอังกฤษ		
2. ขั้นตอนการเตรียมลวดลาย	ตัวอย่างลวดลาย		แบบร่างของลวดลาย
	ตัวหมุดกระดาษ		ใช้สำหรับการเย็บกระดาษเพื่อป้องกันเคลื่อนตัวของกระดาษ

ตาราง 5 (ต่อ)

ขั้นตอน	วัสดุ – อุปกรณ์	ภาพประกอบ	การนำไปใช้งาน
3. ขั้นตอนการตอกกระดาษ (เดินมุก)	ค้อน-เขียง		ใช้สำหรับตอกกระดาษ – และรองกระดาษ
	ตุ๊ดตู่		ใช้สำหรับการเดินมุกหรือจุดไข่ปลา
4. ขั้นตอนการคลี่กระดาษ			ทำหน้าที่เพื่อคลายกระดาษออกจากกัน
5. ขั้นตอนการตอกกระดาษ (สิ่ว)	ค้อน-เขียง		ใช้สำหรับตอกกระดาษ – และรองกระดาษ
	สิ่วแต่ละขนาด		ใช้สำหรับตอกลวดลายกระดาษให้เข้ากับความโค้งของลวดลาย

ตาราง 5 (ต่อ)

ขั้นตอน	วัสดุ – อุปกรณ์	ภาพประกอบ	การนำไปใช้งาน
6. ขั้นตอนการขุดกระดาษ	เขียงเทียน		ใช้สำหรับรองกระดาษและป้องกันหน้ามีดขุด สามารถให้การขุดกระดาษลื่นไหลมากขึ้น
	มีดขุด		ใช้สำหรับขุดหนกหรือขุดหระดาษในส่วนที่เป็นยอดกระหนก
ขั้นตอนการเก็บรายละเอียด			ใช้สำหรับการเก็บรายละเอียด โดยมีกระดานเทียนเป็นตัวรองกระดาษเพื่อรักษษหน้ามีดและทำให้การขุดกระดาษง่ายยิ่งขึ้น

กระบวนการสร้างสรรค์ผลงานด้วยเทคนิควิธีการตอกกระดาษทองอังกฤษของช่างนึก ชุมชนสทิงพระ ได้แสดงให้เห็นถึงรายละเอียดความประณีตละเอียดลออของลวดลายบนกระดาษทองอังกฤษ ที่นายช่างได้สร้างสรรค์ขึ้นมา โดยการแสดงฝีมือในการสร้างสรรค์นั้นช่างนึกได้มีเทคนิคที่คล้ายคลึงกับช่างท่านอื่นๆ ต่างจากขั้นตอนบางขั้นตอนและวัสดุอุปกรณ์ในการสร้างสรรค์เท่านั้น ซึ่งในการนำผลงานการตอกกระดาษของช่างนึกนั้น นายช่างจะนำผลงานไปประดับประดาตกแต่งบนโลงศพเป็นหลัก และยึดเป็นอาชีพหลักของนายช่าง ในการประดับตกแต่งลวดลายบนโลงศพนั้น ช่างนึกได้มีการสร้างสรรค์หลากหลายรูปแบบไม่ว่าจะเป็นการตกแต่งกับกระดาษทองอังกฤษ , การตกแต่งด้วยสติ๊กเกอร์, การตกแต่งด้วยกระดาษสีโปสเตอร์, การตกแต่งด้วยกระดาษห่อของขวัญเป็นต้น

ในการนำผลงานไปใช้งานในการประดับตกแต่งบนโลงศพของช่างนึกนั้น ได้มีหลากหลายรูปแบบในการสร้างสรรค์อย่างที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น ซึ่งในการสร้างสรรค์ในแต่ละผลงานการติดลวดลายกระดาษได้มีความติดที่ต่างกันในรูปแบบโลงอื่นๆ โดยรูปแบบผลงานที่สามารถพบเห็นได้บ่อยนัก ของช่างนึก ได้มีวิธีการประดับตกแต่งโลงศพได้ 3 รูปแบบดังนี้

รูปแบบแรก คือการติดลวดลายกระดาษทองอังกฤษผสมผสมกับกระดาษสีโปสเตอร์สี ซึ่งได้มีการติดลวดลายตามรูปแบบโครงสร้างสถาปัตยกรรมของศาสนาพุทธ ซึ่งช่างนึกได้มีการดัดแปลงเสริมแต่งกระดาษสีโปสเตอร์ผสมสานกับกระดาษทองอังกฤษ เพื่อเพิ่มสีสันให้โลงศพให้ดูโดดเด่นมากยิ่งขึ้น ในรูปแบบนี้นายช่างได้นำกระดาษสีโปสเตอร์มาใช้ในการประดับตกแต่งโลงศพนั้น ช่างนึกได้หยิบความหมายของคนจีนที่ว่า สีแดงคือ สีมงคล เพื่อที่จะเป็นส่งคนตายไปที่สุขไม่ทุกข์ เลยนำความหมายของสีต่างๆ มาสร้างสรรค์ผลงานในรูปแบบของนายช่างเอง ซึ่งในการติดลวดลายกระดาษทองอังกฤษรูปแบบแรกนั้น นายช่างได้สร้างสรรค์การติดกระดาษดังต่อไปนี้

ลายที่หนึ่ง ลายหน้ากระดานหรือลายหน้าดาน ได้ใช้ลวดลายประจำยามก้ามปู และประจำยามลูกฟัก ใช้ประกอบเป็นขอบโลงขนาบด้านบน กับด้านล่างของโลงศพ และติดบริเวณของเกรียบเสา ที่อยู่ในระหว่างของลายลูกหนาบหรือลายขนาบ

ลายที่สอง ลายลูกหนาบหรือลายขนาบ จะใช้เป็นกรอบของแม่ลาย คือ ลายท้อง และลายกรวยเชิง

ลายที่สาม ลายกรวยเชิงหรือลายช่อ เป็นลวดลายที่ใช้ในการเป็นกรอบของลายท้อง โดยช่างนึกจะหันปลายยอดกรวยเชิงออกนอกโลงศพ

ลายที่สี่ ลายท้อง ในรูปแบบนี้นายช่างได้ใช้ลวดลายพุ่มข้าวบิณฑ์ในการติดในส่วนบริเวณท้องโลง โดยนำมาต่อกันจนเต็มพื้นท้องโลง

ลายที่ห้า ลายเสา โดยช่างนึกจะนำลวดลายของกระดานคือ ลายประจำยามก้ามปูและลายประจำยามลูกฟัก มาเสริมแต่งเป็นลายเสา โดยหันทิศทางติดกระดาษเป็นแนวตั้งโดยมีลายลูกหนาบขนาบข้างทั้งสองฝั่ง

ลายที่หก ลายเกรียบเสา นายช่างจะใช้ลายน่องสิงห์หรือลายแข้งสิงห์มาขนาบข้างลายเสา และลายมุม

ลายที่เจ็ด ลายมุม การนำลวดลายรักร้อยมาติดตามบริเวณมุมของโลงศพทั้งสี่มุม โดยช่างจะนำแกนกลางของลวดลายรักร้อยเข้าหามุมของโลงศพ เพื่อง่ายในการติด และทำให้ลวดลายดูมีขนาดเท่ากันทั้งสี่มุม

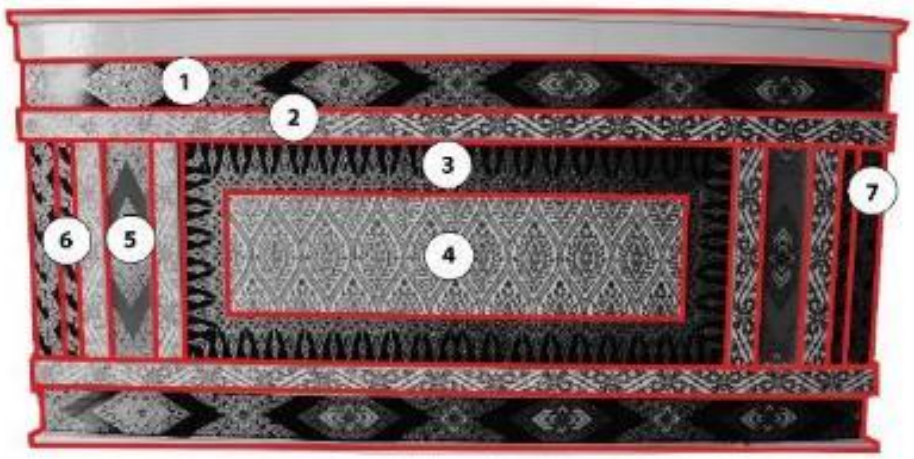

ภาพประกอบ 47 การแสดงติดลวดลายกระดาษทองอังกฤษบนโลงศพรูปแบบที่ 1

ที่มา: ผู้วิจัย, (2562)

รูปแบบที่สอง คือ การติดลวดลายกระดาษทองอังกฤษสีเงินมุก คือการติดลวดลายโดยใช้กระดาษทองอังกฤษสีเงินเพียงสีเดียว โดยติดบนพื้นโลงสีขาวทั้งหมดของโลง รูปแบบนี้ที่ช่างนึกได้ติดสีเงินนั้น นายช่างได้มีรูปแบบในการสร้างสรรค์ผลงานชิ้นนี้คือ ความหมายสีเงินคือ ความสงบสุขของผู้ตายไม่มีความทุกข์ให้ไปอย่างสงบสุข (นายช่างได้กล่าวไว้) ช่างนึกได้นำสีเงินและสีขาวเป็นตัวแทนความหมายความสงบสุขผ่านผลงานการประดับตกแต่งบนโลงศพ การติดลวดลายกระดาษทองอังกฤษในรูปแบบสีเงินมุก นายช่างได้สร้างสรรค์การติดลวดลายกระดาษทองอังกฤษดังต่อไปนี้

ลายที่หนึ่ง ลายหน้ากระดานหรือลายหน้าดาน ได้ใช้ลวดลายประจำยามก้ามปู และประจำยามลูกฟัก ใช้ประกอบเป็นขอบโลงขนาบด้านบน กับด้านล่างของโลงศพ และติดบริเวณของเกรียบเสา ที่อยู่ในระหว่างของลายลูกหนาบหรือลายขนาบ

ลายที่สอง ลายลูกหนาบหรือลายขนาบ จะใช้เป็นกรอบของแม่ลาย คือ ลายท้อง และลายกรวยเชิง

ลายที่สาม ลายกรวยเชิงหรือลายซ่อ เป็นลวดลายที่ใช้ในการเป็นกรอบของลายท้อง โดยช่างนึกจะหันปลายยอดกรวยเชิงออกนอกโลงศพ

ลายที่สี่ ลายท้อง ในรูปแบบนี้นายช่างได้ใช้ลวดลายดอกประจำยามก้านแย่งในการติดในส่วนบริเวณท้องโลง โดยนำมาต่อกันจนเต็มพื้นท้องโลง

ลายที่ห้า ลายเสา โดยช่างนึกจะนำลวดลายของกระดานคือ ลายประจำยามก้ามปูและลายประจำยามลูกฟัก มาเสริมแต่งเป็นลายเสา โดยหันทิศทางติดกระดาษเป็นแนวตั้ง โดยมีลายลูกหนาบขนาบข้างทั้งสองฝั่ง

ลายที่หก ลายมุม การนำลวดลายพุ่มข้าวบิณฑ์มาติดตามบริเวณมุมของโลงศพทั้งสี่มุม โดยช่างจะนำแกนกลางของลวดลายข้าวบิณฑ์เข้าหามุมของโลงศพ เพื่อง่ายในการติดและทำให้ลวดลายดูมีขนาดเท่ากันทั้งสี่มุม

เอกลักษณ์เฉพาะตนของช่างสมนึก หนูประพันธ์

ในการสร้างสรรค์ผลงานของช่างนึกนั้น โดยในพื้นที่สทิงพระ และบริเวณใกล้เคียงต่างเป็นที่รับรู้กันว่าผลงานสร้างสรรค์ชิ้นนี้เป็นของใคร ซึ่งในผลงานการตอกกระดาษของช่างนึกนั้นได้มีการสร้างเอกลักษณ์ได้ 3 หลักคือ การแสดงลวดลายของกระดาษทองอังกฤษ, การใช้วัสดุอุปกรณ์ และการใช้กระดาษสีหรือการอัดสี

เอกลักษณ์แรกของช่างนึกคือ การแสดงลวดลายของกระดาษทองอังกฤษ ที่ได้แสดงถึงรายละเอียดของลวดลาย แม้กระทั่งเส้นแร (แรเงา) ทุกๆ เส้นของลวดลายจุดเดินมุก หรือร่องรอยการตอกกระดาษด้วยตุ๊ดตู่ล้วนเป็นขนาดเดียวกันทั้งลวดลาย ขนาดช่องไฟในลวดลายจะเห็นได้น้อย แต่จะแสดงรอยมุกได้ชัดเจน ซึ่งเป็นผลทำให้กระดาษทองอังกฤษกระทบแสงได้ดีขึ้น และลวดลายกระดาษทองอังกฤษชื่อว่า ลวดลายแก้วชิงดวง เป็นลวดลายที่ช่างนึกได้ออกแบบเอง (ช่างนึกได้กล่าว) ซึ่งเป็นลวดลายที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับลวดลายประจำยามขอสร้อย โดยลวดลายนี้มักจะนำไปประกอบส่วนท้องโลงศพ

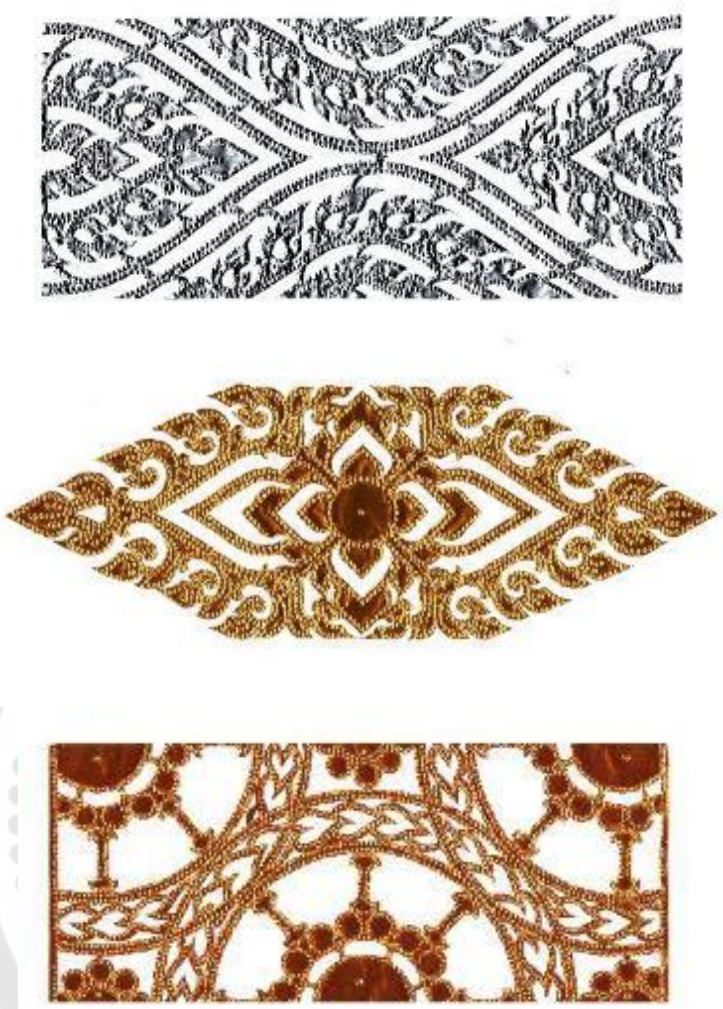

ภาพประกอบ 48 แสดงรายละเอียดของลวดลายกระดาษทองอังกฤษ ที่ลงเส้นแรง

ที่มา: ผู้วิจัย, (2562)

เอกลักษณ์ที่สองคือ การใช้วัสดุอุปกรณ์ ช่างนึกนั้นได้มีการดัดแปลงตัวสิ่วขนาดหน้ากว้าง 9.5 ซม. สูง 5 ซม. เพื่อเป็นการตอกตัดแบ่งกระดาษ หรือแบ่งครึ่งของกระดาษทองอังกฤษให้มีขนาดเท่านั้น และเป็นประหยัดเวลาในการทำงานของช่าง โดยช่างจะตอกจากต้นลายไปจนถึงท้ายของลวดลายและนำทั้งสองมาต่อกันจนเป็นลวดลายเดียวกัน

ภาพประกอบ 49 แสดงสิ่วหน้ากว้าง

ที่มา: ผู้วิจัย, (2562)

เอกลักษณ์สุดท้ายคือการใช้กระดาษสีหรือการอัดสี เป็นการนำกระดาษสีโปสเตอร์สีสะท้อนแสง เช่น สีเหลืองนีออน, สีเขียวนีออน, สีชมพูนีออน มาอัดสีหรืออัดลวดลายให้เกิดการโดดเด่น เล่นสีสันเพื่อให้ลวดลายดูเป็นจุดเด่นมากขึ้น

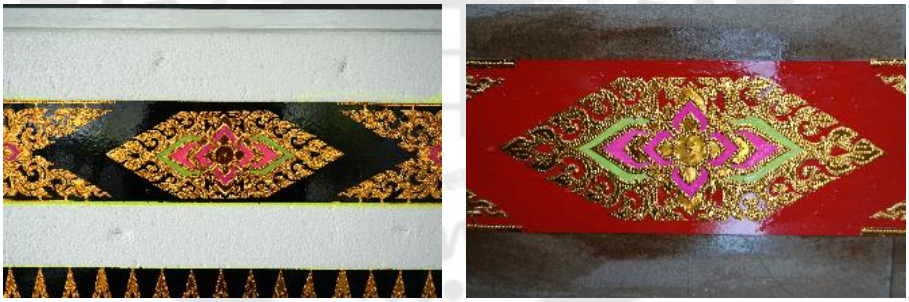

ภาพประกอบ 50 แสดงการใช้กระดาษโปสเตอร์สีสะท้อนแทนการอัดสี

ที่มา: ผู้วิจัย, (2562)

การศึกษาลวดลายการตอกระดาษของนายช่างวินิจ จันทร์เจริญ ตำบล สทิงหม้อ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา

จากที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์ช่างตอกกระดาษ คือ นายวินิจ จันทร์เจริญ หรือ ช่างพุ่ย ในชุมชนสิงหนครนั้น เป็นพื้นที่ที่ยึดติดความเป็นวิถีชีวิตเรียบง่าย ยังคงดำรงความเป็นประเพณีวัฒนธรรมอันเก่าแก่ และเป็นพื้นที่ได้ยึดติดงานศิลปะโบราณ คือ โลงศพที่ประดับประดาด้วยกระดาษทองอังกฤษ และทำให้ทราบว่างานตอกกระดาษของนายช่างนั้น เป็นที่รู้จักในพื้นที่ชุมชนสิงหนคร และพื้นที่ใกล้เคียง

ในงานตอกกระดาษทองอังกฤษนั้นช่างพุ่ยได้สร้างสรรค์ผ่านลวดลาย ซึ่งเป็นลายพื้นฐานของลายไทย ที่สามารถพบเห็นได้ตามสถาปัตยกรรม ตามตำราเรียนต่างๆ จากลวดลายไทยพื้นฐานช่างพุ่ยได้นำมาดัดแปลงนำมาสร้างสรรค์ และนำไปใช้งานประดับตกแต่งโลงศพ โดยงานลวดลายตอกกระดาษของช่างพุ่ยนั้นเป็นลวดลายที่ไม่ได้สื่อความหมายแฝงไว้ แต่เป็นลวดลายที่แสดงถึงความสวยงาม ที่ให้เกียรติแก่ผู้ตาย ช่างพุ่ยจะดูองค์ประกอบโดยรวม ในเรื่องของสี, การจัดวางช่องว่างของกระดาษ, ตำแหน่งพื้นที่ของลวดลาย, รายละเอียดต่างๆ เป็นต้น

ลวดลายตอกกระดาษของช่างพุ่ยนั้นมีดังนี้

1.ลายประจำยามก้ามปู
2.ลายลูกฟัก
3.ลายขนาบ
4.ลายกาบ
5.ลายรักร้อย
6.ลายดือปู
7.ลายดอกร่วง
8.ลายกระจัง
9.ลายเฟื่องอุบะ
10.ลายก้านแย่ง
11.ลายปีกค้างคาว
12.ลายกระจังตาอ้อย

ตาราง 6 แสดงลวดลายกระดาษทองอังกฤษ ของช่างวินิจ จันทร์เจริญ ชุมชนสิงหนคร

ลำดับ	ชื่อลวดลาย	รูปลวดลาย	ขนาด (ซม.)	การนำไปใช้
1	ลายประจำยามก้ามปู		26.6 × 10.2	ใช้ประกอบหน้ากระดานข้างบนและข้างล่างของโลง
2	ลายลูกฟัก	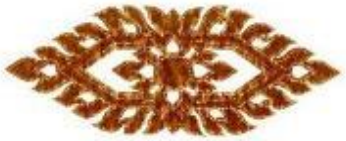	26 × 10	ใช้ประกอบหน้ากระดานข้างบนและข้างล่างของโลง
3	ลายลูกฟัก		19 × 10.4	ใช้ประกอบหน้ากระดานข้างบนและข้างล่างของโลง
4	ลายขนาบ		26.8 × 10.5	ใช้สำหรับขนาบหรือเป็นกรอบลวดลายของลายท้องและลายหน้ากระดาน
	ลายขนาบ		26.8 × 10.5	ใช้สำหรับขนาบหรือเป็นกรอบลวดลายของลายท้องและลายหน้ากระดาน
5	ลายกาบ		26.8 × 10.5	ใช้ติดบริเวณเหลี่ยมมุมของโลงทั้งสี่มุม

ตาราง 6 (ต่อ)

ลำดับ	ชื่อลวดลาย	รูปลวดลาย	ขนาด (ซม.)	การนำไปใช้
6	ลายรักร้อย			ใช้ขนาบขอบลายอกไก่ ตามมุมโลงศพ
7	ลายดือปู		10.5 × 20	ใช้สำหรับแบ่งเป็นลายเสา
8	ลายดือปู		8.8 × 15	ใช้สำหรับแบ่งเป็นลายเสา
9	ลายดอกร่วง		7.8 × 10.6	ใช้ประกอบลายท้องของโลงศพ โดยติดเว้นช่องไฟห่างๆกัน ให้เต็มทั่วท้องโลง
	ลายดอกร่วง		6 × 11.5	ใช้ประกอบลายท้องของโลงศพ โดยติดเว้นช่องไฟห่างๆกัน ให้เต็มทั่วท้องโลง
	ลายดอกร่วง		6 × 12	ใช้ประกอบลายท้องของโลงศพ โดยติดเว้นช่องไฟห่างๆกัน ให้เต็มทั่วท้องโลง

ตาราง 6 (ต่อ)

ลำดับ	ชื่อลวดลาย	รูปลวดลาย	ขนาด (ซม.)	การนำไปใช้
10	ลายกระจังปฏิญาณ		6 × 13	ใช้ประกอบติดยอดเหม หรือหลังคาของโลงศพ (แทนลายกระจังปฏิญาณปรับเปลี่ยนให้เข้ากับยอดเหม)
	ลายกระจังปฏิญาณ		9.7 × 16	
11	ลายเฟื่องอุบะ		24 × 11.5	ใช้ห้อยที่ชายคายอดเหมของโลงหรือใช้ห้อยระยา
12	ลายก้านแย่ง			
13	ลายปีกค้างคาว		11.2 × 17.6	
14	ลายกระจังตาอ้อย		26.8 × 3.4	ใช้ติดเครื่องยอดของโลงศพ

ตาราง 6 (ต่อ)

ลำดับ	ชื่อลวดลาย	รูปลวดลาย	ขนาด (ซม.)	การนำไปใช้
15	ลายอกไก่ (ประจำยามลูกโซ่)		26.8 × 11.4	เป็นลายหน้ากระดาน นำไปพับครึ่ง และนำไปติดตรงเหลี่ยมแนวบนกลางฐานของโลง หรือนำไปติดตรงหน้ากระดานยอดเหม
16	ลายน่องสิงห์		26 × 5.6	
17	ลายกรวยเชิง		27 × 11.4	ใช้ประกอบล้อมรอบลายท้องโลง ทั้ง 4 ด้าน
18	ลายกรวยเชิง		27 × 11.4	ใช้ประกอบล้อมรอบลายท้องโลง ทั้ง 4 ด้าน
19	ลายท้อง		26.6 × 11.4	ใช้ประกอบลายท้องโดยติดหันหน้าเข้าหากัน ซึ่งติดกันแล้วจะได้ลวดลายดอกก้านแย่ง

จากตารางการแสดงลวดลายกระดาษทองอังกฤษ ของนายช่างวินิจ จันทร์เจริญ ชุมชนสิงหนคร จังหวัดสงขลา ผู้วิจัยพบว่าลวดลายกระดาษของช่างพุ่ยนั้น เป็นลวดลายที่สามารถพบเห็นได้ทั่วไปตามโครงสร้างสถาปัตยกรรม แต่ได้มีการดัดแปลงนำลวดลายมาใช้ประกอบบนโลงศพ ซึ่งได้มีการประยุกต์แตกต่างจากช่างอื่น โดยนำลายดอกร่วง มาใช้ประกอบบนท้องโลง เนื่องจากช่างอยากให้เห็นพื้นท้องโลง และให้เห็นจังหวะการวาง แต่จังหวะการบาศก์ของลวดลายให้เห็นชัดเจนมากยิ่งขึ้น ซึ่งได้แตกต่างจากช่างอื่นๆ ล้วนใช้ลายประจำยามก้านแย่งเป็นลายท้องกันเป็นส่วนใหญ่

การสร้างสรรค์ผลงานตอกกระดาษของช่างวินิจ จันทร์เจริญ

การสร้างสรรค์งานตอกกระดาษของช่างวินิจ จันทร์เจริญนั้น ได้มีการสร้างสรรค์ผลงานการตอกกระดาษ นำไปใช้งานตามประเพณีต่างๆ เช่น งานประดับตกแต่งบนเรือพระในประเพณีงานบุญลากพระ (เรือทางบก), งานบุญสรงน้ำพระ และผลงานตอกกระดาษที่สามารถพบเห็นได้บ่อยคือ งานประดับประดาบนโลงศพ

งานตอกกระดาษทองอังกฤษของช่างพุ่ยนั้น สามารถพบเห็นได้ในชุมชนสิงหนครหรือบริเวณใกล้เคียงในพื้นที่จังหวัดสงขลา และต่างจังหวัด ซึ่งในผลงานตอกกระดาษของช่างพุ่ยเป็นที่รู้จักในพื้นที่สงขลาเป็นอย่างมาก เนื่องจากช่างพุ่ยได้เป็นผู้คิดค้นและเริ่มต้นการประดับตกแต่งกระดาษทองอังกฤษบนโลงแอร์เป็นคนแรก (นายช่างกล่าว) โดยในการสร้างสรรค์ผลงานการตอกกระดาษของช่างล้วนเป็นลวดลายตามแบบพื้นฐานที่ได้หยิบยกลวดลายจากสถาปัตยกรรมเข้ามาเกี่ยวข้องกับผลงาน โดยการสร้างสรรค์ลวดลายกระดาษทองอังกฤษของช่างพุ่ยได้มีการถ่ายทอดวิธีการสร้างสรรค์ และการแบ่งลวดลายดังต่อไปนี้

1. ลวดลายไทยแบบขั้นพื้นฐาน เป็นลวดลายไทยที่สามารถพบเห็นได้ตามตำราต่างๆ หรือสามารถสังเกตได้จากสถานที่ต่างๆ เช่นวัดวาอาราม, โบสถ์ หรือตามสถาปัตยกรรมที่ได้ตกแต่งเป็นลวดลายไทยพื้นฐาน ซึ่งในการสร้างสรรค์งานตอกกระดาษของช่างพุ่ยนั้น ได้หยิบยกลวดลายไทยพื้นฐานมาเป็นแม่ลายของโลงศพได้แก่ ลายหน้าดาน (ลายหน้ากระดาน), ลายประจำยามก้ามปู, ลายลูกขนาบ (ลายขนาบ), ลายกรวยเชิง, ลายรักร้อย, ลายกาบ เป็นต้น

2. ลวดลายไทยแบบประยุกต์ เป็นลวดลายที่ช่างพุ่ยได้นำลวดลายขั้นพื้นฐานมาประยุกต์ และนำมาประดับตกแต่งให้เข้ากับลวดลายของช่าง โดยสร้างสรรค์ให้เกิดเอกลักษณ์เฉพาะตนของช่างเอง เช่น ลายดอกร่วง โดยช่างพุ่ยได้นำลวดลายดอกร่วงมาเป็นลายท้องโลงเพื่อที่จะให้เห็นพื้นหลังของท้องโลงมากยิ่งขึ้น และลักษณะการบาศก์ลวดลายดอกร่วง ที่มีการบาศก์ลึกเพื่อให้เห็นลักษณะลวดลายได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

ภาพประกอบ 51 แสดงลวดลายก้านต่อดอกแต่ละรูปแบบ

ที่มา: ผู้วิจัย, (2562)

กระบวนการสร้างสรรค์การตอกกระดาษทองอังกฤษของช่างวินิจ จันทร์เจริญ

ในการสร้างสรรค์ผลงานการตอกกระดาษทองอังกฤษนั้น ช่างพุ่ยได้ศึกษาลวดลายและมีวิธีการเตรียมขั้นตอนในการตอกกระดาษ ซึ่งจะมีจะทั้งหมด 5 ขั้นตอนดังนี้

1. ขั้นตอนการเตรียมกระดาษ
2. ขั้นตอนการเตรียมลาย
3. ขั้นตอนการตอกกระดาษ
4. ขั้นตอนการเก็บรายละเอียด
5. ขั้นตอนการแกะกระดาษ

1.1 ขั้นตอนการเตรียมกระดาษ คือการนำกระดาษทองอังกฤษใส่กระดานจัดกระดาษ โดยกระดานจัดกระดาษของช่างพุ่ยนั้นมีลักษณะมีตะปู ล้อมรอบกระดาษเพื่อเป็นการจัดกระดาษทองอังกฤษให้เท่ากัน ซึ่งช่างได้ใช้กระดาษทองอังกฤษเป็นจำนวน 80 แผ่น โดยจะมีกระดาษเอสี่รองบนกระดาษทองอังกฤษ 1 แผ่นและหลังกระดาษทองอังกฤษ 1 แผ่น หรือจะใช้เป็นแบบร่างลวดลายที่ช่างพุ่ยได้ถ่ายเอกสาร (เป็นการประหยัดเวลาในการทำงาน) การที่นำกระดาษเอสี่มารองไว้เพื่อป้องกันกระดาษทองอังกฤษทะลุ (เนื่องจากกระดาษทองอังกฤษมีลักษณะที่บางมาก) ซึ่งไม่จำเป็นต้องใช้กระดาษขาวบางสลับกับกระดาษทองสลับไป-มา

2.1 ขั้นตอนการเตรียมลาย คือการเตรียมกระดาษ หรือการเตรียมแบบร่างของลวดลายกระดาษทองอังกฤษที่ช่างได้ เขียนลวดลายและถ่ายเอกสารเก็บไว้ เพื่อเป็นการ

ประหยัดเวลาในการทำงานมากขึ้น โดยการนำแบบร่างของลวดลายมาวางบนกระดาษทองอังกฤษที่เตรียมไว้ในกระดานจัดกระดาน พร้อมด้วยเย็บกระดาษโดยใช้แม๊กซ์ ซึ่งจะเย็บให้ทั่วทุกมุม และเย็บในช่องว่างของลวดลาย เพื่อเป็นการป้องกันกระดาษคลาดเคลื่อน ก่อนที่เริ่มในขั้นตอนตอกกระดาษ

3.1 ขั้นตอนการตอกกระดาษ คือ การตอกกระดาษหลังจากที่ได้เตรียมกระดาษทองอังกฤษพร้อมแบบร่างเสร็จเรียบร้อย ในขั้นตอนนี้ได้ใช้อุปกรณ์ได้แก่ สิ่ว ตัวเดินมุก ค้อน และเขียง ซึ่งในวิธีการตอกกระดาษของช่างนั้นได้แบ่งเป็น 2 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนแรกใช้มุกเดินเส้นเป็นจุดไข่ปลาเพื่อแสดงลักษณะของลวดลาย และขั้นตอนการใช้สิ่วตอกกระดาษ (แต่ละขนาดให้เข้ากับความโค้งของลวดลาย) เพื่อเป็นการแบ่งลวดลาย และให้เห็นลักษณะลวดลายที่ชัดเจนยิ่งขึ้น

4.1 ขั้นตอนเก็บรายละเอียด คือ การนำผลงานที่เดินมุกและตอกตัวสิ่ว จนหมดลวดลาย ช่างจะเก็บรายละเอียด โดยการตัดลวดลาย ช่องว่างของลวดลายที่ไม่ต้องการออก และแยกกระดาษทองอังกฤษออกจากกัน จนได้ลวดลายที่เสร็จอันสมบูรณ์

5.1 ขั้นตอนการแกะกระดาษ คือ การนำกระดาษทองอังกฤษที่ได้ผ่านกระดาษ และเก็บรายละเอียดเสร็จเรียบร้อยแล้ว ช่างจะนำกระดาษออกมาคลายกระดาษให้แยกตัวออกจากกัน และแกะกระดาษออกมาทีละแผ่น เพื่อเป็นการนำกระดาษทองอังกฤษมาเก็บไว้ใช้งานต่อไป

ตาราง 7 การแสดงขั้นตอนการตอกกระดาษของช่างวินิจ จันทร์เจริญ

ขั้นตอน	วัสดุ – อุปกรณ์	ภาพประกอบ	การนำไปใช้งาน
การเตรียมกระดาษ	กระดานจัดกระดาษ		จัดกระดานให้เท่ากันทุกแผ่น 80 แผ่น

ตาราง 7 (ต่อ)

ขั้นตอน	วัสดุ – อุปกรณ์	ภาพประกอบ	การนำไปใช้งาน
การเตรียมลวดลาย	แบบร่างลวดลาย		เตรียมลวดลาย โดยใช้แบบร่างวางบนกระดาษทองอังกฤษที่เตรียมไว้
	ที่เย็บกระดาษ		เย็บกระดาษป้องกันกระดาษไม่ให้เคลื่อน
			เย็บกระดาษให้ทั่วมุมกระดาษ และช่องว่างของลวดลาย
การตอกกระดาษ	สิ่ว (แต่ละขนาด)		ใช้ในการตอกตามลวดลายต่างๆ โดยใช้สิ่วแต่ละขนาด ซึ่งจะมีความโค้งของลวดลายไม่เท่ากัน
	ตัวเดินมุก	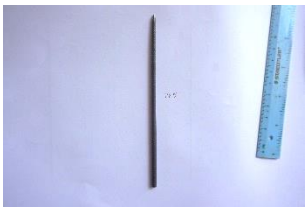	ใช้สำหรับการเดินเส้นของลวดลายกระดาษ
	เขียง – ค้อน		- ใช้รองกระดาษ - ใช้ตอกกระดาษ

ตาราง 7 (ต่อ)

ขั้นตอน	วัสดุ – อุปกรณ์	ภาพประกอบ	การนำไปใช้งาน
	ขี้ผึ้ง		ใช้สำหรับการบำรุงหน้ามีดไม่ให้ชำรุด โดยการขุดลวดลายจะทำให้หน้ามีดลื่น แกะกระดาษได้ง่ายขึ้น
			นำตัวเดินมุก มาเดินเส้นเพื่อแสดงรายละเอียดของลวดลาย
			นำสิ่ว มาตอกเก็บรายละเอียดตามความโค้งของลวดลาย
การเก็บรายละเอียด	สิ่ว – ค้อน		เป็นการเก็บรายละเอียด ตอกส่วนที่ไม่ต้องการออกไปจนได้ลวดลายที่สมบูรณ์
การแกะกระดาษ	กระดาษทองอังกฤษ		คลี่กระดาษให้คลายตัวออกจากกันทีละแผ่น
			การแกะลวดลายเป็นอันเสร็จสมบูรณ์

กระบวนการสร้างสรรค์การตอกกระดาษของนายช่างวินิจ จันทร์เจริญหรือช่างพุ่ย ได้มีขนาด และลวดลายตามแบบผลงานที่นายช่างได้สร้างสรรค์ ซึ่งผลงานที่สามารถพบเห็นได้บ่อย คือ งานประดับตกแต่งโลงศพ นายช่างมีวิธีการประดับตกแต่งโลงศพได้ 2 รูปแบบ คือ รูปแบบการติดลวดลายแบบขั้นพื้นฐาน และการติดลวดลายแบบยื่นมุก

รูปแบบแรก คือรูปแบบการติดลวดลายกระดาษทองอังกฤษขั้นพื้นฐาน ได้มีวิธีการติดตามรูปแบบจากโครงสร้างสถาปัตยกรรม ซึ่งนายช่างได้มีการดัดแปลงตามความต้องการ และหลักวิธีการของนายช่างเพื่อให้เข้ากับรูปแบบการสร้างสรรค์ของโลงศพ ในการติดลวดลายกระดาษทองอังกฤษขั้นพื้นฐานนั้น นายช่างได้นำไปสร้างสรรค์ของลวดลายดังนี้

ลายที่หนึ่ง คือ ลายหน้าดาน / ลายหน้ากระดาน ได้ใช้ลวดลายประจำยามก้ามปู และประจำยามลูกฟัก ใช้ประกอบเป็นขอบโลงขนาบด้านบน และด้านล่างของโลงศพ

ลายที่สอง คือ ลายลูกหนาบ / ลายขนาบ ใช้ประกอบขนาบหรือเป็นกรอบวงในของแม่ลาย

ลายที่สาม คือ ลายกรวยเชิงหรือลายช่อ โดยหันปลายช่อเข้าในท้องโลงทั้งสี่มุม และใช้ประกอบเป็นกรอบแบ่งลวดลายของลายท้อง และลายลูกขนาบ

ลายที่สี่ คือ ลายท้อง ซึ่งนายช่างได้ใช้ลายดอกร่วง ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของช่างที่ใช้ลวดลายนี้ ใช้ประกอบในส่วนท้องของโลงศพ

ลายที่ห้า คือ ลายเสา คือลายก้านต่อดอก จะมีลักษณะลวดลายประจำยามก้ามปูครึ่งซีก โดยสร้างสรรค์นำลวดลายมาต่อกันแนวดิ่ง ให้เป็นลายเสาเพื่อเป็นการแบ่งขั้นลวดลาย

ลายที่หก คือ ลายเกรียบเสา โดยใช้ลายน่องสิงห์หรือลายแข้งสิงห์ มาขนาบข้างลายเสา และลายมุม ใช้แบ่งกั้นลวดลาย

ลายที่เจ็ด คือ ลายมุม ใช้ประกอบเป็นมุมเสาของโลงศพทั้งสี่มุม

ภาพประกอบ 52 แสดงการติดลวดลายกระดาษทองอังกฤษบนโลงศพรูปแบบที่ 1

ที่มา: ผู้วิจัย, (2562)

สรุปได้ว่ารูปแบบการถ่ายทอดการตอกกระดาษ และการนำไปใช้ของช่างพุ่ย ผู้วิจัยพบว่า การสร้างผลงานของช่างพุ่ยนั้นได้มีความแตกต่าง ผิดเพี้ยนจากการถ่ายทอดการตอกกระดาษแบบโบราณ โดยลักษณะการสร้างสรรค์ผลงานของช่างพุ่ยนั้น ได้ใช้วัสดุอุปกรณ์สมัยใหม่ อย่างเช่น การใช้แม๊กซ์เย็บกระดาษ แทนการใช้ตัวหมุดที่ทำจากกระดาษขาวบางซึ่งเป็นกระดาษเหลือใช้จากกระดาษรองของกระดาษทองอังกฤษ ซึ่งเป็นความต้องการของนายช่างที่ต้องการประหยัดเวลาในการทำงาน สิ่งที่ผู้วิจัยได้เห็นความแตกต่างของช่างพุ่ยนั้นคือ ช่างพุ่ยไม่มีความถนัดในการเขียนลวดลายไทย แต่สามารถรู้ และเข้าใจถึงลวดลายแต่ละลวดลาย ตัวช่างเลยแก้ปัญหาโดยการนำลวดลายถ่ายเอกสารเป็นชุด เพื่อเป็นการประหยัดเวลาในการร่างลวดลายก่อนที่จะนำไปสู่การตอกกระดาษ

อย่างไรก็ตามในการนำผลงานไปประดับตกแต่งบนโลงศพ ผู้วิจัยพบว่าการติดลวดลายในรูปแบบของช่างพุ่ย เป็นการติดลวดลายที่สามารถดูลวดลายได้ง่าย สามารถแบ่งแยกลวดลายแต่ละลวดลายได้ เป็นการติดลวดลายที่ดูไม่แน่นและอึดอัดจนเกินไป เนื่องจากช่างได้เว้นช่องไฟในการติดประมาณ 2-3 นิ้ว และเห็นถึงพื้นหลังของโลงศพมากยิ่ง และนี้ถือเป็นเอกลักษณ์ของช่างพุ่ยที่ชาวบ้านในชุมชนต่างรับรู้ถึงผลงานของช่างพุ่ยโดยมองผ่านผลงานเช่นกัน

ดังนั้นในการสร้างสรรค์ผลงานของช่างพุ่ย ผู้วิจัยพบว่าได้มีการผิดเพี้ยนไปบ้าง เนื่องจากชุมชนในสิงหนครเป็นชุมชนที่ยึดความเป็นวิถีชีวิต วัฒนธรรมและประเพณีอันเก่าแก่ แต่

ผลงานศิลปะได้มีการแทรกแซงความเป็นสมัยใหม่เข้าไป เลยทำให้การตอกกระดาษแบบโบราณได้ผิดเพี้ยนหายไป

เอกลักษณ์เฉพาะตนของช่างวินิจ จันทร์เจริญ

การสร้างสรรค์ผลงานของช่างวินิจ จันทร์เจริญนั้น ช่างจะมีการแสดงเอกลักษณ์เฉพาะตนเพื่อที่จะให้ผู้ที่สนใจในงานศิลปะการตอกระดาษหรือชาวบ้านในชุมชนแต่ละชุมชน ได้สัมผัส และได้รับรู้ถึงผลงานของช่าง ผ่านผลงานที่เป็นเอกลักษณ์ที่ช่างพุ่ยได้ถ่ายทอดออกมานั้น ซึ่งช่างจะแสดงเอกลักษณ์ผ่านผลงานดังนี้

1. การบาศก์ลวดลาย ช่างพุ่ยได้มีการสร้างสรรค์ที่มีลักษณะการแสดงลวดลายของกระดาษทองอังกฤษที่ชัดเจน ซึ่งนายช่างได้ใช้วิธีการบาศก์ลวดลายให้มีความลึก เพื่อแสดงให้เห็นถึงสีพื้นหลังกับตัวลวดลายกระดาษได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

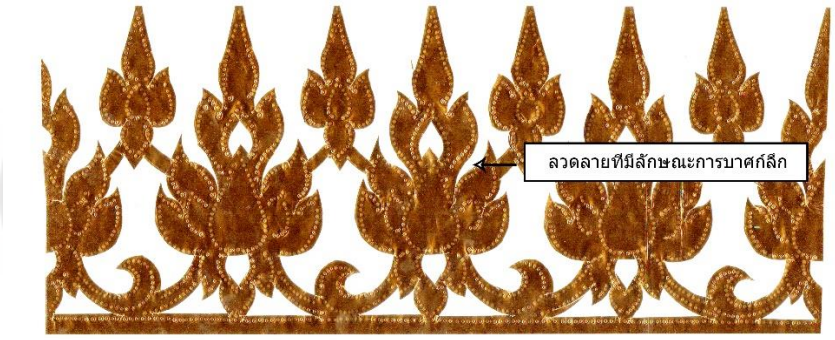

ภาพประกอบ 53 การแสดงความบาศก์ของลวดลาย

ที่มา: ผู้วิจัย, (2562)

2. การแสดงมุก (จุดไข่ปลา) ในผลงานการตอกกระดาษของช่างพุ่ย ได้มีการแสดงรายละเอียดของไข่ปลาหรือตัวเดินมุก ที่มีลักษณะกลม และใหญ่ ตัวเดินมุกค่อนข้างหนัก เพื่อแสดงให้ตัวมุกกระทบแสงกับกระดาษได้เด่นชัดเจนมากยิ่งขึ้น

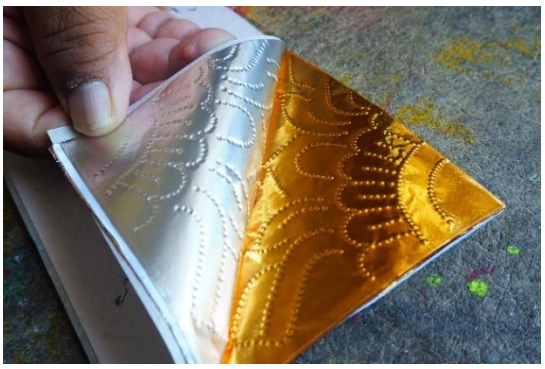

ภาพประกอบ 54 แสดงร่องรอยของการเดินเส้นหรือร่องรอยของมุกที่มีลักษณะเด่นกลม

ที่มา: ผู้วิจัย, (2562)

3. การติดลวดลายในกระบวนการสร้างสรรค์ของนายช่างนั้น ได้มีการสร้างสรรค์การติดลวดลายกระดาษให้ดูไม่ตัน ซึ่งสามารถดูได้จากการเว้นระยะห่างการติดลวดลายที่ไม่แน่นจนเกินไป และสามารถมองเห็นพื้นหลังของพื้นโลงศพ เพื่อแสดงให้เห็นถึงลักษณะของลวดลายกระดาษมากยิ่งขึ้น

ภาพประกอบ 55 แสดงการจัดวางของลวดลายที่เว้นช่องไฟ สามารถเห็นพื้นหลังของโลงได้

ที่มา: ผู้วิจัย, (2562)

4. การเย็บกระดาษ ช่างพุ่ยเป็นช่างที่ริเริ่ม และได้สร้างเทคนิคเอกลักษณ์เฉพาะตน ได้มีทดลองผิดทดลองถูกในการทำงาน ซึ่งสิ่งที่ช่างได้คิดเทคนิคใหม่ๆ ในการสร้างสรรค์งานขึ้น การใช้แม็กซ์เย็บกระดาษแทนการใช้หมุดกระดาษเพื่อเป็นการยึดกระดาษไม่ให้กระดาษเคลื่อนตัวออกจากกัน

ภาพประกอบ 56 แสดงการยึดกระดาษโดยการใช้ลูกแม็กซ์

ที่มา: ผู้วิจัย, (2562)

5. การวางภาพร่างลวดลาย ก่อนที่จะเข้าสู่การตอกกระดาษนั้น การใช้แบบร่างแบบลวดลายถ่ายเอกสารมาวางไว้บนกระดาษทองอังกฤษเป็นจำนวน 80 แผ่น แทนการใช้กระดาษขาวบางรองกระดาษทองอังกฤษสลับไป-มา ซึ่งช่างได้มีการทดลองในการตอก พร้อมลงน้ำหนักของมือช่าง ผลการทดลองทำให้ตัวลวดลายไม่แตก และสามารถเห็นมุกชัดเจน

ภาพประกอบ 57 แสดงการร่างภาพ โดยการใช้ลวดลายที่ถ่ายเอกสาร

ที่มา: ผู้วิจัย, (2562)

กระบวนขั้นตอนวิธีการของช่างพุ่ย สิ่งที่เป็นเอกลักษณ์ของช่างคือ “เวลา” ในการทำงานของช่างพุ่ยเป็นช่างที่ริเริ่ม และได้สร้างเทคนิคเอกลักษณ์เฉพาะตน ได้มีทดลองผิดทดลองถูกในการทำงาน ซึ่งสิ่งที่ช่างได้คิดเทคนิคใหม่ๆ ในการสร้างสรรค์งานขึ้น ซึ่งการสร้างสรรค์ผลงานของช่างพุ่ยนั้น ล้วนเป็นเทคนิควิธีการใหม่ๆ ที่ให้เข้ากับปัจจุบัน ได้นำวัสดุอุปกรณ์สมัยใหม่เข้ามาเพื่อเป็นการประหยัดเวลาในการทำงานมากยิ่งขึ้น

ตาราง 8 แสดงเอกลักษณ์การสร้างสรรค์ผลงานลวดลายการตอกกระดาษ

ลำดับ	เอกลักษณ์	ภาพประกอบ
1	การบาศก์ลวดลาย	
2	การแสดงมุกบนกระดาษ	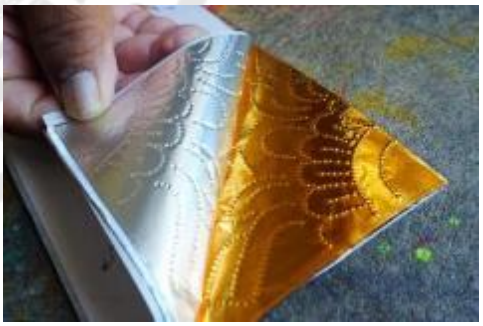

ตาราง 8 (ต่อ)

ลำดับ	เอกลักษณ์	ภาพประกอบ
3	การติดลวดลาย	
4	การเย็บกระดาษ	
5	การวาดภาพร่าง	

บทที่ 5
สรุปผล อภิปราย และข้อเสนอแนะ

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง การถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษ จังหวัดสงขลา มีวัตถุประสงค์ของการวิจัย ขอบเขตการศึกษา และวิธีการดำเนินวิจัยดังนี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษของช่างในจังหวัดสงขลา
2. เพื่อศึกษาลวดลายที่ใช้ในงานตอกกระดาษของช่างในจังหวัดสงขลา

ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัย ได้เจาะจงดำเนินการศึกษาเฉพาะภูมิปัญญาศิลปะการตอกกระดาษในภาคใต้คือ จังหวัดสงขลา ซึ่งได้แบ่งเป็น 3 ขอบเขตดังนี้

1. ขอบเขตด้านประชากร

ประชากรที่ผู้วิจัยศึกษา ได้ใช้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 3 คน โดยเป็นการศึกษาแบบเจาะจง ซึ่งได้เรียนรู้จากแหล่งชุมชม 3 แหล่ง ได้แก่ แหล่งชุมชนท่าข้าม,แหล่งชุมชนสทิงพระ, แหล่งชุมชนสิงหนคร มีนายช่างดังต่อไปนี้

1.1 ช่างอรุณ แก้วสัตยา (ช่างแทงหยวกและช่างตอกกระดาษ)

1.2 ช่างสมนึก หนูประพันธ์ (ช่างตอกกระดาษ)

1.3 ช่างวินิจ จันทร์เจริญ (ศิลปินดีเด่นจังหวัดสงขลา สาขาช่างฝีมือ พ.ศ. 2545)

2. ขอบเขตด้านพื้นที่ พื้นที่ที่ใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่ภายในจังหวัดสงขลา 3 แหล่ง ได้แก่,แหล่งชุมชนท่าข้าม,แหล่งชุมชนสทิงพระ และแหล่งชุมชนสิงหนคร ซึ่งเป็นแหล่งที่มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษจังหวัดสงขลา

3. ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาประเด็นดังต่อไปนี้

3.1 ความรู้ทั่วไปของการตอกกระดาษ

3.2 เทคนิคกระบวนการของการตอกกระดาษ

3.3 ลวดลายของการตอกกระดาษ แบบโบราณ – แบบร่วมสมัย

3.4 กระบวนการถ่ายทอดความรู้

3.5 ความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตนของช่าง

3.6 คุณค่าทางสังคม / วัฒนธรรม / เศรษฐกิจ

3.7 การส่งเสริม การอนุรักษ์ และสืบทอด

วิธีการดำเนินวิจัย

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษภายในพื้นที่จังหวัดสงขลา โดยศึกษาจากเอกสารซึ่งประกอบไปด้วย การศึกษาข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ โดยจะมีการสัมภาษณ์ และสอบถามด้วยตนเอง และการศึกษาจากเอกสารวิจัยซึ่งประกอบไปด้วยเนื้อหาการตอกกระดาษภาคใต้ เทคนิคกระบวนการ และการถ่ายทอดแหล่งข้อมูล

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกกระดาษของเหล่าครูช่างของจังหวัดสงขลา โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกและการสังเกตแบบมีส่วนร่วม

- การสัมภาษณ์เชิงลึก เป็นการสัมภาษณ์ 3 แหล่งชุมชน เพื่อศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษ โดยมีวัตถุประสงค์คือ ค้นหาแนวคิด และข้อมูลของผู้ให้ข้อมูลประกอบของช่างตอกกระดาษ สัมภาษณ์โดยใช้แนวคำถามที่เกี่ยวกับสถานภาพของผู้ให้สัมภาษณ์ ซึ่งเนื้อหาในการสัมภาษณ์จะอยู่ในเนื้อหาครอบคลุมเกี่ยวกับภูมิปัญญาการตอกกระดาษ

- การสังเกตแบบมีส่วนร่วม ผู้วิจัยได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการปฏิบัติสร้างสรรค์ผลงานการตอกกระดาษ เพื่อศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษ จังหวัดสงขลากับช่างโดยตรง

- การสอบถาม เป็นการตั้งคำถาม 4 ประเด็นคือ

1. ด้านการส่งเสริมอนุรักษ์ และสืบทอดศิลปะการตอกกระดาษ
2. ด้านกระบวนการเทคนิค
3. คุณค่าของประเพณีวัฒนธรรม
4. คุณค่าการนำวิชาไปประกอบอาชีพ

การวิเคราะห์ข้อมูล

เมื่อผู้วิจัยได้ข้อมูลจากการศึกษาลงพื้นที่ ศึกษาค้นคว้าที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสอบถามมาวิเคราะห์ โดยแบ่ง 3 ส่วนที่นำมาวิเคราะห์ดังนี้

ส่วนที่ 1

- ด้านความรู้ทั่วไปการตอกกระดาษ
- ด้านเทคนิคกระบวนการของการตอกกระดาษ
- ด้านความเฉพาะตนของช่าง ความเป็นเอกลักษณ์ของช่าง

ส่วนที่ 2

- ด้านลวดลายของการตอกกระดาษ

ส่วนที่ 3

- ด้านการส่งเสริมอนุรักษ์และสืบทอด

สรุปผลการนำเสนอข้อมูล

จากการดำเนินการรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลในการดำเนินการวิจัย ผู้วิจัยทำการรวบรวมข้อมูลที่ได้ทั้งหมดมาเรียบเรียงเพื่อสร้างข้อมูลงานวิจัยเชิงบรรยาย โดยให้ครอบคลุมประเด็นดังนี้

ส่วนที่ 1

- ด้านความรู้ทั่วไปการตอกกระดาษ

ผู้วิจัยใช้วิธีการวิจัยจากการบอกเล่าการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษจากช่าง และศึกษาจากเอกสารจากแหล่งข้อมูลต่างๆ เช่น เอกสารวิจัยที่เกี่ยวข้อง วารสารที่เกี่ยวข้องกับงานตอกกระดาษทองอังกฤษ วารสารเกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรม หนังสือช่างสิบหมู่ หนังสือคำศัพท์ของศิลปะ หนังสือลายไทย ซึ่งในการเก็บข้อมูลในการศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษ มีองค์ประกอบดังนี้

1. ประวัติความเป็นมาของศิลปะการตอกกระดาษทองอังกฤษ
2. การศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษ จังหวัดสงขลา

- ด้านเทคนิคกระบวนการของการตอกกระดาษ

การถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษของนายช่างอรุณ แก้วสัตยา ตำบลท่าข้าม อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ได้เรียนรู้จากการตอกกระดาษจากช่างวิณ ชุมชนน้ำน้อย ฝึกฝนการเขียนลวดลายจากขั้นพื้นฐาน และปฏิบัติงานจริง ซึ่งเป็นการเรียนรู้จากรุ่นสู่รุ่น

1. จุดมุ่งหมายการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษ เป็นการเรียนรู้จากนายช่างไปสู่ลูกศิษย์ พร้อมที่จะถ่ายทอดวิชาความรู้การตอกกระดาษเพื่อเป็นการสืบทอด และอนุรักษ์ความเป็นพื้นบ้าน ความเป็นโบราณไม่ให้หายสาบสูญ

2. กระบวนการถ่ายทอดการตอกกระดาษ ฝึกฝนจากการเขียนลวดลายพื้นฐานให้ชำนาญ และพร้อมที่จะลงมือปฏิบัติงานของจริง เพราะการที่จะลงมือปฏิบัติก่อนอาจจะทำให้ลวดลายเกิดความผิดพลาด เนื่องจากงานกระดาษต้องควบคู่กับลวดลายที่ละเอียดอ่อน

3. เทคนิคกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษ ได้มีการถ่ายทอดในการสาธิต การปฏิบัติงานจริง การบอกเล่าเพื่อให้ปฏิบัติตามคำแนะนำ เป็นการศึกษากระบวนการเรียนรู้สั่งสม

การถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษของนายช่างสมนึก หนูประพันธ์ ตำบลจะทิ้งพระ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ได้เรียนรู้จาก “ครูพักลักจำ” ศึกษาตามงานประเพณีต่างๆ โดยฝึกฝนเป็นเวลา 4-5 ปีจนเป็นช่างอย่างเต็มตัว

1. จุดมุ่งหมายการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษ เรียนรู้จากนายช่างไปสู่ลูกศิษย์ หรือผู้ที่สนใจ เพื่อเป็นการสืบทอด และอนุรักษ์ความเป็นศิลปะพื้นบ้าน เน้นให้ผู้รับสามารถเรียนรู้ ความเข้าใจ มีทักษะ และความสามารถให้การสร้างงาน

2. กระบวนการถ่ายทอดการตอกกระดาษ เริ่มการปฏิบัติการตอกกระดาษก่อนการเขียนลวดลาย ไม่จำเป็นต้องมีพื้นฐานในการเขียนลวดลายก็สามารถทำได้ เป็นการถ่ายทอดที่รวดเร็ว ประหยัดเวลา

3. เทคนิคกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษ เป็นการแสดงให้ดูเป็นตัวอย่าง พร้อมปฏิบัติการตอกกระดาษ โดยมีช่างได้ถ่ายทอดการตอกกระดาษอย่างใกล้ชิด เป็นการถ่ายทอดที่เน้นการปฏิบัติมากกว่าการฝึกฝนจนชำนาญ

การถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษของนายช่างวินิจ จันทร์เจริญ ตำบลสทิงหม้อ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา ได้เรียนรู้จากการสังเกต ครูพักลักจำ ศึกษาตามงานประเพณีต่างๆ จึงนำไปทดลองดัดแปลงเป็นงานของนายช่างจนเกิดความชำนาญและกลายเป็นที่รู้จักของชุมชนสิงหนคร

1. จุดมุ่งหมายการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษ เป็นการถ่ายทอดในรูปแบบจากครูช่างไปสู่ศิษย์ เพื่อเป็นข้อมูลแก่คนรุ่นหลังได้เรียนรู้ และเข้าใจในศิลปะการตอกกระดาษ ของจังหวัดสงขลา

2. กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษ แบ่งเป็น 4 ขั้นตอน ขั้นตอนแรกคือการฝึกเขียนลวดลายไทยเป็นพื้นฐาน เรียนรู้ถึงขนาดสัดส่วน ขั้นตอนที่สองคือการศึกษานอกสถานที่ตามวัด ตามงานประเพณีต่างๆ เพื่อจะศึกษากระบวนการทำงานของช่างตอกกระดาษ และขั้นตอนที่สามคือการเรียนรู้ และเข้าใจ ลงมือปฏิบัติการตอกกระดาษด้วยเทคนิคต่างๆ และขั้นตอนสุดท้ายคือการแกะลายหรือขุดลาย เพื่อที่แสดงถึงความอ่อนช้อยของลวดลาย

3. เทคนิคกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษ เป็นการเริ่มต้นจากการเขียนลาย ตอกกระดาษ การแกะลาย จนสามารถนำไปใช้งานจริง ซึ่งเป็นการถ่ายทอดเทคนิคการปฏิบัติให้ดูเป็นตัวอย่าง พร้อมให้ลูกศิษย์หรือผู้สนใจในงานตอกกระดาษเข้าใจ และสามารถปฏิบัติได้จริง

- ด้านความเฉพาะตนของช่าง ความเป็นเอกลักษณ์ของช่าง

เอกลักษณ์เฉพาะตนของช่างอรุณ แก้วสัตยา ตำบลท่าข้าม จังหวัดสงขลา เป็นการแสดงการตอกกระดาษด้วยจำนวน 100 แผ่น ลักษณะการตอกแสดงความถี่ของการตอกเว้นช่องไฟเป็นระยะที่เท่าๆกัน ลวดลายการเดินมุกมีลักษณะที่มีขนาดใหญ่ ซึ่งทำให้ลวดลายกระทบแสง จึงทำให้มองเห็นลวดลายได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น และเป็นผู้ริเริ่มการนำปากกาเคมีแต้มสีแทนการอัดกระดาษ โดยคุณสมบัติของปากกาเคมี มีความโปร่งไม่ทึบแสง สามารถมองเห็นถึงความแวววาวของกระดาษทองอังกฤษ และไม่หลอกตาเวลากระทบกับแสง

เอกลักษณ์เฉพาะตนของช่างสมนึก หนูประพันธ์ ตำบลจะทิ้งพระ อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา คือการเล่นสีสันของกระดาษโดยใช้กระดาษสีโปสเตอร์สะท้อนแสง เพื่อเป็นการอัดสีลวดลายเพื่อให้ลวดลายมีความเด่น และมีสีสันให้น่ามองมากยิ่งขึ้น และการแสดงลวดลายของกระดาษทองอังกฤษ ที่ได้แสดงถึงรายละเอียดของลวดลาย แม้กระทั่งเส้นแร (แรเงา) ในการตอกเดินเส้นจุดไข่ปลาหรือเดินมุก ช่างจะเส้นตุ๊ดตู่เบอร์เดียวในการเดินเส้นทั้งหมด แม้กระทั่งการลงเส้นแร จึงสามารถมองภาพโดยรวมออกมาค่อนข้างแน่นกันเกินไป สิ่งที่เป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งคือ ลวดลายที่ช่างได้ออกแบบขึ้นคือ “ลวดลายแก้วชิงดวง” เป็นลวดลายที่หยิบยกจากลายประจำยามข้อสร้อยมาดัดแปลงเป็นลวดลายแก้วชิงดวง ซึ่งนำไปประดับตกแต่งส่วนท้องของโลง

เอกลักษณ์เฉพาะตนของช่างวินิจ จันทร์เจริญ ตำบลสะทิ้งหม้อ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา ในการสร้างสรรค์ผลงานการตอกกระดาษของช่างพุ่ย ได้มีการแสดงเอกลักษณ์ผ่านลวดลายที่เห็นได้ชัดคือ การบาศก์ลวดลายที่มีลักษณะคม และลึก จึงทำให้ช่องไฟหรือพื้นหลังของท้องโลง ทำให้ลวดลายกระดาษมีความเด่นชัดมากขึ้น เอกลักษณ์ของช่างคือการเดินเส้นไข่ปลา หรือการตอกมุก ด้วยตุ๊ดตู่ ในการสร้างสรรค์ของช่างจะเป็นการตอกที่หนักแน่นโดยที่ไม่มีกระดาษขาวบางรองสลับกับกระดาษทองอังกฤษเหมือนช่างท่านอื่น แต่ได้แสดงรอยไข่ปลาหรือรอยเดินมุกมีลักษณะที่เด่นชัด เล่นกับแสงได้ดี สิ่งที่เป็นเอกลักษณ์ของช่างพุ่ยนั้นในกระบวนการตอกกระดาษในขั้นตอนของการยึดกระดาษ ช่างได้ใช้เทคนิคการเย็บกระดาษด้วยลูกแม็กซ์แทนการใช้ตัวหมุดกระดาษ เนื่องจากการที่ต้องใช้เวลาในการเจาะ ในการอัดหมุด ช่างพุ่ยได้

คิดค้นเทคนิคใหม่แทนการอัดกระดาษด้วยหมุดเป็นการใช้ลูกแม็กซ์แทน สะดวกและประหยัดเวลาการทำงานได้เป็นอย่างดี

ตาราง 9 แสดงกระบวนการถ่ายทอดการตอกกระดาษของแต่ละช่าง

ลำดับ	ขั้นตอน	ช่างอรุณ	ช่างสมนึก	ช่างวินิจ
1	การเตรียมกระดาษ	เตรียมกระดาษทองอังกฤษ 100 แผ่น (หมดทั้งซองกระดาษ) และรองกระดาษขาวบาง 13 แผ่น ป้องกันการทะลุ	เตรียมกระดาษทองอังกฤษ 75- 80 แผ่น และรองกระดาษขาวบาง 17 แผ่นเพื่อป้องกันการทะลุ	เตรียมกระดาษทองอังกฤษ 80 แผ่น และรองกระดาษเอสี่ 1 แผ่น เพื่อป้องกันการทะลุ
2	การเตรียมลวดลาย	ใช้ลวดลายที่ช่างได้วาดขึ้นมา , บางครั้งได้มีการนำลวดลายที่คัดลอกหรือถ่ายเอกสารมาเตรียมลวดลาย	ใช้ลวดลายที่ทำการคัดลอกหรือถ่ายเอกสารมาเตรียมลวดลาย	ใช้ลวดลายที่ทำการคัดลอกหรือถ่ายเอกสารมาเตรียมลวดลาย
3	การยึดกระดาษ	ใช้ตัวหมุดกระดาษ	ใช้ตัวหมุดกระดาษ	ใช้ลูกแม็กซ์
4	การตอกกระดาษ	ใช้ตุ๊ดตู่ในการตอกกระดาษโดยมีเขียงไม้เป็นตัวรองกระดาษ และค้อนเหล็ก	ใช้ตุ๊ดตู่ในการตอกกระดาษ โดยมีกระดาษพับครึ่งหนาเป็นตัวรอง และใช้ค้อนไม้	ใช้ตุ๊ดตู่ในการตอกกระดาษโดยมีเขียงไม้เป็นตัวรองกระดาษ และค้อนเหล็ก
		ใช้สิ่วหลากหลายเป็นการตัดลวดลายแยกออกจากกัน	ใช้สิ่วหลากหลายเป็นการตัดลวดลายแยกออกจากกัน	ใช้สิ่วหลากหลายเป็นการตัดลวดลายแยกออกจากกัน

ตาราง 9 (ต่อ)

ลำดับ	ขั้นตอน	ช่างอรุณ	ช่างสมนึก	ช่างวินิจ
5	การขุดหนก	ใช้มีดขุดหนกเป็นการเก็บรายละเอียด โดยมีเขียงไม้ที่มีลักษณะหน้าเนื้อนุ่มเป็นตัวรองกระดาษ	ใช้มีดขุดหนกเป็นการเก็บรายละเอียด โดยมีเขียงเทียนเพื่อรักษาหน้ามีด ตอนขุดทำให้ลื่นไหลมากขึ้น	ไม่ได้ใช้มีดขุดหนก ได้ใช้สิ่วเป็นตัวเก็บรายละเอียด

ตาราง 10 แสดงเอกลักษณ์ของช่างแต่ละช่าง

ช่าง	เอกลักษณ์	รูปภาพ
ช่างอรุณ	ใช้ปากกาเคมีแทนการอัดกระดาษ	
ช่างสมนึก	ใช้กระดาษสีโปสเตอร์สะท้อนอัดกระดาษ	
ช่างวินิจ	การบาศก์ลวดลายที่ลึก	

ส่วนที่ 2

- ด้านลวดลายของการตอกกระดาษ

ผู้วิจัยใช้วิธีการลงพื้นที่เพื่อทำการสัมภาษณ์เชิงลึก และสังเกตแบบมีส่วนร่วม เพื่อจะวิเคราะห์เนื้อหาถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษ จังหวัดสงขลา ซึ่งมีองค์ประกอบดังนี้ ลวดลายแบบลายไทยขั้นพื้นฐาน, ลวดลายแบบผสมผสาน และลวดลายแบบประยุกต์

1.การศึกษาลวดลายการตอกกระดาษของนายช่างอรุณ แก้วสัตยา ตำบลท่าข้าม จังหวัดสงขลา

1.1 ลวดลายที่ใช้ในการประดับตกแต่งโลงศพมีดังนี้

1.1.1 ลายก้านต่อดอก /ลายก้านต่อกนก (เป็นลวดลายแบบประยุกต์ ที่ช่างอรุณได้ออกแบบโดยการนำลายก้านต่อดอกมาผสมผสานกับลายกนก)

1.1.2 ลายกลีบบัว

1.1.3 ลายกระจังตาอ้อย

1.1.4 ลายเฟื่อง/ลายกระจังปฏิญาณ

1.1.5 ลายกรวยเชิง

1.1.6 ลายลูกฟัก

1.1.7 ลายรวงผึ้ง/ลายรังผึ้ง

1.1.8 ลายประจำยามก้านแย่ง

1.1.9 ลายประจำยามก้ามปู

1.1.10 ลายอกไก่ (ประจำยามลูกโซ่)

1.1.11 ลายลูกหนาบ

1.1.12 ลายน่องสิงห์

1.1.13 ลายกาบ

1.2 การสร้างสรรค์ผลงานการตอกกระดาษ เป็นการสร้างสรรค์ที่พบเห็นได้บ่อยคือการประดับประดาตกแต่งโลงศพ มีการแบ่งลวดลายดังนี้

1.2.1 ลวดลายไทยขั้นพื้นฐาน สามารถพบเห็นได้ทั่วไป ตามวัด ตามสถาปัตยกรรม

1.2.2 ลวดลายไทยแบบผสมผสาน เป็นลวดลายขั้นพื้นฐานมาดัดแปลงในรูปแบบของช่าง แต่ยังคงความเป็นพื้นฐานเอาไว้อยู่

1.2.3 ลวดลายไทยแบบประยุกต์ เป็นการออกแบบลวดลายเอกลักษณ์เฉพาะตนคือลวดลายก้านต่อดอก มักจะนำไปใช้ในส่วนประกอบของลายเสาโลงศพ

1.3 กระบวนการสร้างสรรค์การตอกกระดาษทองอังกฤษ มี 4 ขั้นตอนดังนี้

1.3.1 ขั้นตอนการเตรียมกระดาษ เป็นการเตรียมกระดาษทองอังกฤษ 100 แผ่นก่อนลงมือการตอกซึ่งแตกต่างจากช่างท่านอื่นๆ ได้ใช้จำนวน 70-80 แผ่น

1.3.2 ขั้นตอนการเตรียมลาย เป็นการเตรียมลวดลายก่อนที่จะนำไปตอก

1.3.3 ขั้นตอนการตอกกระดาษ ในขั้นตอนนี้จะใช้ตุ๊ดตู่ และสิ่วเป็นหลัก

1.3.4 ขั้นตอนการขุดหนก เป็นการเก็บรายละเอียดส่วนต่างๆ ของลวดลาย เก็บรายละเอียดในส่วนที่เป็นยอดกระหนกเพื่อความคมของยอดหางไหล

2. การศึกษาลวดลายการตอกกระดาษของนายช่างสมนึก หนูประพันธ์ ตำบลจะทิ้งพระ อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา

2.1 ลวดลายที่ใช้ในการประดับตกแต่งบนโลงศพมีดังนี้

2.1.1 ลายรักร้อยใหญ่

2.1.2 ลายรักร้อยเล็ก

2.1.3 ลายท้อง

2.1.4 ลายเฟื่องอุบะ

2.1.5 ลายประจำยามก้านแย่ง

2.1.6 ลายประจำยามก้ามปู

2.1.7 ลายประจำยามขอสร้อย

2.1.8 ลายแก้วชิงดวง (เป็นลวดลายที่ช่างนึกได้ออกแบบเอง)

2.1.9 ลายลูกหนาบ หรือลายขนาบ

2.1.10 ลายซ่อ

2.1.11 ลายกาบ

2.1.12 ลายลูกฟัก

2.2 การสร้างสรรค์ผลงานการตอกกระดาษ เป็นการสร้างสรรค์ผลงาน และนำไปประดับประดาตกแต่งบนโลงศพ จากอดีตได้มีการใช้สติ๊กเกอร์ช่างนึกได้ปรับเปลี่ยนสร้างสรรค์เป็นการติดกระดาษทองอังกฤษเพื่อที่จะไม่ละทิ้งความเป็นโบราณ นางช่างนำแรง

บันดาลใจลวดลายมาจากสถาปัตยกรรม และลวดลายจากช่างท่านอื่น มาสร้างสรรค์ ออกแบบในรูปแบบวิธีการของช่าง ซึ่งแบ่งลวดลายดังต่อไปนี้

- ลายไทยชั้นพื้นฐาน เป็นลวดลายไทยพื้นฐานที่สามารถพบเห็นได้ทั่วไปตามตำรา ตามสถาปัตยกรรมวัดวาอาราม มีลวดลายดังนี้ ลายดอกประจำยาม, ลายประจำยามก้ามปู, ลายพุ่มทรงข้าวบิณฑ์, ลายกาบ, ลายน่องสิงห์เป็นต้น

- ลายไทยแบบประยุกต์ เป็นลวดลายที่ช่างนึกได้ออกแบบเฉพาะตน เป็นการหยิบยกต้นแบบของลวดลายมาดัดแปลงให้เป็นรูปแบบเฉพาะของช่างคือ ลายแก้วชิงดวง

2.3 กระบวนการสร้างสรรค์การตอกกระดาษทองอังกฤษ มี 7 ขั้นตอน

2.3.1 ขั้นตอนการเตรียมกระดาษ เป็นการเตรียมกระดาษจำนวน 75-80 แผ่น

2.3.2 ขั้นตอนการเตรียมลวดลาย การนำเอาลวดลายที่ช่างได้ถ่ายเอกสารเก็บไว้มาวางบนกระดาษทองอังกฤษ ก่อนที่จะเข้าสู่ขั้นตอนต่อไป

2.3.3 ขั้นตอนการตอกกระดาษสำหรับเดินมุก ขั้นตอนนี้จะแตกต่างจากช่างอื่น ช่างนึกจะใช้ค้อนไม้ในการตอก เนื่องจากลงน้ำหนักได้ดีกว่าค้อนทั่วๆไป ซึ่งในการตอกการเดินมุก จะใช้ตุ๊ดตู่ 2 ขนาด ขนาดแรกปลายแหลมมนใหญ่ ใช้ตอกสำหรับกระดาษทองอังกฤษ ส่วนตุ๊ดตู่ปลายแหลมเล็ก ใช้ตอกสำหรับกระดาษทองน้ำตะกู เนื่องจากกระดาษทองน้ำตะกูมีเนื้อสัมผัสที่หน้ากว่ากระดาษทองอังกฤษ

2.3.4 ขั้นตอนการคลี่กระดาษ เป็นขั้นตอนหลังจากการเดินมุก เนื่องจากกระดาษที่ตอก ได้จับตัวกัน จึงจำเป็นต้องใช้เทคนิคการคลี่กระดาษ หรือการคลายตัวของกระดาษเพื่อที่จะให้กระดาษแยกตัวออกจากกันได้ง่ายขึ้น

2.3.5 ขั้นตอนการตอกกระดาษ และขุดกระดาษ ขั้นตอนนี้ใช้จะวัสดุอุปกรณ์คือ สิ่วและมีดขุด การเป็นแยกลวดลายออกจากกระดาษ

2.3.6 ขั้นตอนการขุดกระดาษ เป็นการเก็บรายละเอียด โดยใช้มีดขุดในการขุดลาย โดยจะมีแผ่นเทียนหนาขนาด 2 นิ้วรองไว้ด้านล่างของกระดาษ เพื่อเป็นการรักษาหน้ามีดขุด และสามารถขุดลายได้ง่ายเนื่องจากเทียนมีสมบัติลื่น และมัน จึงสะดวกต่อการขุดลาย

2.3.7 ขั้นตอนเก็บรายละเอียด เป็นการแกะกระดาษออกจากกัน ตรวจเช็คให้ถ้วนถี่ ก่อนจะนำผลงานไปสร้างสรรค์ต่อไป

3. การศึกษาลวดลายการตอกกระดาษของนายช่างวินิจ จันทร์เจริญ ตำบลสทิงหม้อ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา

3.1 ลวดลายตอกกระดาษของช่างพุ่ยมีดังนี้

3.1.1 ลายจำยามก้ามปู

3.1.2 ลายลูกฟัก

3.1.3 ลายขนาบ

3.1.4 ลายกาบ

3.1.5 ลายรักร้อย

3.1.6 ลายดือปู

3.1.7 ลายดอกร่วง

3.1.8 ลายกระจัง

3.1.9 ลายเฟื่องอุบะ

3.1.10 ลายก้านแย่ง

3.1.11 ลายปีกค้างคาง

3.1.12 ลายกระจังตาอ้อย

3.2 การสร้างสรรค์ผลงานการตอกกระดาษ ได้มีการสร้างสรรค์ผลงานการตอกกระดาษ นำไปใช้งานตามประเพณีต่างๆ สามารถพบเห็นได้บ่อยคือ การประดับตกแต่งโลงศพ ในการสร้างสรรค์ลวดลายการตอกกระดาษทองอังกฤษ มีการแบ่งลวดลายดังต่อไปนี้

- ลวดลายไทยแบบพื้นฐาน เป็นลวดลายที่สามารถพบเห็นได้ทั่วไป ในการสร้างสรรค์ลวดลายพื้นฐานของช่างมักจะนำมาเป็นแม่ลายในการประดับตงแต่งบนโลง ได้แก่ ลายหน้ากระดาน, ลายประจำยามก้ามปู, ลายลูกขนาบ, ลายกรวยเชิง, ลายรักร้อย, ลายกาบเป็นต้น

- ลวดลายไทยประยุกต์ เป็นลวดลายที่ช่างได้นำมาประยุกต์ และนำมาประดับตกแต่งให้เข้ากับลวดลายของช่างเอง เช่น ลายดอกร่วง ซึ่งจะนำมาติดบริเวณท้องโลง เพื่อที่ช่างจะต้องการแสดงให้ถึงพื้นหลังท้องโลง และลักษณะการบาศก์ลวดลายที่เป็นการบาศก์ลึก

3.3 กระบวนการสร้างสรรค์การตอกกระดาษทองอังกฤษ จะมีทั้งหมด 5 ขั้นตอนดังนี้

3.3.1 ขั้นตอนการเตรียมกระดาษ เป็นขั้นตอนที่เตรียมกระดาษทองอังกฤษเป็นจำนวน 80 แผ่น และใช้กระดาษเอสี่มารองบนหน้ากระดาษทองอังกฤษ เพื่อป้องกัน

การทะลุ ไม่จำเป็นต้องใช้กระดาษขาวบาง เหมือนช่างท่านอื่น วิธีการนี้เป็นการประหยัดเวลา สะดวกและรวดเร็ว

3.3.2 ขั้นตอนการเตรียมลาย ในปัจจุบันช่างพุ่ยได้นำลวดลายที่วาดไปถ่ายเอกสารเพื่อเป็นประหยัดเวลา สะดวกรวดเร็วในการทำงาน โดยการนำลวดลายที่ตอกการมาวางทับบนและยึดกระดาษด้วยลูกแม็กซ์เย็บกระดาษ ซึ่งไม่ต้องใช้ตัวหมุดกระดาษ

3.3.3 ขั้นตอนการตอกกระดาษ เป็นขั้นตอนโดยทั่วไปโดยใช้วัสดุอุปกรณ์ คือ สิ่ว ตุ๊ดตู่ ค้อน และเขียง

3.3.4 ขั้นตอนการเก็บรายละเอียด คือการนำผลงานที่เดินมุกหรือที่ตอกเดินเส้นด้วยตุ๊ดตู่ มาเก็บรายละเอียด ตัดลวดลายโดยการใช้สิ่ว

3.3.5 ขั้นตอนการแกะกระดาษ เป็นขั้นตอนที่ช่างจะแกะกระดาษออกจากกันเพื่อที่จะนำกระดาษไปใช้งานต่อไป

ตาราง 11 แสดงลวดลายงานตอกกระดาษของช่าง

ชื่อลาย	ช่างอรุณ	ช่างสมนึก	ช่างวินิจ
ประจำยามก้ามปู			
ประจำยามก้านแย่ง			
ประจำยามลูกโซ่หรือลายอกไก่			
ลายลูกฟัก			

ตาราง 11 (ต่อ)

ชื่อลาย	ช่างอรุณ	ช่างสมนึก	ช่างวินิจ
ลายเฟื่อง			
ลายกรวยเชิง		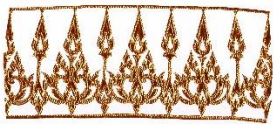	
ลายลูกหนาบ			
ลายกาบ			
ลายน่องสิงห์			

จากตารางผู้วิจัยได้นำลวดลายของช่างทั้ง 3 ท่านมาเปรียบเทียบกัน จึงพบว่า ลวดลายของแต่ละช่างมีความแตกต่างกันดังนี้

1. ขนาดของลวดลาย แต่ละท่านได้สร้างลวดลายแต่ละลวดลายมีขนาดที่ใกล้เคียงกัน ขนาดลวดลายจะอยู่ในประมาณ 26.5 – 27 เซนติเมตร ซึ่งเป็นขนาดของกระดาษทองอังกฤษ

2. ความละเอียดของลวดลาย ทั้งสามช่างล้วนได้มีความละเอียดที่ต่างกัน ซึ่งความละเอียดที่เห็นได้ชัดเจนจากการที่นำมาเปรียบเทียบกัน คือ ช่างสมนึก ลวดลายของช่างสมนึกได้แสดงถึงรายละเอียดของลวดลายที่แสดงถึงเส้นแร (แรเงา) จะเห็นรอยเดินมุกหรือจุดไข่ปลาแน่นไปในพื้นที่ของลวดลาย ซึ่งจะแตกต่างจากช่างอรุณ และช่างวินิจ ที่มีรายละเอียดที่น้อยกว่าช่าง

สมนึก เนื่องจากการที่เดินมุกมากเกินไปทำให้ลวดลายกระดาษไม่สวย ดูแน่นเกินไป เล่นกับแสงก็จะเห็นลวดลายกระดาษได้ไม่ชัดเจน

3. การบาศก์ลวดลาย แต่ละช่างได้แสดงความบาศก์ลวดลายที่ใกล้เคียงกัน คือ ลายประจำยามก้ามปู, ลายลูกฟัก, ลายขนาบ แต่จะมีลวดลายเฟื่อง ของช่างวินิจ แตกต่างจากช่างท่านอื่น การช่างไม่ได้บาศก์ลวดลายภายในลวดลายของลายเฟื่องเลยเนื่องจาก ลายเฟื่องได้นำไปประกอบติดบนชายคาโลงศพ โดนลมพัดพลิ้วไหวได้ง่ายจึงเกิดการทำให้กระดาษทองอังกฤษขาด เพราะกระดาษทองอังกฤษมีลักษณะที่บางอยู่แล้ว ถ้าได้นำลวดลายกระดาษไปบาศก์ก็จะทำให้ลวดลายไม่ทรงตัว จะขาดได้ง่ายและสามารถทำให้กระดาษเสียหายได้

สรุปได้ว่าลวดลายกระดาษของช่างทั้ง 3 ท่านนี้ได้มีลักษณะของลวดลายที่คล้ายคลึงกันต่างกันในเรื่องของความละเอียด การบาศก์ลวดลาย ซึ่งขึ้นอยู่การใช้งานของแต่ละช่าง แต่สำหรับผู้วิจัยนั้น ลวดลายของช่างอรุณ เป็นลวดลายที่มีขนาดพอดีไม่แน่น ไม่เบาจนเกินไป มีการบาศ์กการเว้นช่องไฟกำลังพอดี จึงสามารถเห็นลวดลายของกระดาษได้อย่างชัดเจน ส่วนลวดลายของช่างสมนึกนั้น ผู้วิจัยเห็นว่า ช่างสมนึกได้ออกแบบลวดลายให้มีความแน่นจนเกินไป เช่น ลายประจำยามก้ามปู ดูแล้วแน่น ไม่สามารถเห็นช่องไฟของลวดลายนี้ได้ เนื่องจากช่างได้ตอกทั้งเส้นรอบนอก และเส้นแร จนทำให้ลวดลายมีแต่รอยมุกจนเต็มและไม่สามารถมองออกได้เลยว่าตรงไหนเส้นรอบนอก ตรงไหนเส้นแรเงา และช่างวินิจ ลวดลายของช่างวินิจผู้วิจัยพบว่าเป็นลวดลายที่ดูทึบจนเกินไป ไม่มีการบาศก์ลวดลาย เว้นช่องไฟภายในลวดลายจึงทำให้ลวดลายกระดาษดูแข็งทื่อ

ส่วนที่ 3

- ด้านการส่งเสริมอนุรักษ์และสืบทอด

ภูมิปัญญาการถ่ายทอดการตอกกระดาษ จังหวัดสงขลาของช่างอรุณ แก้วสัตยา ตำบลท่าข้าม อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ได้มีการส่งเสริมอนุรักษ์ศิลปะการตอกกระดาษโดยการถ่ายทอดความเป็นศิลปะพื้นบ้าน ตามงานประเพณีวัฒนธรรมในชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียง ชาวบ้านในขุมชนท่าข้ามได้มีช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยมีการเข้ามาเป็นลูกมือ เป็นผู้ช่วยช่างในการนำลวดลายกระดาษไปติดประดับตกแต่งตามจุดต่างๆ มักจะเห็นได้ตามงานบุญแต่ที่เห็นกันบ่อยจะเป็นงานศพ ซึ่งผู้ที่เป็นญาติของผู้ตายเข้ามาช่วยกัน เพื่อเป็นการสื่อให้ถึงผู้ตายได้ทำให้กับผู้ตายเป็นครั้งสุดท้าย ในการสืบทอดการตอกกระดาษของตำบลท่าข้ามนั้น น้อยนักที่จะได้เห็นถึงผู้ที่สนใจในงานตอกกระดาษ เนื่องจากผู้คนในสมัยนี้จะไม่ค่อยรู้จักงานศิลปะแขนงนี้

ส่วนน้อยที่จะรู้จัก และสนใจ ซึ่งผู้ที่สนใจในงานตอกกระดาษนั้น จะเข้ามาเป็นศิษย์ของช่าง จะต้องผ่านเรียนรู้ในการเขียนลวดลายให้ชำนาญ ก่อนที่จะเข้าสู่การลงมือปฏิบัติของจริง

ภูมิปัญญาการถ่ายทอดการตอกกระดาษ จังหวัดสงขลาของช่างสมนึก หนูประพันธ์ ตำบลจะทิ้งพระ อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา ได้มีการส่งเสริมอนุรักษ์ศิลปะการตอกกระดาษโดยการถ่ายทอดความเป็นศิลปะพื้นบ้าน ตามงานประเพณีวัฒนธรรมในพื้นที่ใกล้เคียงมากกว่าในชุมชน เนื่องจากในชุมชนสทิงพระจะเน้นลวดลายสำเร็จรูปหรือลวดลายที่สร้างสรรค์เป็นสติ๊กเกอร์ ในการช่วยเหลือซึ่งกันและกันมักจะพบได้น้อย แต่การส่งเสริมการอนุรักษ์ภูมิปัญญาของช่างนึกก็ยังได้ถ่ายทอดผ่านผลงานการประดับตกแต่งลวดลายบนโลงศพอย่างเดียว และยังเน้นความเป็นศิลปะการตอกกระดาษ ใช้วัสดุ ขั้นตอนกระบวนการทำแบบโบราณ และในการสืบทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษของช่างสมนึกนั้น พบเห็นได้ชัดเจน มีผู้คนสนใจ และพร้อมที่จะเรียนรู้ ทางด้านของช่างเองนั้นไม่ได้เคร่งครัดด้านลวดลายมากยิ่งนัก เนื่องจากตัวช่างเองก็ไม่ได้ถนัดในด้านการเขียนลวดลาย จึงทำให้ผู้ที่สนใจในการตอกกระดาษสามารถเริ่มการปฏิบัติจริง ได้ลงมือทำทันที

ภูมิปัญญาการถ่ายทอดการตอกกระดาษ จังหวัดสงขลาของช่างวินิจ จันทร์เจริญ ตำบลสทิงหม้อ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา ช่างนึกได้มีการส่งเสริมศิลปะการตอกกระดาษอย่างเห็นได้ชัด เนื่องจากชุมชนสิงหนครเป็นชุมชนที่ยังดำรงความเป็นวิถีชีวิตดั้งเดิม ศิลปะการตอกกระดาษซึ่งเป็นงานศิลปะโบราณ ชาวบ้านในชุมชนก็จะรู้จักเป็นอย่างดี ซึ่งศิลปะการตอกกระดาษ สามารถพบเห็นได้ตามงานประเพณีต่างๆ เช่น งานบุญ งานวัด งานประดับตกแต่งเรือพระ การประดับตกแต่งโลงศพ ทุกอย่างที่กล่าวมา ชาวบ้านในชุมชนล้วนร่วมด้วยช่วยกัน และทุกบ้านมักจะเข้าใจในการนำไปใช้ของลวดลายได้ ในการสืบทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษนั้น ช่างนึกได้ยินดีในการรับผู้ที่สนใจในงานตอกกระดาษ ซึ่งผู้ที่สนใจจะต้องเรียนรู้ และเข้าใจในเรื่องของลวดลายเป็นหลัก ทำความเข้าใจกับลวดลาย ขนาด สัดส่วน ในแต่ละลวดลาย และการนำไปใช้ มีความชำนาญในด้านลวดลายแล้ว ช่างนึกได้พาไปศึกษาดูงานของจริง ให้ผู้เรียนได้เข้าใจในผลงานจริง และสามารถนำไปปฏิบัติได้

อภิปรายผล

จากการศึกษาภูมิปัญญาการถ่ายทอดการตอกกระดาษ จังหวัดสงขลา นำมาอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยได้ดังนี้

1. เพื่อศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษของช่างในจังหวัดสงขลา การตอกกระดาษ บนกระดาษทองอังกฤษของชุมชนทั้ง 3 ชุมชนคือ ชุมชนท่าข้าม, ชุมชนสทิงพระ, ชุมชนสิงหนคร ล้วนเป็นการถ่ายทอดกระบวนการตอกกระดาษ ที่มีจุดมุ่งหมายคือการนำไปใช้งาน นำไปการประดับตกแต่งฐานเบญจา ติดลวดลายประดับตกแต่งพระเมรุ ตกแต่งเรือพระเดือนสิบ ชักพระ และที่เห็นได้บ่อยคือการประดับตกแต่งบนโลงศพ เพื่อนำไปประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ในอดีตนั้นในกระบวนการถ่ายทอดการตอกกระดาษทองอังกฤษไม่ได้มีวัสดุอุปกรณ์เหมือนกับปัจจุบัน เนื่องจากในอดีตนั้นได้มีขั้นตอนกระบวนการขุดหนกเพียงอย่างเดียวมีวัสดุอุปกรณ์ คือ มีดขุดปลายแหลม เขียงไม้ทัง กระดาษทองอังกฤษ และอุปกรณ์ลับหน้ามีด แต่ในปัจจุบันได้มีการพัฒนาวัสดุอุปกรณ์เป็นสิ่วขนาดต่างๆ เนื่องจากการขุดหนกนั้นเป็นการสร้างสรรค์ผลงานที่ต้องใช้เวลา และได้ปริมาณ 40 แผ่น แต่ถ้าใช้การขุดหนกเวลานานๆ จะส่งผลต่อข้อมือของนายช่าง เลยมีการพัฒนาจากการขุดหนกเป็นการตอกกระดาษโดยใช้สิ่วที่มีหลากหลายขนาด การเปลี่ยนเครื่องมือจากมีดขุดหลายแหลมเป็นสิ่วนั้น ส่งผลดีให้กับตัวช่าง เนื่องจากการใช้สิ่วเป็นการประหยัดเวลา รวดเร็ว และได้ปริมาณกระดาษมากกว่าการใช้มีดขุดหนึ่งเท่า (ประมาณ 80 – 100 แผ่น)

ในกระบวนการตอกกระดาษทองอังกฤษช่างจะใช้จำนวนลวดลายลงท้ายด้วยจำนวนคู่ จะไม่นิยมลงท้ายด้วยจำนวนคี่ เนื่องจากจำนวนคี่จะทำให้กระดาษเหลือเป็นเศษ การนำลวดลายไปติดประดับตกแต่งนะ ช่างจะนิยมการนำลวดลายไปต่อกันเป็นคู่กัน จนเป็นลวดลายหนึ่งลาย

การถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษได้มีการเรียนรู้จากรุ่นสู่รุ่น เป็นการเรียนทางตรง ผู้ที่สนใจต้องเข้าไปเรียน ณ สถานที่ทำงานของช่าง หรือสถานที่เกิดของภูมิปัญญา การเรียนรู้ผ่านทางตรงสามารถเข้าใจความรู้การตอกกระดาษได้อย่างแม่นยำ และเรียนรู้ได้รวดเร็ว ในการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกกระดาษทางตรงนั้น นายช่างจะสังเกต และสอบถามว่าเป็นไปได้ต่อผู้ที่สนใจ และบอกถึงกระบวนการขั้นตอนการเริ่มต้น จนสู่การปฏิบัติ เพื่อต้องการให้ภูมิปัญญาการตอกกระดาษเป็นที่รู้จัก และผู้คนให้ความสนใจในศิลปะแขนงนี้ องค์ความรู้การถ่ายทอดคือองค์ความรู้ในการตอกกระดาษและการใช้วัสดุอุปกรณ์ ได้มีการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับลูกศิษย์ (ผู้ที่สนใจในการตอกกระดาษ) โดยจะเริ่มจากการสาธิตปฏิบัติให้เป็นตัวอย่าง และให้คำแนะนำ

เพิ่มเติม เพื่อให้ลูกศิษย์เรียนรู้ และเข้าใจในศิลปะการตอกกระดาษทองอังกฤษ และพร้อมที่จะนำองค์ความรู้การตอกกระดาษไปต่อยอด เพื่อนำไปประกอบอาชีพ หรือพัฒนาสร้างสรรค์เป็นผลงานเอกลักษณ์เฉพาะตน และองค์ความรู้ที่ได้รับแตกต่างกันคือการเรียนรู้แบบทางอ้อม หรือครูพักลักจำ เป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากการสังเกต โดยจะมีช่างจะเป็นผู้ให้คำแนะนำ และนำองค์ความรู้ได้จากการสังเกต และฝึกฝนด้วยตนเองจนชำนาญนำไปใช้ในการต่อยอดภูมิปัญญาให้คงอยู่กับท้องถิ่นไทย แต่ข้อเสียของการเรียนรู้ทางอ้อมคือ การใช้เวลาให้ชุมชนในพื้นที่หรือใกล้เคียงยอมรับในการสร้างสรรค์ผลงาน

2. เพื่อศึกษาลวดลายที่ใช้ในงานตอกกระดาษของช่างในจังหวัดสงขลา

การศึกษาลวดลายตอกกระดาษทองอังกฤษนั้น ทางช่างทั้ง 3 ท่านได้มีลวดลายคนละ 12-13 ลวดลาย เพื่อเป็นข้อมูลเบื้องต้นสำหรับเผยแพร่ให้ผู้ที่สนใจในศิลปะการตอกกระดาษได้เข้ามาศึกษาเรียนรู้ สำหรับลักษณะของลวดลายที่ใช้ในประดับตกแต่งบนโลงศพนั้น จะเป็นลวดลายไทยพื้นฐานหรือแม่ลาย ได้แก่ ลายประจำยามก้ามปู, ลายหน้ากระดาน, ลายประจำยามลูกโซ่หรือลายอกไก่, ลายขนาบ, ลายช่อ, ลายเฟื่องอุบะ, ลายลูกฟัก เป็นต้น ลวดลายที่ใช้ประดับตกแต่งโลงศพนั้น ได้รับแรงบันดาลจากสถาปัตยกรรมเลยนำมาดัดแปลงสร้างสรรค์ติดลวดลายผ่านโลงศพ การเลือกลวดลายการตอกกระดาษทองอังกฤษในการประดับตกแต่งในส่วนต่างๆของโลงศพ ได้มีการกำหนดลายเฉพาะเป็นบางส่วน เช่น ลายที่ใช้ตกแต่งตามขอบบน และขอบล่างของโลง ต้องใช้ลายหน้ากระดาน คือลายประจำยามก้ามปู จับคู่กับลายลูกฟัก ลายที่ใช้ในการกั้นลายหรือการเป็นขอบของลวดลาย คือลายลูกหนาบหรือลายขนาบ ลายที่ใช้ในการติดมุมของโลงศพทั้งสี่มุม คือ ลายมุมหรือลายกาบ ในการศึกษาลวดลายกระดาษทองอังกฤษของผู้ที่สนใจ จะต้องมีการฝึกฝนในด้านการเขียนลวดลายจนชำนาญ เรียนรู้เรื่องขนาดสัดส่วน ก่อนที่จะเข้าสู่การปฏิบัติการตอกกระดาษให้เป็นลวดลายที่ต้องการ ซึ่งสอดคล้องกับ นพวรรณ กรุดเพชร (2556) ได้ศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาลวดลายที่ใช้ประดับตกแต่งโลงมอญ ของชุมชนชาวมอญ ในจังหวัดสมุทรปราการ และจังหวัดสมุทรสาคร พบว่า กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาลวดลายที่ใช้ประดับตกแต่งโลงมอญนั้น คือการถ่ายทอดแบบรุ่นสู่รุ่น ถ่ายทอดภูมิปัญญาในแบบครัวเรือน ซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อการสืบทอด และผู้ที่สนใจนั้นต้องมีทักษะ มีความชำนาญ และความประณีตพิถีพิถัน และต้องมีใจรักในศิลปะแขนงนี้

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะทั่วไป

1. ควรมีการจัดทำหลักสูตรศิลปะการตอกกระดาษ หรือหลักสูตรการเขียนลวดลายในสถาบันศึกษา ในเขตจังหวัดสงขลา เพื่อเป็นรักษาปลูกฝังวิชาให้กับนักเรียนให้เห็นคุณค่า และรู้จักชื่นชมผลงานศิลปะการตอกกระดาษ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้เกิดการอนุรักษ์และสิบทอดต่อไป

2. ควรมีการเปรียบเทียบลวดลายการตอกกระดาษกับลวดลายจังหวัดในพื้นที่บริเวณใกล้เคียง เพื่อให้เห็นความแตกต่างของลวดลายที่ชัดเจน เพื่อเป็นการยืนยันว่าลวดลายตอกกระดาษมีความเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละพื้นที่ในจังหวัดสงขลา

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

ควรมีการศึกษาวิจัยการตอกกระดาษและการประดับตกแต่งโลงศพแต่ละรูปแบบของโลงศพ เพื่อเป็นข้อมูลให้ผู้สนใจได้ศึกษาต่อไป

บรรณานุกรม

กนกพร ฉิมพลี. (2555). *รูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสาร : กรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา*. (ปริญญานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต). สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, กรุงเทพฯ.

กระทรวงศึกษาธิการ. (2539). *รายงานวิจัยเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการเรียนการสอนในระดับชั้นประถมศึกษา*. กรุงเทพฯ:

กระมล ทองธรรมชาติ. (2544). ธรรมรัฐไทยกับการแก้ไขปัญหาของชาติ. *วารสารกฎหมายธุรกิจบัณฑิตย์*, *1*(2), 15-22.

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2556). *คู่มือ 9 ถิ่นหัตถกรรมพื้นบ้านสืบสานวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: อนุสาร อ.ส.ท. การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.

โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน. (2550). *คำถามคำตอบสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว : ระดับเด็กกลาง*. กรุงเทพฯ : โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน.

จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2543). *ภูมิปัญญาอีสาน* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: โครงการตำราคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสารคาม.

ชัยพล สกุลเหลืองอร่าม. (2556). *ภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสา : กรณีศึกษาหัตกรรมกระดาษสา บ้านต้นเปาอำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่*. (ปริญญานิพนธ์ กศ.ม. สาขาวิชาศิลปศึกษา). มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, กรุงเทพฯ.

นพคุณ สุขสถาน. (2545). ช่างสิบหมู่. *พัฒนาเทคนิคศึกษา, 15*(44), 23-32.

นพวรรณ กรุดเพชร. (2556). *การศึกษาและการถ่ายทอดภูมิปัญญาลวดลายที่ใช้ประดับตกแต่งโลงมอญ ของชุมชนชาวมอญในจังหวัดสมุทรปราการ และจังหวัดสมุทรสาคร*. (ปริญญานิพนธ์ กศ.ม. สาขาวิชาศิลปศึกษา). มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, กรุงเทพฯ.

นฤทธิ์ วัฒนภู. (2553). *จิตรกรรมปลิวลม : ศิลปะการตอกกระดาษ* (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพฯ: วาดศิลป์.

นิภา กู้พงษ์ศักดิ์. (2551). สร้างสรรค์เป็นงานศิลป์ช่างสิบหมู่. *นักบริหาร, 28*(2), 59-62.

บุญญาสถิต วรรณพร, ศิริวรสกุล วณิฎา, และ อินทพรหม วัชรินทร์. (2561). THE CORRELATIVE STRATEGIES TO THE STRENGTH OF MON'S COMMUNITY IN PATHUMTHANI PROVINCE. *Academic Journal Phranakhon Rajabhat University*, *9*(2), 14-31.

พรรณี วิรุณานนท์. (2561). การใช้หลักการของทฤษฎีฐานรากในการรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับงานตอกกระดาษพื้นบ้านภาคใต้. *Institute of Culture and Arts Journal*, 51-67.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2550). *พจนานุกรมศัพท์ศิลปกรรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน* (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

รุ่งอรุณ กุลธำรง. (2550). แนวพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับช่างสิบหมู่. *วารสารไทยศึกษา*, *3*(2), 103-126.

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. (2539). *ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: ต้นอ้อ แกรมมี่.

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. (2553). ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน เอกลักษณ์เฉพาะถิ่น. *วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร ฉบับภาษาไทย สาขาสังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และศิลปะ*, *30*(1), 163-182.

ศรีศักร วัลลิโภดม. (2548). คุณค่าและความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น. *วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร*, *3*(1), 5-16.

ศักดิ์ชัย เกียรตินาคินทร์. (2548). *สังคโลก : มรดกแห่งภูมิปัญญาไทย*. กรุงเทพฯ: แม็ค ผู้จัดจำหน่าย.

เศรษฐมันตร์ กาญจนกุล. (2556). *ลวดลายไทยพื้นฐาน*. กรุงเทพฯ: เศรษฐศิลป์.

สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม. (2550). *สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนโดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว* (พิมพ์ครั้งที่ 17). กรุงเทพฯ: สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม สสว.

สุกัญญา ดวงอุปมา. (2556). การถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอเสื่อกก. *วารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต*, *1*(3), 195-203.

สุพิศวง ธรรมพันทา. (2543). *วัฒนธรรมมอญพระประแดง : กรณีศึกษาศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน การทำโลงมอญ พระประแดง สมุทรปราการ : รายงานการวิจัย*. กรุงเทพฯ: สาขาสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา สถาบันราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา.

เสรี พงศ์พิศ. (2529). *คืนสู่รากเหง้า : ทางเลือกและทัศนะวิจารณ์ว่าด้วยภูมิปัญญาชาวบ้าน*. กรุงเทพฯ: เทียนวรรณ.

แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย. (2548). *วัฒนธรรมในสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

โสภิดา ณ ป้อมเพชร์. (2557). *ศิลปกรรม ศิลปะการแทงหยวก อำเภอบ้านค่าย จังหวัดระยอง*. (ปริญญานิพนธ์ กศ.ม. สาขาวิชาศิลปศึกษา). มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, กรุงเทพฯ.

อรอนงค์ ฤทธิ์ฤาชัย. (2552). ศิลปะงานฉลุกระดษพื้นบ้านอีสาน. *วารสารสังคมลุ่มแม่น้ำโขง*, *5*(2), 89-107.

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	สาวิตรี หนุดหละ
วัน เดือน ปี เกิด	2 มกราคม 2537
สถานที่เกิด	สงขลา
วุฒิการศึกษา	พ.ศ.2555 จบมัธยมปลาย โรงเรียนหาดใหญ่วิทยาลัยสมบูรณ์กุลกันยา พ.ศ.2555 - 2559 ระดับปริญญาตรี คณะศิลปกรรมศาสตร์ สาขาทัศนศิลป์ วิชาเอกศิลปะไทย มหาวิทยาลัยทักษิณ วิยาเขตสงขลา พ.ศ.2559 ศึกษาต่อปริญญาโท คณะศิลปกรรมศาสตร์ สาขาศิลปศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทร์วิโรฒ ประสานมิตร
ที่อยู่ปัจจุบัน	49 หมู่ 1 ถนนร่วมพัฒนา ซอย 5 ตำบลคอหงส์ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา 90110
ผลงานตีพิมพ์	-
รางวัลที่ได้รับ	2558 - รางวัลดีเด่นเยาวชนทักษิณครั้งที่ 13 2559 - The Young Artists Talent ณ ประเทศฮ่องกง